

ET

05348

1983

001

SERIE RESEARCHMEMORANDA

**VRIJE UNIVERSITEIT
EKONOMISCHE FAKULTEIT
AMSTERDAM**

Vrije Universiteit
Amsterdam
Economische Faculteit
Vakgroep Organisatie & Leiding
Secretariaat 020-5484933

Mantelproject 'Management & Politiek'

KAMERLEDEN EN BEDRIJFSECONOMIE

een onderzoek naar de voorstellingen van de
Vaste Commissie voor Economische Zaken van de
Tweede Kamer bij een zaak van economische
politiek.

Drs. P. van Helsdingen
m.m.v. Prof.Dr. G. Kuypers en
Prof.Dr.Ir. A. Twijnstra
Researchmemorandum 1983-1

*Met bijzondere dank aan alle leden van de Vaste
Commissie voor Economische Zaken van de Tweede
Kamer (zitting 1981-1982) en aan de stageaires
die aan dit onderzoek meewerkten.*

INHOUDSOPGAVE

	<u>pag.</u>
1. <u>Inleiding</u>	1
1.1 Algemeen; band met voorafgaande	1
1.2 Probleemstelling en doel van het onderzoek	4
1.3 Methode	4
1.4 Rapportage	6
2. <u>Vooropleiding en beroepservaring van Tweede Kamerleden en leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken (VCEZ)</u>	8
2.1 Vooropleiding Tweede Kamerleden (1948-1982)	8
2.2 Vooropleiding leden Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer	12
2.3 Beroepservaring Tweede Kamerleden en leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken	16
3. <u>Voorstellingen bij de motie van de leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken</u>	20
3.1 Proces van economisch herstel	21
3.2 Andere onderdelen in dit proces	21
3.3 Lastenverlichting in de energiekosten	22
3.3.1 De middelen voor lastenverlichting in de energiekosten	22
3.3.2 Subsidies	24
3.4 Lastenverlichting in de fiscale kosten	26
3.4.1 De fiscale maatregelen	26
3.4.2 De grootste fiscale lastenverlichting	28
3.4.3 De vervroegde afschrijvingen	29
3.5 Lastenverlichting in de kapitaalkosten	32
3.5.1 De middelen tot lastenverlichting in de kapitaalkosten	32
3.5.2 De ontwikkeling van de vermogensstructuur bij bedrijven	34
3.5.3 Rentesubsidie	36
3.6 Versnelling van milieuprocedures	38
3.6.1 Hoe snel?	38
3.6.2 Suggesties voor versnelling	39
3.6.3 Andere mogelijkheden	41
3.6.4 Ballon- en bronbeleid	42
3.7 Mogelijke andere lastenverlichtingen en mate van effectiviteit	44

3.8	Startende ondernemingen	46
3.8.1	Verschillen in energiekosten	47
3.8.2	Verschillen in fiscale kosten	47
3.8.3	Verschillen in kapitaalkosten	48
3.8.4	Versnelling van milieuprocedures	49
3.8.5	Overige verschillen	50
3.8.6	Motivatie van starters	50
3.9	De meningen van de leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken gesplitst naar andere kenmerken	51
3.9.1	Partij	51
3.9.2	Vooropleiding	52
3.9.3	Beroepservaring	53
4.	<u>Relaties tussen middelen om tot economisch herstel te komen en zaken van (bedrijfs)economische aard</u>	55
4.1	Doelbomen	56
4.2	Voorbeeld van uitwerking	59
4.3	Relaties met zaken van (bedrijfs)economische aard	61
4.4	Aantal middelen en relaties	62
4.4.1	Commissieleden en elementen	64
4.4.2	Partijen, antecedenten en Kamerervaring	65
5.	<u>Meningen over de relatie management-politiek</u>	67
5.1	Politici en managers	67
5.2	Mogelijkheden om de relatie management-politiek te verbeteren	72
5.3	Stages	73
5.4	Informatiebronnen	75
5.5	Klachten vanuit het bedrijfsleven	77
5.5.1	Electorale belangen	77
5.5.2	Details en grote lijn	79
5.5.3	Inzicht in het bedrijfsleven	84
6.	<u>Slotbeschouwing</u>	87
	<u>Bijlagen:</u>	
1.	De motie Van Iersel en Gerritse nr. 106 (17.100-XIII)	101
2.	Lijst van geïnterviewde personen	102
3.	Vragenlijst	103
4.	Relaties met zaken van meer algemeen economische aard en van bedrijfseconomische aard.	105
5.	Doelboom motie Van Iersel en Gerritse nr. 106 (17.100-XIII).	115
6.	Onderzoeksgroep en deelprojecten	116

1. INLEIDING

1.1 Algemeen; band met voorafgaande

De invloed van overheidsinstanties op het hedendaagse bedrijfsleven is niet meer weg te denken. De Nederlandse manager is de laatste tien jaar meer en meer in aanraking gekomen met allerlei regelingen die zijn handelen beïnvloeden. Het is voor de manager dan ook van essentieel belang kennis te hebben van overheidsmaatregelen en de politieke besluitvorming die daaraan vooraf gaat, om zo tijdig op ontwikkelingen te kunnen anticiperen. Maar ook de overheid heeft er groot belang bij als zij weet welke ontwikkelingen gaande zijn in het bedrijfsleven en een goed beeld heeft van het reilen en zeilen van bedrijven.

Om méér wetenschappelijk inzicht te verkrijgen in de verhouding tussen overheid en bedrijfsleven, zoals die zich na een periode van onstuimige groei ontwikkeld heeft, is aan de Vrije Universiteit in 1980 het onderzoek 'Management & Politiek' gestart. Het project bestaat uit verscheidene delen, waarbij dit het rapport van het derde deel is:

Het onderzoek naar de relatie tussen overheid en bedrijfsleven werd in 1980 op initiatief van Prof.dr.ir. A. Twijnstra gestart aan de Economische Faculteit van de Vrije Universiteit. Een onderzoeksgroep werd gevormd, waarin ook Prof.dr. G. Kuypers van de subfaculteit Politicologie, het Economisch en Sociaal Instituut van de Vrije Universiteit, en Stichting 'De Baak' in Noordwijk participeren.

In deze inleiding zullen wij eerst in het kort ingaan op het verslag van het verkennend deel 'Topfiguren spreken zich uit'* en van het deelonderzoek 'Produktbeleid en overheid'**.

Na het formuleren van de probleemstelling en doel van dit derde onderzoek zullen wij vervolgens de gevolgde methode en rapportage toelichten.

-
- *) F. Beekers, en P.van Helsdingen, 'Topfiguren spreken zich uit'; een verkennend onderzoek, Mantelproject 'Management & Politiek', Discussienota 1981-2, Vrije Universiteit, Economische Faculteit, Amsterdam, maart 1981.
 - **) P.van Helsdingen, 'Produktbeleid en overheid'; een onderzoek naar de invloed van de overheid op het produktbeleid in de verpakkingen middenindustrie, Mantelproject 'Management & Politiek', Researchmemorandum 1982-4, Vrije Universiteit, Economische Faculteit, Amsterdam, februari 1982

In het verkennend onderzoek *'Topfiguren spreken zich uit'* is in 1980 en 1981 geïnterviewd hoe een aantal vooraanstaande Nederlanders denkt over de relatie overheid-bedrijfsleven. Er werden 46 personen geïnterviewd, waarvan mocht worden verwacht dat zij op grond van hun huidige en vroegere functies ervaring hadden op het terrein van onderzoek. Deze groep bestond uit zestien managers (uit de Raad van Bestuur van grote en zeer grote ondernemingen), acht politici, acht topambtenaren en veertien overige deskundigen in de relatie overheid-bedrijfsleven, waaronder voorzitters van werknemers- en werkgeversorganisaties.

Bijna alle geïnterviewden benadrukten dat de invloed van de overheid op het ondernemingsbeleid in de jaren '60 en '70 aanmerkelijk is toegenomen. Bij elke belangrijke beslissing moet het management wel op de een of andere wijze met de overheid rekening houden. Deze toegenomen overheidsinvloed is volgens hen niet tegelijk gepaard gegaan met nauwere contacten tussen politici, ambtenaren en managers. En dat terwijl - aldus het verkennend onderzoek - zowel managers als politici meer contact met elkaar erg op prijs stellen.

Meer contact zou wellicht de kennis van de manager omtrent de overheid vergroten. En daar ontbreekt nog weleens het een en ander aan. Zo bestaat er gebrek aan kennis ten aanzien van het functioneren van de departementen: managers weten vaak niet tot welke instanties zij zich met bepaalde vragen moeten richten.

Enkele managers hebben bovendien ervaren dat 'begrip ondervinden van een departement' nog niet betekent dat men op de medewerking van de lokale overheid kan rekenen. De afstemming van beleid tussen de diverse overheidsinstanties verloopt niet altijd even soepel. Wel geeft de overheid voldoende informatie, maar deze is vaak ontoegankelijk en onoverzichtelijk voor het bedrijfsleven. Daarnaast komt uit het verkennend onderzoek naar voren, dat managers ook moeite hebben met het juist schatten van de invloed van de overheid op het ondernemingsbeleid.

Het inventariseren van de invloed van de overheid op de verschillende deelterreinen van de onderneming kan op zichzelf al bijdragen aan meer inzicht in de relatie overheid en bedrijfsleven. Deze benadering is in het tweede onderzoek gevolgd ten aanzien van het produktbeleid. Deze studie *'Produktbeleid en overheid'* ging ervan uit dat het voortbrengen van produkten (inclusief diensten) een primaire functie van ondernemingen vormt. Verder zijn binnen strategische beslissingen die

managers nemen, produktbeslissingen een belangrijk facet. Bovendien waren als gevolg van diverse overheidsnota's, naast bestaande, een aantal nieuwe overheidsmaatregelen te verwachten die (de initiëring van) produkten zullen raken. Het onderzoek werd uitgevoerd onder 83 bedrijven (respons van 67,2%) in de verpakkingsmiddelenindustrie. De invloed van de overheid hebben wij daarbij globaal ingedeeld in vijf groepen, te weten: regulering, stimulering, vraag, infrastructuur en algemeen-economisch klimaat.

Uit de analyse van de resultaten van het onderzoek in de verpakkingsmiddelenindustrie bleek dat behalve afnemers, leveranciers en anderen, ook de overheid invloed uitoefent op het produktbeleid van ondernemingen. Hieruit volgt dat de manager oog zal moeten hebben voor overheidsmaatregelen en steeds moet bepalen of ze van invloed (zullen) zijn op het produktbeleid. Zowel het loon- en inkomens-, fiscaal-, investerings- en energiebeleid als enkele specifieke reguleringsmaatregelen van de overheid zijn veel van toepassing en van invloed in deze bedrijfstak. Naar voren kwam dat veel managers, met name van kleinere bedrijven, niet op de hoogte zijn van talrijke stimuleringsmaatregelen. Deze constatering werd voor het gehele bedrijfsleven eveneens bevestigd in het onderzoek naar het effect en de follow-up van de campagne Innovatie-Nü* in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.

Op politiek terrein bleken de managers uit dit onderzoek in verhouding tot de Nederlandse kiezers vaker lid te zijn van een politieke partij en verrichtten zij meer werkzaamheden voor de partij. Ook leken zij meer geïnteresseerd te zijn in politieke problemen dan de Nederlandse kiezer. Dit beeld wijkt niet veel af van de uitkomsten van ander onderzoek op dit gebied.**

*) Het onderzoek is verricht door het centrum voor Technisch-economische Marketing BV (Tecmar), Amsterdam, in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken. Het verslag bestaat uit zes delen. Een deel Inleiding; verder deel I: Samenvatting; deel II: Ontvangst; deel III: Beoordeling; deel IV: Ervaringen en verwachtingen; deel V: Advertenties. Het veldwerk is gerealiseerd via een telefonische enquête van eind november tot medio december 1980 onder 505 bedrijven en 201 intermediairs. Tevens zijn uitgebreide mondelinge interviews gehouden bij 50 bedrijven die projectbureau 'Innovatie-Nü' benaderden in februari 1981, Amsterdam.

***) Zie 'Nederlandse ondernemers en politiek', Lagendijk Opinie-onderzoek BV te Apeldoorn. De telefonische enquête hiervoor werd verricht door Lagendijk in opdracht van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel in Haarlem en de AVRO in Hilversum; 402 hoofden van bedrijven met minimaal 50 medewerkers werden ondervraagd. De veldwerkperiode vond plaats in het voorjaar van 1981.

Overigens hebben de 'bedrijfsmensen' geen blind vertrouwen in politici, zo bleek uit het verkennend onderzoek. Veel geïnterviewde topmanagers vinden dat korte termijn, electorale belangen de beslissingen van politici doorslaggevend beïnvloeden. De politici beoordelen bovendien het bedrijfsleven vanuit een te theoretische achtergrond en hebben slechts zelden in een bedrijf gewerkt, waardoor zij de gevolgen van hun besluiten onvoldoende overzien.

In dit derde onderzoek hebben wij deze laatste klachten vanuit het bedrijfsleven aan het adres van politici willen nagaan. Hiertoe zijn, op grond van een belangrijke zaak van economische politiek, de meningen van Tweede Kamerleden geïnventariseerd. Het onderzoek is toegespitst op die parlementariërs, die gespecialiseerd zijn op dit onderwerp.

1.2 Probleemstelling en doel van het onderzoek

'Wat voor voorstellingen maken leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer zich bij één bepaalde motie betreffende een zaak van economische politiek van een meer blijvend en algemeen belang en hoe relateren zij deze voorstellingen aan zaken van (bedrijfs)economische aard?'

Doel van het project 'Management & Politiek' en daarmee van dit onderzoek is enerzijds (in wetenschappelijke zin) een bijdrage leveren tot nieuwe inzichten in de verwevenheden van de handelingen van een overheid en die van het bedrijfsleven. Anderzijds wil het (maatschappelijk) bijdragen aan een beter samenspel van overheden en ondernemingen waar mogelijk en tot een beter tegenspel waar noodzakelijk.

1.3 Methode

Aan de hand van de sinds het begin van het zittingsjaar 1981-1982 ingediende moties is nagegaan welke behandelde en aangenomen motie zich het meest leende voor het onderzoek. Gekozen is voor een motie (18.3.1982) die vrij recent in de Vaste Commissie voor Economische Zaken (VCEZ) aan de orde is gekomen. De motie handelt over een zaak van meer blijvend en algemeen belang, namelijk het proces van economisch herstel door middel van het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen. Enerzijds was de motie voldoende algemeen om nader door de commissieleden te kunnen worden ingevuld, anderzijds toch beperkt genoeg ('lastenverlichting', alsmede 'versnelling van milieuprocedures') om niet bij

voorbaat in vage antwoorden te verdrinken. Een nadeel van de motie was wel dat het slechts vanuit een beperkte optiek de economische problemen te lijf gaat. Dit nadeel hebben wij onder ogen gezien en aanvaard. Mede omdat over de motie in de Kamer uitgebreid van gedachten is gewisseld en daarna vrij algemeen is aanvaard (alleen CPN, PPR en PSP stemden tegen).

De motie luidt voluit*:

Hoofdstuk XIII Departement van Economische Zaken Nr. 106

**GEWIJZIGDE MOTIE VAN DE LEDEN VAN IERSEL EN GERRITSE, TER
VERVANGING VAN DIE GEDRUKT ONDER NR. 89
Voorgesteld 18 maart 1982**

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat het stimuleren van bestaande en van startende ondernemingen een belangrijk onderdeel vormt in het proces van economisch herstel;

van oordeel, dat lastenverlichting in de energie-, fiscale en kapitaalkosten alsmede de versnelling van milieuprocedures, welke immers eveneens een kostenverhogende factor vormen, daartoe een positieve bijdrage kunnen leveren;

nodigt de Regering uit, met spoed haar beleidsconclusies terzake te formuleren en deze in ieder geval in de begroting voor 1983 te verwerken,

en gaat over tot de orde van de dag.

Van Iersel
Gerritse

Als onderzoekmethode zijn mondelinge interviews gebruikt. Deze methode leek het meest geëigend om de in 1.2 geformuleerde probleemstelling te beantwoorden.

De keuze van de VCEZ als de te onderzoeken groep Kamerleden lag voor de hand. De VCEZ is immers bij uitstek de Kamercommissie waar in eerste aanleg allerlei zaken en maatregelen betreffende het bedrijfsleven worden besproken. Bovendien worden de richtlijnen van deze commissieleden door hun partijgenoten in de Kamer in dit soort zaken bij stemmingen veelal gevolgd.

*) Bij de stemming over de motie Van Iersel en Gerritse over het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen (17100-XIIInr. 89, gew.nr. 106) was afwezig van de vaste leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken: Wallage (PvdA). Van de plaatsvervangende leden waren afwezig: Salomons (PvdA), Bolkenstein (VVD). Tegen stemden: PSP, PPR, CPN. De motie werd aangenomen. De motie wordt op de volgende plaatsen in de Handelingen van de Twee Kamer behandeld: pag. 2397-2401, 2423 (donderdag 25 februari 1982) en pag. 2814, 2816, 2819, 2823 (donderdag 18 maart 1982).

1.4

Rapportage

Allereerst zal in het volgende hoofdstuk (2) de achtergrond, voor wat betreft vooropleiding en beroepservaring, van de Tweede Kamerleden en de leden van de VCEZ worden geschetst.

De structuur van dit verslag volgt die van het interview. Deel 1 van het interview (hoofdstukken 3 en 4) behandelt achtereenvolgens de beleidselementen in de motie.

In deel 2 van het interview (hoofdstuk 5) is ingegaan op de actoren die met dit beleid te maken hebben in casu managers en politici.

De rapportage van het onderzoek over de voorstellingen, die leden van de VCEZ hebben bij het proces van economisch herstel, zal dezelfde volgorde aanhouden als de vragen van het interviewformulier.

In hoofdstuk 3 zullen wij uitgebreid de meningen rapporteren van de commissieleden. De onderlinge samenhang van de vragen uit ons onderzoek blijkt daar uit de aangegeven beleidselementen in de motie, die kunnen bijdragen aan het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen. Tevens wordt aandacht geschonken aan enkele hoofd-accenten die de respondenten willen aanbrengen buiten de structuur van de motie om; andere alternatieven die kunnen bijdragen aan het proces van economisch herstel.

Hoofdstuk 4 geeft een indruk van de middelen en relaties met zaken van (bedrijfs)economische aard die de commissieleden tijdens hun gesprek hebben aangebracht.

Hoofdstuk 5 is de uitwerking van deel 2 van het interview; de relatie management-politiek. De geïnterviewde parlementariërs geven hier aan hoe zij de relatie tussen politici en managers op dit moment ervaren.

In aansluiting op het verkennende onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit', reageren zij op drie klachten over politici, te weten:

- Politici laten hun beslissingen doorslaggevend beïnvloeden door electorale belangen.
- Politici verliezen de grote lijn uit het oog.
- Slechts enkele kamerleden hebben inzicht in het bedrijfsleven.

Ter afsluiting zullen wij in hoofdstuk 6 een slotbeschouwing van dit onderzoek geven en de voornaamste resultaten samenvatten.

Vooraf is oriënterend gesproken met Prof.Dr. A. Vermaat, oud Tweede Kamerlid voor de ARP. Tevens is een informatief vraaggesprek gevoerd met een plaatsvervangend lid van de VCEZ, de heer H. Rienks (PvdA). Alle leden van de VCEZ uit het zittingsjaar 1981-1982 (zie bijlage 2; lijst van geïnterviewden) werkten zonder uitzondering mee aan dit onderzoek (respons 100%), midden in de spannende maanden van de formatie (september-oktober 1982). Wij zijn alle informanten zeer erkentelijk voor hun bereidwillige medewerking.

Alle gegevens zijn vertrouwelijk verwerkt en er is zorg voor gedragen, dat de individuele meningen niet herkenbaar zijn.

De 25 vaste leden (niet de plaatsvervangers) werden geïnterviewd aan de hand van een open vragenlijst, die niet van tevoren werd toegezonden. Van tevoren was wel schriftelijk aangekondigd over welke motie wij met de leden van de VCEZ van gedachten wilden wisselen. En tijdens het interview hebben wij een gestyleerd schema (doelboom; zie paragraaf 4.1 e.v.) voorgelegd en als leidraad bij het gesprek gebruikt. De gesprekken werden vastgelegd op een cassette-recorder. De banden zijn later letterlijk en schriftelijk uitgewerkt. Daarna is het materiaal naar diverse ingangen (beleidselement, vraag, respondent, partij, vooropleiding, Kamer- en beroepservaring) geanalyseerd. De gesprekken varieerden van 40 tot 90 minuten en duurden gemiddeld ongeveer 75 minuten*.

De lengte van het interview had weinig invloed op de diepgang van het gesprek c.q. de onderwerpen die aan de orde zijn gesteld. In elk gesprek zijn nagenoeg alle onderwerpen behandeld. Bij enkele commissie-leden zijn wegens tijdnood de milieuversnelling en de motieven waarom iemand een onderneming gaat starten niet ter sprake gekomen. Dit is steeds bij de rapportage vermeld.

Het onderzoek gaat over de ideeën van de leden zelf en niet zozeer over de partij-politieke standpunten.

*) Hierin is alleen opgenomen de gesprekstijd voorzover deze direct betrekking heeft op de vragenlijst.

2. VOOROPLEIDING EN BEROEPSERVARING VAN TWEEDE KAMERLEDEN EN LEDEN VAN DE VASTE COMMISSIE VOOR ECONOMISCHE ZAKEN (VCEZ)

De achtergrond van politici kan wellicht van invloed zijn op de voorstellingen die zij hebben over het proces van economisch herstel en hun opvattingen over de relatie management - politiek.

In dit hoofdstuk geven wij daarom voorafgaand aan de resultaten van het veldonderzoek eerst een overzicht van enige antecedenten van de parlementariërs. Zowel Tweede Kamerleden in het algemeen als de leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken (VCEZ) in het bijzonder zullen hierbij naar vooropleiding en beroepservaring worden onderscheiden.

Voor wat betreft de gegevens van de Tweede Kamerleden voor de periode 1948-1979 is gebruik gemaakt van de cijfers uit 'Leden van de Staten Generaal, ...' door Van Schendelen e.a.* Op basis van het ANP bio-archief bij de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) in Den Haag, informatie uit 'Parlement en Kiezer'** en een archief samengesteld aan de hand van knipsels dat de RVD zelf bijhoudt zijn de gegevens voor 1982 verzameld. Ook voor de gegevens van de leden van de Vaste Kamercommissie voor Economische Zaken hebben wij uit deze drie laatste bronnen geput.

2.1 Vooropleiding Tweede Kamerleden (1948-1982)

In deze paragraaf zal de achtergrond worden geschetst van de Tweede Kamerleden over de periode 1948-1982, voor zover het hun opleiding betreft.

Indien de Tweede Kamerleden worden gegroepeerd volgens het criterium wel of geen universitaire opleiding, dan lijkt het aantal universitair afgestudeerden, dat tot 1979 een duidelijk stijgende lijn vertoonde, zich nu min of meer te hebben gestabiliseerd. Van de Tweede Kamerleden uit zittingsjaar 1981/1982 hebben 91 (61%) een academische studie voltooid. Dit percentage is vrijwel gelijk aan dat van 1979. Hier moet direct aan worden toegevoegd, dat het tijdsinterval tussen het onderzoek van Van Schendelen e.a.* (dat betrekking heeft op de samenstelling van de Tweede Kamer in Zittingsjaar 1979/1980, d.i. ten tijde van het eerste kabinet-Van Agt 1977-1981) en dit onderzoek (dat betrekking heeft op de samenstelling van de Tweede Kamer in Zittingsjaar 1981/1982, d.i. ten tijde van het tweede kabinet-Van Agt, 1981-1982)

*) 'Leden van de Staten Generaal, ...' door M.P.C.M. van Schendelen e.a., 1981, VUGA-Uitgeverij, 's-Gravenhage.

**) P. Goossen en Drs. G.G.J. Thissen, 'Parlement en Kiezer', jaarboeken 63e jaargang Zittingsjaren 1978-1979 en 1979 en 1980 en 64e jaargang Zittingsjaren 1980-1981 en 1981, Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.

slechts ongeveer een kwart is van de tijdsintervallen die tussen de andere onderzoeken liggen. Tussen de studie van Van Schendelen cs. en dit onderzoek heeft slechts één verkiezing plaatsgevonden, tussen de andere onderzoeken steeds drie verkiezingen. We dienen derhalve voorzichtig te zijn met conclusies op grond van deze longitudinale vergelijking en in elk geval nog twee verkiezingen af te wachten (d.i. inclusief de Tweede Kamerverkiezingen van 8 september 1982) om te kunnen vaststellen of er inderdaad sprake is van een stabilisatie van het aantal universitair afgestudeerden in de Tweede Kamer.

	<u>universitair</u>	<u>niet-universitair</u>	<u>totaal</u>
1948	43	57	100 (N = 100)
1958	50	50	100 (N = 100)
1968	57	43	100 (N = 150)
1979	62	38	100 (N = 139)
1982	61	39	100 (N = 150)

*) Bron voor cijfers 1948-1979: 'Leden van de Staten-Generaal, ...' door M.P.C.M. van Schendelen e.a., 1981, VUGA-Uitgeverij, 's-Gravenhage (cijfers 1948-1968 oorspronkelijk uit het data-bestand van het Parlementair Documentatie Centrum te Leiden); let wel: in 1979 betreft het niet de volledige kamerbezetting.

In tabel 1-8b op blz. 36 van "Leden van de Staten-Generaal, ..." (onder redactie van M.P.C.M. van Schendelen, J.J.A. Thomassen en H. Daudt) staan voor 1979 als percentages voor universitair en niet-universitair respectievelijk 64 % en 36 % vermeld. Deze percentages zijn echter onjuist. Abusievelijk heeft men de percentages voor universitaire en niet-universitaire Eerste Kamerleden in tabel 1-8b opgenomen. 62 % en 38 % zijn de percentages die gelden voor respectievelijk universitaire en niet-universitaire Tweede Kamerleden. (Vgl. ook de gegeven percentages in tabel 1-8a op blz. 36 van "Leden van de Staten-Generaal, ...", die wel korrekt zijn. Ruggespraak met Van Schendelen en controle van de onderzoeksgegevens hebben bevestigd, dat de percentages voor 1979, zoals in tabel 1-8b weergegeven, inderdaad niet de juiste zijn).

De onderlinge verhoudingen academici versus niet-academici binnen partijen verschillen als volgt:

	CDA	PvdA	VVD	D'66	Ov.links	Ov.rechts	totaal
Univ.	31 (65%)	23 (52%)	16 (62%)	13 (76%)	5 (56%)	3 (50%)	91 (61%)
Niet-un.	17 (35%)	21 (48%)	10 (38%)	4 (24%)	4 (44%)	3 (50%)	59 (39%)
	48 (100%)	44 (100%)	26 (100%)	17 (100%)	9 (100%)	6 (100%)	150 (100%)

Vóór de verkiezingen van 1981 lagen de percentages universitair afgestudeerden voor de verschillende partijen als volgt: CDA 60%, PvdA 55%, VVD 64%, D'66 100%, overige linkse partijen 75%, overige rechtse partijen 75%.*

Als wij deze cijfers vergelijken met die uit tabel 2 (1981-1982) dan is de meest opvallende verschuiving te constateren bij D'66, namelijk een procentuele afname van het aantal academici van 100% naar 76%.

Waarschijnlijk hangt dit samen met de grote winst van de partij bij de verkiezingen van 1981, namelijk van 8 naar 17 zetels. Hoewel er bij D'66 dus sprake is van een procentuele afname van 24% van het aantal academici, is dit aantal absoluut gezien echter toegenomen, namelijk van 8 naar 13, en blijft D'66 van de vier grote politieke partijen de partij met het hoogste percentage academici in de Tweede Kamer in deze periode.** Alleen de PPR (drie zetels in Zittingsjaar 1981-1982) heeft louter academici in de Tweede Kamer.

Van de grote partijen ligt de PvdA met 52% en liggen van de kleine partijen de PSP, CPN, RPF en het GPV met respectievelijk 33%, 33%, 50% en 0% onder het gemiddelde wat het aantal academici betreft.

Gelet op het geringe aantal vertegenwoordigers in de Tweede Kamer van deze partijen is een differentiatie naar kenmerken wel mogelijk. Het kunnen echter geen algemene conclusies aan worden ontleend.

Een differentiatie naar studierichting van de universitair afgestudeerde Tweede Kamerleden wordt weergegeven in onderstaande tabel.

- *) Deze percentages zijn gebaseerd op de parlementsenquête 1979/1980 van Van Schendelen e.a. (vgl. tabel 1-8a op blz. 36 van "Leden van de Staten-Generaal,..."), waarbij het aantal respondenten 139 bedroeg; wanneer de niet aan de enquête deelnemende leden in de telling worden betrokken, verandert het beeld slechts weinig.
- **) Nogmaals zij er op gewezen, dat het hier de samenstelling van de Tweede Kamer in Zittingsjaar 1981-1982 betreft. Hoe de samenstelling van de Tweede Kamer na de vorming van een nieuwe regering op grond van de Tweede Kamerverkiezingen d.d. 8 september 1982 zou zijn, was ten tijde van het onderzoek nog niet bekend. Met name bij D'66, de partij die van 17 naar 6 zetels terugviel, valt wederom een verschuiving in de verhouding academici versus niet-academici te verwachten.

Tabel 3 Studierichting academisch gevormde Tweede Kamerleden, zitting 1981-1982, in absolute aantallen en in percentages (N = 91)							
	CDA	PvdA	VVD	D'66	Ov.links	Ov.rechts	Totaal*
Rechten	15 (16,5%)	8 (8,8%)	7 (7,7%)	6 (6,6%)	2 (2,2%)	-	38 (41,8%)
Soc.wet.	3 (3,3%)	4 (4,4%)	2 (2,2%)	2 (2,2%)	2 (2,2%)	1 (1,1%)	14 (15,4%)
Economie	8 (8,8%)	6 (6,6%)	2 (2,2%)	-	-	-	16 (17,6%)
Natuurwet.	3 (3,3%)	3 (3,3%)	5 (5,5%)	3 (3,3%)	-	-	14 (15,4%)
Techn.wet.	-	-	-	-	-	2 (2,2%)	2 (2,2%)
Letteren	2 (2,2%)	-	-	1 (1,1%)	1 (1,1%)	-	4 (4,4%)
Theologie/ Filosofie	-	2 (2,2%)	1 (1,1%)	-	-	-	3 (3,3%)
Overige	-	-	-	1 (1,1%)	-	-	1 (1,1%)
	31 (34,1%)	23 (25,3%)	17 (18,7%)	13 (14,3%)	5 (5,5%)	3 (3,3%)	92 (101,2%)

*) Vanwege één parlementariër die twee studierichtingen heeft gevolgd (=1,1% extra) en door een afronding (0,1%) overschrijdt het totaalpercentage 100. Derhalve zijn ook 92 academische studierichtingen in de tabel opgenomen voor 91 afgevaardigden.

Bij de veertien sociale wetenschappers onder de Tweede Kamerleden is het aantal politicologen (in totaal acht) nogal gelijkelijk verdeeld over de verschillende politieke partijen, te weten twee bij de PvdA, twee bij het CDA, één bij de VVD, één bij D'66, één bij de overige linkse partijen (i.c. PPR) en één bij de overige rechtse partijen (i.c. RPF).

Onder de veertien natuurwetenschappers bevinden zich drie wis- en natuurkundigen (allen VVD), drie van de Landbouw Hogeschool Wageningen (CDA, PvdA en D'66), twee die medicijnen hebben gestudeerd (CDA en D'66), een farmaceut (D'66), drie scheikundigen (CDA, VVD en D'66), één bioloog (PvdA) en één fysisch geograaf (PvdA).

Opvallend is dat men de theologen niet bij de christelijk partijen vindt, maar wel bij de PvdA. Uit de parlementsenquête 1979/1980 van Van Schendelen e.a. was dit ook reeds naar voren gekomen. De VVD-er die ingedeeld is bij de categorie theologie/filosofie heeft wijsbegeerte en Grieks gestudeerd.

Het kamerlid dat bij de categorie 'overige' is ingedeeld, heeft moderne geschiedenis gestudeerd.

In vergelijking met 1979* zijn het meest opvallend de stijging van het

*) Vergelijking met 1979 wil steeds zeggen vergelijking met de parlementsenquête 1979/1980 van Van Schendelen e.a.

aantal natuurwetenschappers (van 10% naar 15,4%) en de daling van het aantal technische wetenschappers (van 12% naar 2,2%). De twee Kamerleden (2,2%) die technische wetenschappen (t.w. TH Delft) hebben gestudeerd zijn beide van de SGP; bij de overige partijen was er in Zittingsjaar 1981-1982 dus geen enkel Tweede Kamerlid dat was afgestudeerd in een technische academische studie.

Het percentage juristen is nog steeds verreweg het hoogst (nu 41,8%, in 1979 40%). Zowel binnen het CDA als bij D'66 is bijna de helft der academici jurist (in 1979 was zelfs twee-derde van de D'66-academici jurist). De juristen worden op afstand gevolgd door de economen met 17,6% (in 1979 nog 20%). Die afstand is dus met 4,2% toegenomen tot bijna 25% (namelijk van 20% naar 24,2%). Het aantal sociale-wetenschapsbeoefenaren is weinig veranderd (nu 15,4%, in 1979 17%), maar die derde plaats wordt nu gedeeld met de natuurwetenschappers, die sterk in aantal zijn toegenomen.

Opmerkelijk is verder dat niemand van de dertien academisch gevormde D'66-kamerleden econoom is. Ook de kleine politieke partijen hebben geen econoom in hun midden.

2.2

Vooropleiding leden Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer

In deze paragraaf wordt de vooropleiding van de leden van de vaste Tweede Kamercommissie voor Economische Zaken (VCEZ), de groep Tweede Kamerleden waar het onderzoek op is toegespitst, nader geanalyseerd en vergeleken met de vooropleiding van alle 150 Tweede Kamerleden. De VCEZ bestaat uit 25 leden en 22 plaatsvervangende leden, die als volgt over de Tweede Kamerfracties zijn verdeeld (Zitting 1981-1982):

Tabel 4 Tweede Kamer en Vaste Commissie voor Economische Zaken; ingedeeld naar politieke partij (Zitting 1981-1982)

	aantal leden in Tweede Kamer	aantal leden VCEZ	aantal plaatsver- vangende leden VCEZ
CDA	48	7	7
PvdA	44	7	7
VVD	26	4	3
D'66	17	3	3
PSP	3	1	-
CPN	3	1	-
SGP	3	1	-
PPR	3	1	-
RPF	2	-	1
GPV	1	-	-
	<u>150</u>	<u>25</u>	<u>22</u>

De samenstelling van de VCEZ in Zittingsjaar 1981-1982 naar opleiding van de leden, wordt in de volgende tabellen (5 tot en met 8) weergegeven.

Tabel 5 Vooropleiding leden Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer (academici vs. niet-academici), Zitting 1981-1982, in absolute aantallen (N = 25)

	CDA	PvdA	VVD	D'66	Ov.links	Ov.rechts	Totaal
Univ.	6	4	3	2	1	-	16 (64,0%)
Niet-un.	<u>1</u>	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>9 (36,0%)</u>
	7	7	4	3	3	1	25(100,0%)

Tabel 6 Studierichting academisch gevormde leden van de vaste Kamercommissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer, Zitting 1981-1982, in absolute aantallen (N = 16)

	CDA	PvdA	VVD	D'66	Ov.links	Ov.rechts	Totaal
Rechten	3	1	-	2	-	-	6 (37,5%)
Soc.wet.	-	1	-	-	-	-	1 (6,25%)
Ekonomie	3	2	1	-	-	-	6 (37,5%)
Natuurwet.	-	-	2	-	-	-	2 (12,5%)
Techn.wet.	-	-	-	-	-	-	-
Letteren	-	-	-	-	1	-	1 (6,3 %)
Theologie/ Filosofie	-	-	-	-	-	-	-
Overige	-	-	-	-	-	-	-
	<u>6</u>	<u>4</u>	<u>3</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>-</u>	<u>16 (100,0%)</u>

Tabel 7 Vooropleiding plaatsvervangende leden vaste Kamercommissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer (academici vs. niet-academici) Zitting 1981-1982, in absolute aantallen (N = 22)

	CDA	PvdA	VVD	D'66	Ov.links	Ov.rechts	Totaal
Universitair	4	5	3	2	-	1	15 (68,2 %)
Niet-univ.	<u>3</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>7 (31,8 %)</u>
	7	7	4	3	-	-	22 (100,0 %)

Tabel 8 Studierichting academisch gevormde plaatsvervangende leden van de vaste Kamercommissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer, Zitting 1981-1982, in absolute getallen (N=15)

	CDA	PvdA	VVD	D'66	Ov.links	Ov.rechts	Totaal
Rechten	-	1	1	1	-	-	3 (20,0 %)
Soc.wet.	-	-	1	-	-	1	2 (13,3 %)
Economie	2	2	-	-	-	-	4 (26,7 %)
Natuurwet.	2	2	1	1	-	-	6 (40,0 %)
Techn.wet.	-	-	-	-	-	-	-
Letteren	-	-	-	-	-	-	-
Theologie/ Filosofie	-	-	1	-	-	-	1 (6,7 %)
Overige	-	-	-	-	-	-	-
	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>4</u>	<u>2</u>	<u>-</u>	<u>1</u>	<u>16 (106,7 %)*</u>

*) Het totaal bedraagt 16 in plaats van 15 (en derhalve meer dan 100%), omdat één kamerlid twee universitaire studies heeft voltooid.

Uit tabel 5 blijkt dat het percentage academici onder de leden van de VCEZ met 64% iets hoger is dan het percentage academici in de gehele Tweede Kamer (61%) (zie tabel 1). Bij de plaatsvervangende leden van de VCEZ ligt het percentage universitair afgestudeerden zelfs nog hoger, namelijk op 68,2% (zie tabel 7).

Van de negen leden van de VCEZ die geen voltooide universitaire opleiding hebben, zijn er vier die wel een Kandidaatsexamen hebben behaald. Het gaat hier in vier gevallen om een sociaal-wetenschappelijke studie en in één geval om een natuurwetenschappelijke studie. Eén van de Kandidaat-sociologen heeft tevens MO-staatsinrichting/ staathuishoudkunde gestudeerd.

Onder de vijf resterende commissieleden bevond er zich één met MO-economie, één met SPD Handel en Industrie I en II en studie Belastingrecht bij de Rijksaccountantsdienst, één met HBS-opleiding en ten slotte twee met een lagere beroepsopleiding.

Indien de academici in de VCEZ een afspiegeling zouden zijn van die in de Tweede Kamer, dan zou de verdeling als volgt zijn: Rechten 6, Sociale wetenschappen 2, Economie 3, Natuurwetenschappen 2, Letteren 1, overige 1, plus nog één die in òf rechten, òf sociale wetenschappen òf natuurwetenschappen is afgestudeerd.

Verwacht mag echter worden dat de samenstelling van de VCEZ in werkelijkheid hiervan afwijkt, gezien de specifieke onderwerpen die in deze commissie worden behandeld: Rijksbegroting voor Economische Zaken, economisch structuurbeleid (sectornota), (regionaal) sociaal-economisch beleid, Nederlandse textiel- en confectie-industrie, steunverlening aan individuele bedrijven, energiebeleid, aanschaffingsbeleid van de overheid, innovatie, enz. De commissieleden mogen geacht worden juist over kennis op deze terreinen te beschikken.

Naar studierichting blijken de academici in de VCEZ een redelijke afspiegeling te vormen van de academici in de Tweede Kamer, met als belangrijkste uitzondering de studierichting economie, die - en dit is nauwelijks opmerkelijk - duidelijk sterker is vertegenwoordigd. Daardoor zijn rechten en economie in deze commissie in gelijke mate vertegenwoordigd met elk zes leden ofwel 37,5% (tabel 6) van het totale aantal academici in de commissie (d.w.z. 4,3% juristen minder dan in de Tweede Kamer als geheel en ongeveer 20% economen meer dan in de Tweede Kamer als geheel).

Verder zijn de sociale wetenschappen in vergelijking met de Tweede Kamer als geheel weinig vertegenwoordigd in de VCEZ (6,3% tegenover 15,4% in de Tweede Kamer). De twee Kandidaat-sociologen en de Kandidaat-politicoloog die de VCEZ ook nog telt, corrigeren dit beeld.

Van de zestien economen in de Tweede Kamer hebben er zes als 'vast' lid en vier als plaatsvervangend lid zitting in de VCEZ.

Bij de plaatsvervagende leden zijn de natuurwetenschappen in opvallend sterke mate vertegenwoordigd met 40% (Tweede Kamer als geheel slechts 15,4%) en rechten met 20% ondervertegenwoordigd (Tweede Kamer 41,8%).

2.3 Beroepservaring Tweede Kamerleden en leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken

Na de vooropleiding van de Tweede Kamerleden en leden van de VCEZ, die in beide vorige paragrafen is weergegeven, zullen wij hier een overzicht geven van de beroepservaring van deze parlementariërs. Wij maken hierbij *een onderscheid naar beroepservaring in de Tweede Kamer en overige beroepservaring.*

Het aantal 'homines novi' in de Tweede Kamer, de relatieve nieuwkomers met minder dan vier jaren ervaring (tabel 9), lag in 1982 op 41 % (in 1978 op 50%).

In de VCEZ bedroeg dit percentage 'slechts' 24%.

Ook het aantal 'homines veteres' (de 'veteranen' met meer dan acht jaar Kamerervaring) was voor de totale Tweede Kamer (iets) hoger dan voor de VCEZ, respectievelijk 28% (29% in 1978) en 24% in 1982.

Hieruit volgt dat in 1982 31% (21% in 1978) van de Tweede Kamerleden en 52% van de VCEZ, 4-8 jaar Kamerervaring heeft.

In de VCEZ treft men derhalve relatief weinig 'homines novi' aan. Geen ervaring in de commissie, hebben zeven commissieleden. Deze parlementariërs zijn, vóór het zittingsjaar 1982-1982 dus nooit lid of plaatsvervangend lid van de VCEZ geweest.

Op de lange termijn gezien ligt de gemiddelde ervaring nogal laag, omdat in de periode 1960-1973 het aantal nieuwe Tweede Kamerleden sterk is toegenomen en de middengroep (alsmede het aantal 'homines veteres') kleiner is geworden 'Sinds het 'rampjaar' 1973 is sprake van enig herstel, zij het van weinig betekenis' merkte J. Th. J. van den Berg terecht op (zie tabel 10).*

Het herstel lijkt zich eerder door te zetten want het beeld van de ervaring van de leden van de Tweede Kamer is in 1982 vrijwel gelijk aan 1964.

*) J.Th. van den Berg in 'Leden van de Staten-Generaal,...' blz. 64.

Tabel 9

Ervaring in de Tweede Kamer in absolute aantallen en in percentages (afgerond)			
	Tweede Kamerleden		Leden VCEZ
	1982**	1978*	1982**
< 2 jr.	47 (31%)	(19%)	3 (12%)
2-4 jr.	15 (10%)	(31%)	3 (12%)
4-8 jr.	46 (31%)	(21%)	13 (52%)
8-12 jr.	32 (21%)	(21%)	4 (16%)
12-16 jr.	7 (5%)	(6%)	1 (4%)
> 16 jr.	3 (2%)	(2%)	1 (4%)
	150 (100%)	(100%)	25 (100%)

* Bron: M.P.C.M. van Schendelen e.a.: 'Leden van de Staten-Generaal, ...', blz. 60 (N=136)

** Zittingsjaar 1981/1982, peildatum 1 juli 1982 (N=150 voor TK; N=25 voor VCEZ)

Tabel 10

Ervaring als lid van de Tweede Kamer, 1960-1982, in percentages* (N = 150)						
	1960	1964	1968	1973	1978	1982
Minder dan 3 jaar	16	38	41	57	41	37
3-9 jaar	47	36	30	27	42	38
Meer dan 9 jaar	37	26	29	16	17	25

Bron 1960 - 1978: M.P.C.M. van Schendelen e.a.: 'Leden van de Staten-Generaal, ...', blz. 61 / DDC-Leiden

* Met betrekking tot de ervaring als lid van de Tweede Kamer wordt wellicht ten overvloede opgemerkt, dat de periodes waarin Tweede Kamerleden een ambt als staatssecretaris of als minister hebben vervuld niet zijn meegeteld.

Om een juist idee te krijgen van de vroegere beroepservaring van Tweede Kamerleden is het zinvol om niet alleen na te gaan wat het laatst uitgeoefende beroep van de parlementariër voor intrede in de Tweede Kamer was. Iemand die bijvoorbeeld na zijn studie lange tijd een of meerdere functies in het bedrijfsleven heeft vervuld, en alleen de laatste twee jaar voor intrede in de Tweede Kamer in overheidsdienst is geweest, zou anders nogal vertekend (en ons inziens daarom ten onrechte) worden ingedeeld bij de categorie 'afkomstig uit de kwartaire sector'. Derhalve zijn hier (tabel 11) alle eerder uitgeoefende beroepen van de Tweede Kamerleden (Zitting 1981-1982) in ogenschouw genomen.

De door ons gevolgde werkwijze brengt uiteraard met zich mee, dat het totaal van de percentages (overige) beroepservaring van de Tweede Kamerleden ver boven de 100% komt te liggen. Zoals blijkt uit de laatste kolom (tabel 11) hebben alle 150 Tweede Kamerleden gezamenlijk 266 andere beroepen gehad voor zij in hun huidige functie begonnen. In totaal 21% van alle Tweede Kamerleden heeft voor de periode dat zij als afgevaardigden werden gekozen ervaring in het bedrijfsleven opgedaan. Dit cijfer steekt schril af bij de aantallen verschillende functies die parlementariërs hebben gehad bij het onderwijs (30%), centrale overheid (27%), politieke partijen (27%) en maatschappelijke organisaties (25%). Het beeld verschuift wel zeer sterk ten nadele van het bedrijfsleven als de beroepenervaring van Tweede Kamerleden in ondernemingen met die in de kwartaire sector wordt vergeleken.

Het aantal Tweede Kamerleden dat welens ervaring heeft opgedaan in de kwartaire sector en het bedrijfsleven, bedraagt resp. 125 en 31.

Tabel 11 Overige beroepservaring voor intrede in de Tweede Kamer in absolute getallen en in percentages							
	CDA	PvdA	VVD	D'66	Ov. links	Ov. rechts	Totaal
Centrale overheid	13	15	2	9	--	1	40 (27%)
Lagere overheid	4	9	2	1	1	2	19 (13%)
Internationale organisaties*	4	4	--	2	1	--	11 (7%)
Onderwijs	14	11	7	5	4	4	45 (30%)
Krijgsmacht**	7	1	2	--	1	--	11 (7%)
Maatschappelijke organisatie	11	16	5	3	3	--	38 (25%)
Politieke Partij	10	16	5	5	2	2	40 (27%)
(Kwartaire sector)	(63)	(72)	(23)	(25)	(12)	(9)	(204)
Pers, radio en televisie	4	5	3	2	3	1	18 (12%)
Vrij beroep	3	--	5	4	1	--	13 (9%)
Bedrijfsleven***	13	8	8	2	--	--	31 (21%)
(Totaal)	(83)	(85)	(39)	(33)	(16)	(10)	(266)

* inclusief lidmaatschap van Europees Parlement

** inclusief lidmaatschap van NAVO-assemblee

*** inclusief twee middenstanders

Vervulde functies als lid van Provinciale Staten of Gedeputeerde Staten, gemeenteraadslid, wethouder, lid van Gewestraad e.a. zijn niet tot de categorie 'lagere overheid' of 'politieke partij' gerekend, maar als een aparte categorie beschouwd.

Deze functies zijn niet in tabel 11 opgenomen.

Ongeveer de helft van alle Tweede Kamerleden (Zitting 1982-1982) heeft als zodanig weleens bestuurlijke ervaring op regionaal of lokaal niveau opgedaan.

Deze ervaring is ook redelijk gelijkmatig verdeeld over de verschillende politieke partijen.

Verder hadden drie Tweede Kamerleden reeds ervaring opgedaan als Eerste Kamerlid (waarvan één slechts enkele maanden).

3. VOORSTELLINGEN BIJ DE MOTIE VAN DE LEDEN VAN
DE VASTE COMMISSIE VOOR ECONOMISCHE ZAKEN

In dit hoofdstuk worden de voorstellingen weergegeven van de commissieleden over de motie, met betrekking tot het proces van economisch herstel. In een vraaggesprek over alle elementen in de motie zijn deze voorstellingen tot uitdrukking gekomen.

Gebruik wordt gemaakt van de motie van de leden van Iersel en Gerritse (TK 1981 - 1982; 17100, hfst. XIII, nr. 106, dd. 18.3.1982). De daarin genoemde beleidselementen zijn in hun onderlinge relatie zichtbaar gemaakt met behulp van een schema (zie bijlage 5). Naar aanleiding van elk element werden aan de leden van de VCEZ een aantal relevante beleidsvragen gesteld.

De elementen uit de motie worden achtereenvolgens behandeld in de paragrafen 3.1 - 3.9.

Proces van economisch herstel (3.1)

Andere onderdelen in dit proces (3.2)

Lastenverlichting in de energiekosten (3.3)

Lastenverlichting in de fiscale kosten (3.4)

Lastenverlichting in de kapitaalkosten (3.5)

Versnelling van milieuprocedures (3.6)

Mogelijke anderelastenverlichting en mate van effectiviteit (3.7)

Startende ondernemingen (3.8)

Tenslotte worden in paragraaf 3.9 de meningen van de leden van de VCEZ gesplitst naar partij, vooropleiding en beroepservaring.

Voorafgaande aan het eigenlijke interview is aan de respondenten gevraagd of zij nog voor de motie zouden stemmen. Slechts één van de commissieleden die in een eerdere fase (18.3.1982) voor de motie had uitgesproken zou nu wellicht toch tegenstemmen omdat deze respondent de motie bij nader inzien te algemeen vond. Meer gesprekspartners waren van mening dat zo'n motie, als de bedoelde, te algemeen geformuleerd is om in de Tweede Kamer cq. voor de betreffende Minister of het departement in kwestie werkelijk van betekenis te zijn. Andere commissieleden daarentegen vonden het wel een uitstekende zaak om een dergelijke motie in de commissie en het parlement aan de orde te stellen. De motie nodigde immers de regering met spoed uit haar beleidsconclusies terzake van een aantal lastenverlichtingen voor het bedrijfsleven en versnelling van milieuprocedures te formuleren. Bovendien zou deze

de discussie over lastenverlichtingen voor ondernemingen bevorderen zowel tussen als binnen de politieke partijen, volgens deze respondenten.

Een commissielid van een kleine politieke partij die tegen de motie had gestemd (omdat deze partij niet lang geleden een motie van ongeveer dezelfde strekking maar meer specifiek had ingediend), zou overigens nu overwegen om de motie te ondersteunen; in ieder geval op de meeste punten. Ook de twee overige afgevaardigden die de motie eerder niet ondersteunden hadden wel ideeën hoe de regering deze motie zou kunnen uitwerken.

3.1 Proces van economisch herstel

In grote lijnen kwamen de antwoorden van de commissieleden op de vraag *wat zij in eerste instantie verstaan onder economisch herstel* (vraag 1, bijlage 3) overeen. Wel varieerden de omschrijving, invalshoek en accenten per respondenten.

Enkele antwoorden hielden in:

'herstel van economische groei'

'dat een aantal - op dit moment - duidelijke negatieve factoren weer positief worden'

'meer lucht krijgen van ondernemingen zodat zij werkgelegenheid behouden of uitbreiden cq. investeringen doen'

'zowel het verbeteren van de winst in bedrijven als de werkgelegenheid'

'een totaal element, een kwestie van verlegging van geldstromen waar de overheid over gaat'

'een evenwicht van kosten en opbrengsten'

3.2 Andere onderdelen in dit proces

Aan de commissieleden werd vervolgens de vraag voorgelegd *of de beide onderdelen (stimuleren van bestaande en van startende ondernemingen de enige zijn die zij in dit proces zouden willen onderscheiden* (vraag 2).

De meeste respondenten vonden de indeling in bestaande en startende ondernemingen correct en/of toereikend. Een enkele respondent zag meer in een onderscheid in kleine versus grote bedrijven, markt - versus collectieve sector, macro - versus microsfeer of wilde de vraagzijde in de motie opnemen.

3.3 Lastenverlichting in de energiekosten

De lastenverlichting die in de motie als eerste wordt genoemd is die in de energielasten. In de volgende paragraaf is opgenomen op welke wijze de leden van de VCEZ graag zien dat dit onderdeel wordt uitgewerkt. Daar aan energiebesparing het begrip subsidie nauw verbonden is, wordt in de tweede paragraaf ingegaan op de gevoelens bij overheid en bedrijfsleven over het verlenen van subsidies.

3.3.1 De middelen voor lastenverlichting in de energiekosten

De volgende vraag is in dit verband aan de commissieleden voorgelegd: *'Heeft u ideeën over hoe de regering dit zou kunnen doen?'*

(vraag 3, bijlage 3). Deze vraag is aan de commissieleden voorgelegd. Vrijwel iedereen kwam - min of meer direct - te spreken over tariefsverlaging voor het bedrijfsleven. Aan de overigen is daarover later nadrukkelijk een oordeel gevraagd (vraag 5, bijlage 3). In totaal waren 23 leden vóór en 2 leden tegen tariefsverlaging.

De tegenstanders beargumenteerden hun keuze met de redeneringen dat zo'n verlaging strijdig is met de besparingsgedachte en dat een dergelijke regeling voor beroepsmatige gebruikers discriminerend werkt ten opzichte van gezinshuishoudens.

De voorstanders van tariefsverlaging zagen hierin in twee gevallen slechts een tijdelijk middel. Eén commissielid gaf duidelijk te kennen slechts een beperkte aanpassing van het tarief te beogen. Een ander commissielid, dat iacht aan verlaging van de tarieven verdedigde zijn standpunt juist met de constatering dat in de huidige situatie de particuliere energieverbruikers in feite gesubsidieerd worden door de grootverbruikers.

De vraag of aan bepaalde bedrijven gedacht is, voor wie verlaging van de energiekosten een zeer aanzienlijke lastenverlichting zou betekenen (vraag 4), relateerde vrijwel iedereen aan de zeer grote energieverbruikers. Van de 25 respondenten gaven vijftien de voorkeur aan een globale maatregel. Dit betekent dan meestal het uitbreiden van de zogenaamde giganten-regeling voor het midden- en kleinbedrijf, voor zover dit ondernemingen betreft waar energie(intensiteit) een belangrijke rol speelt. Tien commissieleden hebben geen fiducia in een globale maatregel, maar zien meer in specifieke regelingen.

Volledige eenstemmigheid bestond over de vraag *of de regering energiebesparende investeringen moet bevorderen* (vraag 6, bijlage 3).

Iedereen was hier voorstander van. Vier respondenten brachten dit middel reeds spontaan bij vraag 3 ter sprake. Alleen over de instrumenten die de overheid daarbij moet hanteren bestonden verschil van opvatting.

De belangrijkste mogelijkheden zijn volgens de geïnterviewde politici*:

- energietoeslag WIR-premie (17)
- verlenen van subsidies (14)
- financiering of kredieten door de overheid (5)
- onderzoek en ontwikkeling (4)
- stimuleren van besparingen (4)
- warmte-krachtkoppeling (3)
- fiscale maatregelen (2)
- geven van voorlichting (2)

Bij de voorstanders van het stimuleren van besparingen wees iemand alleen op de mogelijke invoering van wettelijke maatregelen op dit gebied, zonder ze verder te concretiseren. Behalve tariefsverlaging en stimulering van energiebesparende investeringen werd nog een aantal middelen genoemd om tot lastenverlichting in de energiekosten te komen.

Zes maal is het overgaan op goedkopere energiedragers vermeld en vier keer een andere tariefstructuur. Uit zichzelf sprak men zich in vijf gevallen uit voor kernenergie, drie leden waren hier tegen. De tegenstanders meenden dat naast milieutechnische bezwaren, kernenergie ook op de lange termijn niet goedkoper is.

Vijftien respondenten brachten de hoogte van de Nederlandse energiekosten in verband met de situatie in het buitenland. Voor concurrentievervalsing bij verdere subsidiëring, zowel nationaal als internationaal, is in zeven gevallen gewaarschuwd.

Het in Nederland richten op minder energie-intensieve industrie-sectoren (bedrijfstukken die weinig energie gebruiken) is volgens drie politici een voorwaarde om te komen tot lagere energiekosten op de langere termijn.

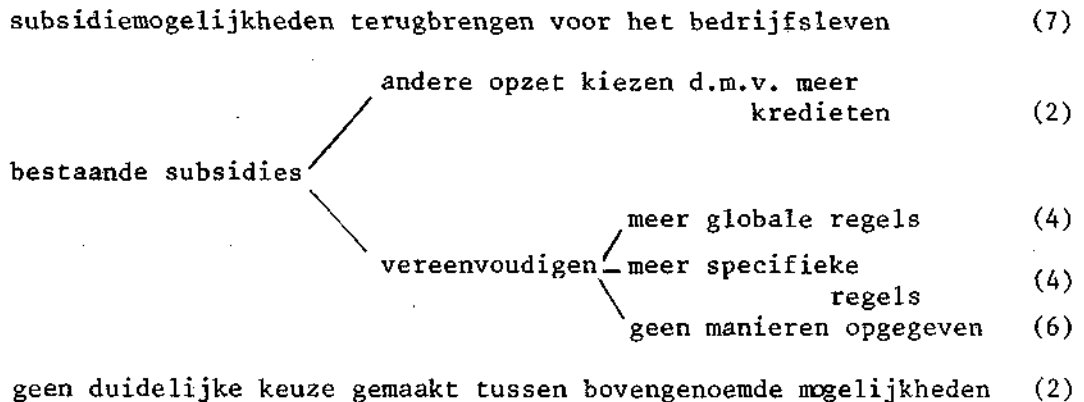
* Per respondent zijn soms meer mogelijkheden aangegeven.

3.3.2 Subsidies

Zoals reeds eerder werd opgemerkt, wordt energie en vooral besparing daarvan voor veel respondenten direct verbonden met subsidie.

Maar de gevoelens over subsidies in het algemeen zijn steeds meer gemengd, zowel bij overheidspersonen als bij bedrijven.

(vraag 7, bijlage 3). De reactie van de commissieleden op deze vraag is in het volgende schema weergegeven:

De commissieleden die in het algemeen de subsidiemogelijkheden voor het bedrijfsleven wilden beperken, deden dit vooral uit oogpunt van:

- de slechte financiële positie van de staat
- mogelijke concurrentievervalsing
- meer doorzichtig maken van de regelingen (zowel voor het bedrijfsleven als voor de overheid).

In plaats van subsidies wilden drie commissieleden in de toekomst meer de nadruk leggen op de voorlichtende functie van de overheid bij tal van onderwerpen die het bedrijfsleven betreffen. Eén geïnterviewde bestempelde subsidie zelfs als lapwerk: 'hiermee kan dan rechtgezet worden wat fout gegroeid is'. Een andere parlementariër vatte zijn mening over subsidies als volgt samen:

'Wat we langzamerhand gekregen hebben, is een gigantische mengeling van subsidies. Voor één en hetzelfde project moet je verschillende instanties aflopen om voor subsidies in aanmerking te komen. Dat bevordert het gebruik van subsidies niet. Daar komt nog bij dat de subsidies te veel achter elkaar aan lopen. Dat je eerst de ene subsidie binnen moet hebben en dan pas voor de volgende in aanmerking komt en kan toekomen. Dit moet vereenvoudigen!'

'Verder moet het aantal subsidies worden teruggedraaid. Het is onmogelijk, zelfs voor grote ondernemingen, hier goed op in te spelen. Dit geldt overigens niet alleen voor het bedrijfsleven, maar ook voor andere (semi-overheids)instellingen.

Elke keer wordt er weer een hokje aangeplakt, weer een hokje en nog een hokje aangeplakt. Op een gegeven moment komt men zowel in het bedrijfsleven als ook bij de ambtenaren die het verder moeten uitvoeren er niet goed meer uit. Het moet over zoveel schijven lopen. Dit is gigantisch ingewikkeld, waardoor procedures moeizaam gaan verlopen, irritaties ontstaan vanuit het bedrijfsleven naar de ambtenaren toe. Het is goed dat daar nu eens naar gekeken wordt. Alleen is het bedroevend dat dit tot nu toe veel te weinig is gebeurd', aldus een respondent.

In het kader van gerichte steunverlening aan bepaalde zwakke gebieden in Nederland merkte iemand anders op:

'We zullen ook in de regio er aan moeten wennen dat het feit, dat iets in de regio gebeurt, op zichzelf niet voldoende is.'

Twee leden van de commissie vinden dat subsidies, die 'op den duur worden terugverdiend' beter omgezet kunnen worden in kredieten, eventueel gecombineerd met rentefaciliteiten of kwijtscheldingsclausule bij groot risico. Een voorbeeld van een subsidie waarop dit principe van toepassing kan zijn is die voor energiebesparende investeringen. Van de leden van de commissie wilden vier de transparantie van het subsidie-systeem vergroten door meer globale regelingen op te nemen. Hierdoor kunnen verschillende bestaande regelingen worden geschrapt. Vier andere commissieleden hadden meer vertrouwen in specifieke maatregelen. Volgens één van hen profiteren alleen grote ondernemingen van globale regelingen, zoals de WIR. In slechtere tijden zullen alleen deze bedrijven nog kunnen investeren en derhalve alleen zij subsidie krijgen. Een respondent stelde dat bij specifieke regels de eisen van de overheid in de tijd niet teveel mogen wijzigen en dat aan bedrijven meer gerichte informatie dient te worden verstrekt over allerlei subsidiemogelijkheden.

Bij de overige commissieleden kwam een minder uitgesproken mening over subsidies naar voren. Wél had een respondent de indruk dat "in het buitenland meer onder tafel wordt doorgeschoven in verhouding met Nederland," waar bijna iedere regeling aan het parlement wordt voorgelegd.

3.4 Lastenverlichting in de fiscale kosten

Vier vragen zijn gesteld aan de leden van de VCEZ om meer inzicht te krijgen in de gedachten die ten grondslag lagen aan de in de motie genoemde fiscale lastenverlichting.

De vragen betroffen drie onderwerpen, die achtereenvolgens worden behandeld (respectievelijk vragen 8, 9, 10 en 11, bijlage 3):

- soort fiscale kosten
- grootst mogelijke lastenverlichting
- herinvoering systeem van vervroegde afschrijvingen.

Voordat we per onderwerp een impressie geven van de antwoorden, willen wij eerst een algemene opmerking plaatsen over de taakverdeling die met name in de grotere fracties optreedt. Vooral op fiscaal terrein, waar het vaak gaat om uitgebreide specifieke kennis van zaken, zijn de deskundigheden veelal gespreid over meerdere personen. Vier van de 25 commissieleden die op dit onderdeel van de motie niets voor ogen stond, maakten ons hierop attent. Een vijfde commissielid liet zich tijdens het interview op dit punt van de motie bijslaan door een assistent. Dat de invloed van de fractie-specialisten hier groot is moge verder blijken uit de opmerking van iemand die zei, dat hij de suggesties op fiscaal terrein 'gewoon' op gezag van anderen aanneemt. Bij kleinere fracties is een adequate taakverdeling niet mogelijk, hetgeen uit de antwoorden op sommige vragen duidelijk naar voren is gekomen.

3.4.1 De fiscale maatregelen

De vraag *aan welke fiscale kosten het Tweede Kamerlid in het bijzonder denkt* (vraag 8, bijlage 3) heeft betrekking op bestaande bedrijven. In paragraaf 3.8 wordt aangegeven welke fiscale accenten voor het stimuleren van startende ondernemingen zijn te verwachten, voor zover het althans de VCEZ betreft. Het merendeel (17) van de respondenten had een duidelijke opinie over het tarief van de vennootschapsbelasting. Tien respondenten waren voor verlaging van dit tarief. Tweemaal werd daarbij een restrictie aangetekend. Eén commissielid was van mening dat per sector een verschillend vennootschapstarief zou moeten gelden; een collega zag meer heil in het inbouwen van een progressiefactor in het tarief. De overige voorstanders wilden een geringe tot zeer aanzienlijke verlaging van het tarief en enkelen stelden zelfs voor om

de vennootschapsbelasting maar helemaal af te schaffen. Op het positief psychologische effect van verlaging van het tarief werd door meerderen géwezen, niet alleen voor binnenlandse bedrijven, maar ook op buitenlandse investeerders.

Bij de zeven uitgesproken tegenstanders van het verlagen van het vennootschapstarief werden uiteenlopende argumenten beluisterd. Een commissielid wenste absoluut geen belastingverlaging, omdat 'belastingen een bepaald systeem zijn en daar moet zo min mogelijk inbreuk op worden gemaakt'. Een tweede gaf weliswaar uit zichzelf aan niet aan verlaging van het tarief voor de vennootschapsbelasting te denken, maar omkleedde zijn standpunt niet met redenen. Dit lid dacht verder ook niet aan lastenverlichting in andere fiscale kosten. De resterende vijf tegenstanders gaven in plaats van verlaging van belasting de voorkeur aan de zogenaamde vermogensaftrek en voorraadaftrek. Naast zeventien politici die aldus - uit zichzelf - hun mening over het tarief van de vennootschapsbelasting gaven, noemden acht politici deze belasting niet.

Van hen wisten vijf geen enkele fiscale regeling te noemen*. Drie van de acht parlementariërs hadden wel een mening en zochten mogelijkheden in de vermogens-, voorraad- en zelfstandigenaftrek. In totaal zag ongeveer de helft van de respondenten mogelijkheden voor vermogens- en voorraadaftrek (respectievelijk twaalf en dertien) in de vennootschapsbelasting als een lastenverlichting op fiscaal terrein. Meermalen werd hierbij gerefereerd aan de verslagen van de Commissie Wagner.

Slechts drie commissieleden vermeldden de mogelijkheid om via zelfstandigenaftrek een verdere lastenverlichting te effectueren. In vier gevallen werd de problematiek van de dubbele belastingheffing genoemd. Winstbelasting bij de vennootschap over het totale resultaat en inkomstenbelasting bij de aandeelhouder over het uitgekeerde deel hiervan,

*) Onder hen waren twee respondenten die tegen de motie stemden.

zag men hierbij als storende factor in het fiscale regime. Verlaging van het vermogensbelastingtarief kwam drie keer naar voren als een mogelijkheid om te komen tot het stimuleren van bedrijven. Lastenverlichting in de fiscale sfeer via sociale premies werd eveneens enkele malen genoemd.

Daar echter de meeste commissieleden deze premies onder de loonkosten rekenen is dit uitgewerkt in paragraaf 3.7.

Zowel inflatie-neutrale belastingen (onder verwijzing naar de Hofstra-voorstellen) als aftrekken voor innovatie werden tweemaal vermeld. Het vereenvoudigen van het gehele fiscale systeem achtten twee leden weer aan te bevelen met het oog op economisch herstel. Tevens wilden twee respondenten een differentiatie van belasting aanbrengen naar kapitaal- en arbeidsintensiteit. Dat wil zeggen dat volgens dit idee kapitaalintensieve bedrijven in verhouding meer belasting moeten opbrengen dan arbeidsintensieve bedrijven.

Eén commissielid zag in het stimuleren van besparingen in de particuliere sector een middel om tot fiscale lastenverlichting te komen. Als nadere verklaring verwees deze respondent naar de 'Keynes-formule'.

3.4.2. De grootste fiscale lastenverlichting

De belastingverlaging die het grootste lastenverlichtende effect met zich meebrengt voor bedrijven is, zoals verwacht kan worden, niet eenduidig vast te stellen. Uit de vraagstelling (vraag 9, bijlage 3) volgt dat niet gevraagd is aan welke maatregelen de geïnterviewde persoonlijk de voorkeur zou geven, maar welke maatregel de grootste lastenverlichting voor de bedrijven zou betekenen. Slechts enkelen hebben dit onderscheid duidelijk in hun antwoord tot uiting laten komen.

Ook nu lieten bij de beantwoording sommige commissieleden verstek gaan, omdat zij zich bij het element lastenverlichting in de fiscale kosten geen beeld hadden gevormd.

In het grootste deel van de antwoorden werden twee of (soms) meer maatregelen genoemd. Omdat dan veelal moeilijk is aan te geven welke maatregel een absolute prioriteit geniet, zijn alle genoemde middelen hier weergegeven.

Twaalf keer kwam verlaging van de vennootschapsbelasting als grootste lastenverlichting naar voren. Hierbij werd enkele malen opgemerkt dat deze maatregel echter alleen voor winstgevende bedrijven werkt.

Verlieslijdende ondernemingen betalen toch al niet of nauwelijks vennootschapsbelasting. Eén commissielid stelde als voorwaarde bij verlaging van deze belasting dat dan wel de winst 'keurig' moet worden opgegeven; Verder dat de verschuldigde belasting ook werkelijk wordt betaald en niet via allerlei constructies weglekt naar het buitenland of zelfs helemaal niet wordt voldaan.

Vijf keer werd verlaging van het tarief voor de inkomstenbelasting in verband gebracht met verlaging van het tarief voor de vennootschapsbelasting. Ook hier werd gewezen op het probleem van de dubbele-belasting.

De vermogens- en voorraadaftrek en de vervroegde afschrijvingen werden vier, drie respectievelijk één keer aangeduid als fiscale maatregelen die de belangrijkste aanknopingspunten bieden voor lastenverlaging.

Het verminderen van de vermogensbelasting, het opheffen van de fiscale discriminatie tussen eigen en vreemd vermogen en specifieke maatregelen per sector werden alle eenmaal vermeld.

Een lid van de commissie wees er tot besluit met nadruk op dat de verlaging van de vennootschapsbelasting weliswaar voordelen biedt voor NV's en BV's, maar dat het midden- en kleinbedrijf er weinig baat bij heeft. Daarom zijn aanvullende fiscale maatregelen voor deze laatste groep noodzakelijk.

3.4.3. De vervroegde afschrijvingen

Als laatste onderdeel van de lastenverlichting in de fiscale kosten hebben wij gevraagd naar de mening van de commissieleden over *de herinvoering van het systeem van de vervroegde afschrijvingen*, zoals dat enige tijd geleden ter sprake is gekomen in de VCEZ (vraag 10, bijlage 3). Voorts is geïnformeerd naar de reactie van de parlementariërs op de uitspraak dat verlieslijdende bedrijven nauwelijks zouden profiteren van vervroegde afschrijvingen (vraag 11).

Over de wenselijkheid van herinvoering liepen de meningen sterk uiteen, getuige de antwoorden op deze vraag:

- negen tegenstanders
- tien voorstanders
- zes leden geen mening.

De argumenten van de negen tegenstanders vertoonden onderling geen wezenlijke verschillen. Deze groep achtte het onlogisch of ongewenst om de vervroegde afschrijvingen opnieuw in te voeren. Het vroegere systeem dat niet voldeed is immers - mede vanuit die gedachte - vervangen door de WIR. Herinvoering zou leiden tot ongewenste dubbeltelling op dit terrein. Iemand rekende ons voor dat voor een energiebesparende, milieuvriendelijke investering in een zwakke regio ongeveer 50% subsidie kan worden verkregen. En dit vond het commissielid in kwestie ruimschoots voldoende. Twee uit de groep van negen tegenstanders van de herinvoering van het systeem van vervroegde afschrijvingen gaven onder meer als reden op dat 'frequent wisselen van systeem', in casu vervroegde afschrijving in plaats van de WIR, ongewenst is. De redenering is dan dat de WIR er nu eenmaal is en dat we daar dus nog maar voorlopig mee verder moeten leven.

Onder de tien voorstanders van de herinvoering bevonden zich twee politici die zichzelf liever als 'voorzichtig' of 'genuanceerd voor' classificeren. De argumenten die de groep voorstanders hanteren lopen veel sterker uiteen dan die van de tegenstanders. Het punt dat de ondernemer bij vervroegde afschrijvingen meer zijn eigen beleid kan volgen dan bij de WIR, die immers meer regels voorschrijft, is enkele malen tijdens de interviews naar voren gekomen. Meer in het algemeen werd door de voorstanders de vervroegde afschrijvingen als een welkome bijdrage gezien in het verbeteren van het fiscale klimaat.

Maar ook hier wees een enkeling op het bezwaar van het frequent wisselen van het systeem.

Omdat vrijwel iedereen de vervroegde afschrijvingen (uit oogpunt van budgettaire overwegingen van de overheid) relateerde aan de WIR hebben wij bij de voorstanders van de herinvoering geïnformeerd of zij de vervroegde afschrijving wilden zien naast of in plaats van de WIR.

Met de nodige voorzichtigheid die enkelen op dit punt in acht namen, bleek ongeveer de ene helft de vervroegde afschrijvingen naast en de andere helft in plaats van de WIR te willen. Het kwam beide één keer voor dat de vervroegde afschrijvingen naast en in plaats van de baispremie (en niet naast en in plaats van de gehele WIR) werd gezien.

Hoewel niet expliciet gevraagd, bleek het enthousiasme over de werking van de WIR eveneens uiteen te lopen. Een lid van de commissie wilde dat de WIR "op lange termijn op de helling gaat". Een ander vond dat de WIR ook twijfelachtige bedrijfsactiviteiten stimuleert, zoals de ontwikkeling van sexboerderijen.

De wijdverbreide mening dat de WIR niet zou werken, zag een ander daarentegen als onderdeel van een soort guerilla die tegen de WIR wordt gevoerd. Van de zes respondenten die op de vraag naar de herinvoering van het systeem van vervroegde afschrijvingen geen mening hadden, vonden twee dat eerst de mogelijkheden van het systeem van de vervroegde afschrijvingen moeten worden bestudeerd voordat zij hun standpunt konden bepalen. Eén citeerde dit uit het regeerakkoord. De overige vier commissieleden waren slechts in beperkte mate op de hoogte met de materie. Drie van hen gaven dit direct te kennen.

De reacties op het bezwaar van de vervroegde afschrijvingen, dat verlieslijdende bedrijven daarvan nauwelijks zouden profiteren, sluit nauw aan bij de indeling in enerzijds voorstanders van de herinvoering van de vervroegde afschrijvingen en anderzijds de tegenstanders daarvan en degenen die geen mening hebben. Voor wat betreft deze twee laatste groepen sloot iedereen zich aan bij het geopperde bezwaar, met één uitzondering die te kennen gaf geen idee te hebben over de juistheid van de uitspraak.

De voorstanders van het systeem van vervroegde afschrijvingen plaatsten allen een kanttekening bij dit bezwaar. Vier maal werd gezegd dat structureel verlieslijdende bedrijven door geen enkele lastenverlichting op fiscaal terrein blijvend kunnen worden geholpen, óók niet door de WIR. De oplossing is volgens één van deze vier gelegen in meer globale maatregelen. Dit verschilt van de opvatting van een ander commissielid dat het uit landsbelang noodzakelijk vond dat bepaalde verliesgevende bedrijven gesteund moeten worden 'tot in lengte van jaren'.

Tenslotte zei iemand met een jarenlange Kamerervaring hierover: "Alle maatregelen hebben nu eenmaal nadelen".

3.5 Lastenverlichting in de kapitaalkosten

Naast lastenverlichting in de energie- en fiscale kosten wordt in de motie als derde element lastenverlichting in de kapitaalkosten aangegeven om tot economisch herstel te komen. Om inzicht te krijgen in de inhoud die de leden van de VCEZ hieraan geven, is allereerst gevraagd naar de maatregelen die de regering volgens hen moet treffen om de lastenverlichting in de kapitaalkosten te bewerkstelligen. Vervolgens wordt de mening van de commissieleden weergegeven over de ontwikkeling in de vermogensstructuur bij Nederlandse ondernemingen. Als laatste onderdeel is de kwestie van een mogelijke lastenverlichting in de kapitaalkosten via de rentesubsidie aan de orde gesteld.

3.5.1 De middelen tot lastenverlichting in de kapitaalkosten

Aan de commissieleden is gevraagd naar *de manier waarop zij graag zien dat de regering het voorstel tot lastenverlichting in de kapitaalkosten uitwerkt* (vraag 12, bijlage 3).

De antwoorden laten zich als volgt groeperen:

- één manier (8)
- meerdere manieren (14)
- geen concrete voorstelling bij deze lastenverlichting (3)

Ongeveer de helft (12) van de commissieleden achtte het noodzakelijk dat de overheid haar financieringstekort terugbrengt. Vier respondenten zagendit als enige mogelijkheid. Acht leden van de commissie zagen het terugbrengen van het financieringstekort passen in een pakket van één, of meer andere maatregelen op het terrein van lastenverlichting in de kapitaalkosten. De gelederen op dit terrein zijn overigens niet aaneengesloten in de VCEZ. Zes commissieleden vonden de nadelen van bezuinigen op overheidsuitgaven erg groot ten opzichte van het verwachte resultaat. Een geïnterviewde lichtte dit toe door te stellen dat het beroep van het bedrijfsleven op de kapitaalmarkt gering is en dat daardoor nauwelijks sprake kan zijn van een rente-opdrijving tengevolge van grote staatsleningen. "De problemen zullen pas ontstaan als de conjunctuur weer aantrekt en ook het bedrijfsleven weer een groter beroep op de kapitaalmarkt zal doen", aldus deze respondent.

Over de kwantitatieve verhouding tussen het terugbrengen van het financieringstekort en de rentedaling bestaan verschillen van mening. Eén procent terugbrengen van het financieringstekort leidt volgens één respondent tot één procent rentedaling. Een ander schat het effect niet hoger dan $\frac{1}{2}$ à $\frac{3}{4}$ % .

Het verstrekken door de overheid van kapitaal en/of kredieten aan het bedrijfsleven vonden tien commissieleden een geschikte weg om te komen tot lastenverlichting in de kapitaalkosten. Meerdere commissieleden gaven verschillende regelingen aan. Zeven maal is gewezen op het verstrekken van risicodragend kapitaal via de particuliere participatie maatschappijen (PPM's) en de Maatschappij voor Industriële Projecten (MIP). Eenmaal noemde iemand het introduceren van een kapitaalvorm door de overheid, waarbij de hoogte van het rentepercentage afhankelijk van de hoogte van de winst moet zijn.

Wat betreft de kredieten, is het ontwikkelingskrediet tweemaal en het vermogensversterkings- en kapitaalkrediet elk driemaal vermeld door de leden van de commissie.

Een derde instrument om te komen tot kapitaalkostenverlichting, naast het terugbrengen van het financieringstekort en het deelnemen in het kapitaal van of verstrekken van krediet aan ondernemingen, is volgens vier respondenten het rentebeleid zoals dat door De Nederlandsche Bank wordt gevoerd. Een eigen rentebeleid binnen de internationale context is volgens hen een middel om de rente op een lager niveau te brengen.

Een geheel andere manier om de rentelasten voor het bedrijfsleven wat draaglijker te maken is het verlenen van rentesubsidie door de overheid. Drie geïnterviewden gaven hieraan spontaan (nog zonder dat dit onderwerp ter sprake kwam, vraag 15) de voorkeur. Voor verdere uitwerking hiervan wordt verwezen naar paragraaf 3.5.3.

Twee politici achtten het noodzakelijk dat de kapitaalexport vanuit Nederland meer aan banden gelegd wordt om daarmee de beschikbare hoeveelheid kapitaal op peil te houden. Eveneens twee parlementariërs pleitten voor een hogere dividendvrijstelling om op die manier méér risicodragend kapitaal voor Nederland te behouden. Eén commissielid merkte daar echter direct bij op, dat deze oplossing politiek moeilijk haalbaar zal zijn in verband met de budgettaire complicaties voor de overheid.

Tenslotte waren er drie commissieleden die zich bij lastenverlichting in de kapitaalkosten geen concrete voorstelling konden maken

over de manier waarop de overheid dit zal moeten bereiken. Onder hen was één commissielid dat de motie niet heeft ondersteund.

3.5.2 De ontwikkeling van de vermogensstructuur bij bedrijven

De meningen van de leden van de VCEZ over de ontwikkeling van de verhouding tussen eigen en vreemd vermogen in de bedrijven (vraag 13, bijlage 3) vertoonden onderling weinig verschillen. Van de 25 geïnterviewden vinden 22 deze ontwikkeling slecht. De gekozen bewoordingen liepen uiteen van 'onder de maat' tot 'desastreus'. Eén commissielid hechtte niet zoveel waarde aan de ontwikkeling van de verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen en vond dat in Nederland daar niet zo moeilijk over gedaan moest worden. Twee geïnterviewden gaven te kennen niet voldoende bekend met de materie te zijn om daarover te kunnen oordelen. Enige onbekendheid met de materie kwam ook naar voren, toen een commissielid stelde dat het eigen vermogen vermindert als de waarde van een aandeel daalt.

Niet alle commissieleden werken op het gebied van de vermogensstructuur met dezelfde cijfers. Dat is bij deze vraag enkele malen tot uiting gekomen. De voorzichtige schattingen over het aandeel eigen vermogen in het totale vermogen liepen uiteen van 10% tot 35%. In werkelijkheid ligt dit percentage bij de ter beurse genoteerde ondernemingen in Nederland rond de 23%* (1980).

*) Als wij uit het totaal van bedrijven de industriële beurs NV's lichten, die niet tot de vijf multinationals behoren dan blijkt bij deze categorie (die het meest maatgevend is voor dit kengetal) het procentuele aandeel van het eigen (ondernemend c.q. risicodragend) vermogen in het totale vermogen sedert 1965 meer dan gehalveerd te zijn en wel van 47% in 1969 tot 23% in 1980 (Bronnen: CBS maandstatistiek Financiewezen, februari 1968, CBS statistiek, balans en resultatenrekening van beursnv's, 1980 en Dr. G. Rietkerk Verschafing van risicodragend vermogen onder de Garantie-regeling. Particuliere participatie maatschappijen artikel te verschijnen in het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde.

De indruk bestaat volgens De Nederlandsche Bank dat bij het overige bedrijfsleven in het algemeen sprake is van een nog lager eigen vermogen in verhouding tot het balanstotaal (Jaarverslag, DNB, 1981, pag. 109)

Hoewel daar niet expliciet naar werd gevraagd, is in drie gevallen het fiscale regime verantwoordelijk gesteld voor de scheefgroei in de vermogensstructuur. Tweemaal is de ontwikkeling verklaard uit het te hoge risico (sterk financieren met vreemd vermogen) dat ondernemers hebben genomen ten tijde van de hoogconjunctuur.

Ook is enkele malen één specifieke oplossing gegeven om de verhouding in de vermogensstructuur te verbeteren. Genoemd zijn:

- stimuleren van besparingen
- winstinhoudingen
- vrijstelling in de sfeer van inkomstenbelasting
- herfinancieringsoperaties door de banken.

'Bedrijven zuchten onder hoge rentelasten, hoewel deze fiscaal aftrekbaar zijn'. (vraag 14). Deze stelling wordt in diverse kringen weleens gehoord. Aan de leden van de VCEZ hoe zij dachten over deze stelling. Bijna de helft van de commissieleden wees erop dat rentelasten kosten zijn die eerst moeten worden verdiend en bovendien maar voor de helft aftrekbaar zijn. Eén respondent merkte in dit verband op dat de 'helft van hoog natuurlijk hoog blijft'. Twee respondenten zagen niet in wat aan deze bewering mankeert. Bij vier leden is de vraag niet aan de orde gekomen en zeven vatten de vraag anders op dan bedoeld was en gaven bijvoorbeeld een verklaring van de hoogte van de rente.

3.5.3 Rentesubsidie

Als laatste vraag bij lastenverlichting in de kapitaalkosten is geïnformeerd naar de wenselijkheid van *het verlenen van rentesubsidies door de overheid* (vraag 15, bijlage 3).

De antwoorden zijn te verdelen in vijf groepen:

- absoluut tegen (8)
- voor (4)
- alleen als tijdelijke maatregel (3)
- alleen in zeer specifieke gevallen (9)
- niet voldoende op de hoogte (1)

In deze opsomming is behalve van de aantallen voor- en tegenstemmers tevens een indicatie gegeven van degenen die aan rentesubsidie voorwaarden verbinden. Een nadere beschouwing leert dat deze laatsten ook in principe voor of tegen rentesubsidie zijn, hoewel zij daar een nuancering bij aanbrengen. Zo bevonden zich in de groep die rentesubsidie alleen als tijdelijke maatregel wenselijk achtten, één vóór- en twee tegenstanders. De categorie die alleen in zeer specifieke gevallen rentesubsidie wil toepassen telde drie personen die in principe vóór en zes die tegen een dergelijke kapitaallastenverlichting voor het bedrijfsleven zijn.

Houden wij rekening met deze uitsplitsing, dan ontstaat het volgende beeld:

- voorstanders (8)
- tegenstanders (16)
- niet voldoende op de hoogte (1)

De tegenstanders verdedigden hun standpunt met argumenten als angst voor concurrentievervalsing en het toch al te grote financieringstekort van de overheid. Eénmaal werd rentesubsidie nadrukkelijk beschouwd als strijdig met het streven naar rentedaling. Ook is het verlenen van rentesubsidie in deze groep wel vergeleken met het toepassen van EHBO bij iemand die geopereerd moet worden.

De voorstanders vinden deze bezwaren minder relevant. Eén commissielid was de mening toegedaan dat rentesubsidie in het totale subsidiebeleid kan worden ingebouwd. Een ander lid zag in rentesubsidie weliswaar een mogelijkheid om tot lastenverlichting in de kapitaalkosten te geraken, maar alleen indien dit gebeurt in nauwe samenwerking tussen overheid en het gehele bankwezen.

Negen commissieleden wilden slechts selectief rentesubsidies verleend zien aan bedrijfstakken die in bepaalde regio's zijn gevestigd, die zich toeleggen op bepaalde exportprodukten of die kansrijk zijn maar toch geen rentesubsidie kunnen missen. Eén commissielid behoudt het recht op rentesubsidie alleen voor aan het midden- en kleinbedrijf. Als laatste wijst één respondent er op, dat met dit soort faciliteiten voor het bedrijfsleven alleen binnen de internationale marges gemanouvreerd kan worden om niet nog meer in de problematiek van de concurrentievervalsing verzeild te raken.

3.6 Versnelling van milieuprocedures

Naast lastenverlichting in de energie-, fiscale- en kapitaalkosten wordt in de motie gesproken over versnelling van milieuprocedures die kan bijdragen tot het proces van economische herstel.

De formulering 'versnelling van milieuprocedures' lijkt welbewust omdat in een eerdere versie van de motie gesproken werd over (óók) lastenverlichting in milieukosten*. Voor enkele politieke partijen was deze eerdere versie van de motie onaanvaardbaar. Dit hield in dat de motie slechts in beperkte kring steun zou genieten, in tegenstelling tot de motie in de huidige vorm, waar zich slechts de CPN, PPR en PSP niet mee konden verenigen.

Dat die vorige motie nog leefde in de herinnering van veel leden van de VCEZ, bleek tevens uit de opmerkingen van vijf politici die bang waren dat de motie in feite beoogde het aantal milieuprocedures terug te dringen.

Eén van hen stelde zelfs nadrukkelijk dat de motie bedoelde de huidige beroepsmogelijkheden af te schaffen. Een ander verwachtte dat de motie zou betekenen dat je bezwaarschriften in de toekomst niet binnen twee maanden maar binnen één maand zou moeten indienen.

3.6.1 Hoe snel?

Naar aanleiding van dit onderdeel van de motie is eerst de vraag aan de commissieleden voorgelegd:

Hoe groot kan volgens u de versnelling in de milieuprocedures zijn? (vraag 16).

In totaal zeventien van de 22 commissieleden (bij drie leden is deze vraag niet aan de orde gekomen) maakten zich een concrete voorstelling over de manieren om milieuprocedures te bekorten. Enkelen haakten daarbij uit zichzelf in op het onderzoek van McKinsey & Company over de invloed van milieu- en ruimtelijke ordeningswetgeving op de slagvaardigheid van ondernemingen bij uitbreiding, dat werd gepresenteerd op het jaarlijkse VNO-congres 6 mei 1982, 'Ruimte voor elan'. De antwoorden van deze zeventien commissieleden over versnelling van de milieuprocedures liepen uiteen van een maximum termijn van 6 à 8 weken tot een periode van ten hoogste anderhalf jaar inclusief vooroverleg.

*) Datum 18 maart 1982 (Handelingen van de Tweede Kamer).

De overige vijf van de zeventien commissieleden die versnelling van milieuprocedures nodig vonden, gaven geen exacte termijn aan. De aanduiding van deze respondenten varieerden van het véél terugbrengen tot halveren van de termijnen van de milieuprocedures.

Elf politici achtten een termijn van korter dan een jaar wenselijk. Zeven van hen noemden zelfs een termijn korter dan zeven maanden. Eén politicus gaf een periode aan van ten hoogste anderhalf jaar inclusief vooroverleg.

Vijf andere commissieleden stonden geen tijdsduur voor ogen. Twee van deze vijf geïnterviewden gaven te kennen niet voldoende van dit onderwerp op de hoogte te zijn.

Elf commissieleden gaven ter adstructie van de vorige vraag bovendien aan hoe lang een vestigingsprocedure momenteel duurt. De meningen op dit punt liepen nogal uiteen; van 1 à 2 jaar tot 5 jaar. Vijf commissieleden noemden twee jaar. De begrippen vestigingsprocedure en vestigingsplan werden hierbij door elkaar gebruikt. Soms werd expliciet aangegeven dat het om een periode ging waarin tevens de beroepsprocedures waren opgenomen. Hier een vergelijking te maken is dan ook geen eenvoudige zaak. Dat kwam ook bij een nadere analyse van de antwoorden van acht andere commissieleden naar voren. Hieruit bleek dat een gemiddelde duur van een vestigingsprocedure vooral moeilijk is vast te stellen omdat de termijnen teveel verschillen per bedrijf, per plaats of per provincie.

Eén commissielid merkte op dat de werkelijke termijn van een milieuprocedure in de praktijk nog weleens korter is omdat de wet wordt geschonden of genegeerd.

3.6.2 Suggesties voor versnelling

Als mogelijkheden om de milieuprocedures te versnellen deden de commissieleden de volgende suggesties:

(aantal malen vermeld)*

- coördinatie van de vergunningsverlenende instanties (9)
- versterking van het ambtenarenapparaat (3)
- deregulering (3)
- het stellen van duidelijkere milieueisen dan thans het geval is (2)
- verkorting van de beroepstermijnen en beperking van de beroepsmogelijkheden (2)
- het wijzigen van de mentaliteit van de ambtenaren (2)
- een systeem invoeren van voorlopige vergunningen (1)
- de 'fatale datum' aangeven, dat wil zeggen dat na het verstrijken van de wettelijke termijn de vergunning geacht wordt verleend te zijn (1)
- het beschikbaar stellen van een (deskundig) team van ambtenaren voor belangrijke vergunningen (1)
- planning van de overheid van het benodigd aantal manuren bij een vergunningsaanvraag (1)
- het achteraf toestemming geven in lichte gevallen (1)
- decentralisatie: beslissingen over vergunningen lokaal of regionaal laten nemen (centrale loketten in de regio) (1)
- door middel van vooroverleg een deel van de beroepsprocedures voorkomen (1)
- versoepeling van bepaalde voorschriften (1)
- een systeem ontwikkelen waarbij onmiddellijk een onderscheid wordt aangebracht tussen lichte en zware gevallen (1)

De volgende opmerkingen geven een korte impressie van enkele problemen die de leden van de VCEZ signaleren met betrekking tot milieuprocedures.

Over het bedrijfsleven:

- 'de vergunningsaanvraag bij Shell-Moerdijk besloeg, meen ik, 30 ordners. Ze hadden daar een Volkswagenbusje voor gehuurd en een stunt van gemaakt. Maar het is toch belachelijk'
- 'DSM is al 5 à 6 jaar bezig een vergunning te krijgen voor een terrein'
- 'procedures zijn ontmoedigend, het duurt te lang; tegen die tijd heeft de investering geen zin meer'

*) per respondent zijn soms meerdere suggesties gedaan

- 'natuurlijk klagen die bedrijven dat het jaren duurt, maar dat komt ook omdat een groot deel van de bedrijven heel moeilijk met gegevens komt'

Over de overheid:

- '... de ambtelijke diensten zijn niet gericht op het draagvlak van de Nederlandse economie. Nee, die zijn gericht op reglementen en regels'
- 'de overheid vindt oponthoud wegens ziekte of vakantie normaal. Het bedrijfsleven niet'
- 'wat zien we nu als vanuit de ambtelijke wereld of vanuit de politiek een beslissing moet worden genomen over moeilijke zaken? Er wordt een werkgroep ingesteld, een commissie en bij voorkeur nog met departementale begeleiding. Niemand durft echt die beslissing te nemen, want iedereen denkt: hoe kan ik me indekken?'
- 'de procedures zijn te lang, omdat ambtenaren onvoldoende deskundig zijn en daardoor onzeker. En daarom vragen ze heel veel gegevens'
- 'en dan loop je tegen het probleem aan dat deze milieuprocedures over allerlei schijven lopen, die niet goed op elkaar zijn afgestemd.

3.6.3 Andere mogelijkheden

Volgens de indieners van de motie vormen milieuprocedures een kostenverhogende factor (zie de tekst op stuk nr. 106, 17100-XIII).

In een eerdere versie van de motie (nr. 89, 17100-XII), werd gesproken van milieukosten, waarbij zij vooral de kosten die voortkomen uit een te traag verloop van milieuprocedures op het oog hadden (zie Handelingen Tweede Kamer, 18.3.1982, pag. 2816). Aangezien versnelling van de milieuprocedures op deze wijze ook als een (indirecte) vorm van lastenverlichting kan worden gezien is in het verlengde hiervan de vraag gesteld:

'Ziet u nog andere mogelijkheden om de milieukosten te verlagen voor bestaande bedrijven?' (vraag 17)

Meer dan de helft (13) van de commissieleden zagen daartoe geen mogelijkheden. Drie van deze politici verwachtten juist dat de milieukosten in de nabije toekomst nog zullen toenemen voor het bedrijfsleven. Vier politici benadrukten het principe 'de vervuiler betaalt'.

Vijf anderen zeiden nadrukkelijk niet aan lichtere eisen te denken. Eén respondent had geen mening en in vier gevallen is de vraag niet beantwoord, eenmaal omdat de vraag niet aan de orde is gesteld. De overige zeven commissieleden noemden de volgende mogelijkheden:*

- lagere milieunormen (2)
- een ballon in plaats van een bronbeleid (1)
- soepelere toepassing van (dezelfde) milieu-eisen (1)
- een betere afweging bij 'milieumensen' tussen de verschillende factoren van een investering (1)
- het in fasen laten verlopen van de invoering van milieunormen (1)
- het terugwinnen van waardevolle stoffen (1)
- het op zich nemen van een deel van de milieukosten door de overheid (1)

Typerende uitspraken waren in dit verband:

- 'als ik de krant lees krijg ik de indruk dat de milieukosten moeten worden verhoogd'
- 'Nederland moet wat de eisen betreft in de EEG-pas lopen en niet vooruit'
- 'we moeten reële milieunormen stellen. Internationaal lopen we trouwens niet vooraan, zoals vaak in het bedrijfsleven wordt gezegd'.

3.6.4 Ballon- en bronbeleid

Op het VNO-congres 'Ruimte voor elan' van 6 mei jl. deed McKinsey & Comp. naar Amerikaans voorbeeld de suggestie om in Nederland (waar mogelijk) een ballon- in plaats van een bronbeleid in te voeren.** Bijvoorbeeld per industriegebied zouden dan milieu-eisen worden vastgesteld in plaats van per bron in de onderneming afzonderlijk. Bestaande en nieuwe bedrijven kunnen binnen een dergelijk kader onderhandelen over de afzonderlijke verontreiniging. In vraag 18 (bijlage 3) werd ingegaan op de suggestie van McKinsey om de milieukosten voor het bedrijfsleven te verlagen.

Een parlementariër had dit idee bij de vorige vraag zelf al naar voren gebracht. Negen anderen waren min of meer op de hoogte van het

*) Per lid werden géén tot twee suggesties gedaan.

**) Verbond van Nederlandse Ondernemingen (VNO), Ruimte voor elan, Brochure over deregulering, Den Haag, juni 1982, pag. 47-50.

voorstel. Acht respondenten hadden er nog nooit van gehoord. Van vier commissieleden was het niet duidelijk of zij nu wel of niet met het idee van een ballonbeleid (of 'bubble-concept') vertrouwd waren. Bij de drie resterende respondenten is deze vraag niet aan de orde gekomen

Voorzover de commissieleden te kennen gaven niet bekend te zijn met het idee van een ballonbeleid hebben wij dit in kort uiteengezet. Na deze uitleg hadden toch in totaal negen van de 25 geïnterviewden geen oordeel of konden nog geen mening geven over de haalbaarheid van een ballonbeleid op milieuterrein in Nederland.

Acht leden van de VCEZ waren tegen deze door McKinsey geopperde mogelijkheid en vijf leden waren voorzichtig tot uitgesproken vóór.

Een uitspraak van een respondent die paste in een te vormen ballonbeleid luidde: 'Op het ogenblik wordt in de Rijnmond een beleid gevoerd waarbij pas als de uitstoot tot onder een bepaalde hoogte wordt teruggebracht een nieuw bedrijf kan worden toegelaten'.

Vijf commissieleden merkten op: 'Bestaande ondernemingen maken zo uit welke ondernemingen zich kunnen vestigen. Dat is een onaanvaardbare machtspositie'.

Andere opvallende opmerkingen over ballonbeleid waren:

- 'een deel van de verontreiniging komt uit het buitenland. Dat moet je internationaal afstemmen'
- 'de neiging van overheden is erg groot om bij het vollopen van de ballon, dus op het laatste stukje daarvan, soepeler op te treden omdat het vaak om een interessant bedrijf gaat'
- 'een bedrijf kan in een ballon aanrotzooien totdat men de norm bereikt en dan moet de nieuwkomer onderhandelen met zo'n bedrijf'
- 'de problematiek bij procedures zou zo belangrijk verzwaren'
- 'maatschappelijke kosten van een bedrijf dienen zoveel mogelijk in bedrijfseconomische kosten te worden vertaald, dus individuele toerekening aan de bron'.

3.7 Mogelijke andere lastenverlichtingen en mate van effectiviteit

Economisch herstel kan volgens de motie (bijlage 1) worden bereikt door lastenverlichtingen in energie-, fiscale- en kapitaalkosten te resliseren, alsmede door milieuprocedures te versnellen voor ondernemingen. Een groot deel (19) van de respondenten zag, naast de genoemde elementen, nog enkele andere mogelijkheden om economisch herstel te effectueren. Zoals reeds in de inleiding naar voren kwam is een motie altijd aan bepaalde grenzen gebonden. Ook in deze op zich ruime motie is slechts een beperkt aantal elementen van het economisch beleid van de overheid aangegeven. Ook voor de respondenten gold dat, gezien de beperkte duur van het interview (gemiddeld ongeveer 75 minuten), slechts kon worden ingegaan op enkele aspecten van dit economische beleid. De vraag naar *andere mogelijkheden om bestaande ondernemingen te stimuleren* is daarom in het verlengde van de motie door de onderzoekers en respondenten in eerste instantie toegespitst op de vraag of men nog andere lastenverlichtende mogelijkheden zag om bestaande ondernemingen te stimuleren (vragen 19 en 20, bijlage 3).

Lastenverlichting in de arbeidskosten vermeldden zestien commissieleden spontaan als aanvullend element in de motie. Drie andere commissieleden zijn hier ook vóór, maar noemden dit niet uit zichzelf. Dat arbeidskosten niet in deze motie thuishoren is door zes respondenten gezegd.

In deze laatste groep bevinden zich tevens beide indieners van de motie. Vier leden van de commissie die bezwaar maakten tegen het opnemen van lastenverlichting in de arbeidskosten, verklaarden dat dit punt een verantwoordelijkheid is van de sociale partners. Hieruit mag overigens niet worden geconcludeerd dat deze commissieleden tegen een aanpassing van de arbeidskosten zijn.

Zeer veel commissieleden (21) vonden dat op z'n minst matiging in de arbeidskosten nodig is om tot economisch herstel te komen.

Twee respondenten zagen in de huidige omstandigheden geen mogelijkheden om de arbeidskosten in het bedrijfsleven omlaag te brengen. Twee anderen maakten geen duidelijke keuze tussen wél of geen arbeidskostenverlaging.

Het belang van de sociale premies mag in dezer tijd worden onderschat. Een commissielid stelde dat de lonen in Nederland niet hoog zijn, maar dat vooral premies debet zijn aan de hoge arbeidskosten.

In de interviews is naar voren gekomen dat het merendeel (14) van de commissieleden, afgezien van de wenselijkheid, bij lastenverlichting in de arbeidskosten juist denkt aan die sociale premies. Negen respondenten (uit de groep van 21 commissieleden), die meenden dat de arbeidskosten moeten worden terugbetaald, noemden hierbij niet de sociale premies. De twee overige parlementariërs lieten zich hierover niet duidelijk uit. Dat veertien leden van de VCEZ de sociale premies vermeldden in dit verband, wil nog niet zeggen dat hun meningen parallel lopen over dit onderwerp. Dit blijkt uit de volgende indeling:

- sociale premies kunnen niet omlaag (2)
- premieverschuivingen van arbeidsintensieve naar kapitaalintensievere bedrijven (3)
- premies moeten teruggebracht worden om arbeidskosten te laten afnemen (9)

De drie commissieleden die een premieverschuiving naar kapitaalintensievere bedrijven voor ogen staat, beargumenteerden hun standpunt met de vaststelling dat in arbeidsintensieve ondernemingen meer sociale premies betaald worden dan in vergelijkbare kapitaalintensieve bedrijven. Een correctie hierop in de vorm van de genoemde premieverschuiving achtten ze van belang in het kader van economisch herstel.

Bij de negen respondenten die meer in het algemeen aan lagere premies dachten, is zowel op verschuiving van premies van de werkgevers naar de werknemers, als op premieverlaging van beide groepen de aandacht gevestigd. Eén commissielid waarschuwde voor te grote premieverhoging. Hogere premies weten immers hun weg te vinden naar CAO-onderhandelingen. Niet alleen sociale premies kunnen een instrument zijn om de arbeidskosten voor bedrijven iets te verlichten. Ook andere voorbeelden zijn gegeven, zoals:

- het opvoeren van de produktiviteit (3)
- een trendsetbeleid van de overheid (3)
- het Plan Schouten (3)
- een lager ziekteverzuim (2)
- een loonmaatregel (2)

Naast lastenverlichting in de arbeidskosten zagen vijf respondenten een aanvulling van de motie in het veranderen van 'versnellen van de milieuprocedures' in 'versnellen van procedures in het algemeen'. Houden wij hier rekening met de antwoorden van twee andere respondenten, die al onder de vraag over de milieuprocedures in deze zin de motie wilden oprekken, dan gaven in totaal zeven commissieleden expliciet te

kennen mogelijkheden te zien om procedures in het algemeen te versnellen.

De ontmoedigende werking, die van lange en ingewikkelde procedures uitgaat, werkt remmend op het proces van economisch herstel.

Vervolgens is in vier gevallen het bevorderen van innovaties in diverse bedrijfstakken naar voren gebracht als andere mogelijkheid om bestaande ondernemingen te stimuleren. Om dit doel te verwezenlijken wezen twee respondenten nadrukkelijk op de rol van de overheid via haar aankoopbeleid. Een ander commissielid zag dit aankoopbeleid meer als onderdeel van een specifiek aankoopbeleid, dat in de motie ontbreekt.

Steunverlening bundelen en decentraliseren is als aanvullend element voor de motie twee maal genoemd, evenals het stimuleren van afzet in binnen- en buitenland om het bedrijfsleven te versterken.

Niet opmerkelijk maar wel vermeldenswaardig is het verschil van mening tussen twee commissieleden over het opnemen van de effectieve vraag in de motie. Eén van hen wilde de effectieve vraag op peil houden om voldoende afzet te waarborgen, de ander meende juist dat de consumptiequote zal moeten dalen om zowel investeringen als besparingen in Nederland te bevorderen.

Ter afsluiting van dit onderwerp is gevraagd:

Alle voorgaande lastenverlichtingen overziende, welke vindt u achtereenvolgens het effectiefst: milieuwerversnelling / energie / fiscale-/ kapitaalkosten (vraag 21)

Slechts enkele respondenten waren direct in staat een rangorde te bepalen. Met name het niet kunnen aangeven van de budgettaire consequenties voor de overheid en het per bedrijfstak verschillend uitwerken van de in de motie voorgestelde maatregelen, stonden een eenduidige beantwoording van de vraag in de weg volgens de meeste commissieleden.

3.8 Startende ondernemingen

In de motie wordt behalve van bestaande ondernemingen ook gesproken van startende ondernemingen. Deze categorie is in de voorgaande paragrafen (3.3 t/m 3.7) niet aan de orde geweest.

Voor deze startende bedrijven worden, evenals bij de bestaande ondernemingen, lastenverlichtingen alsmede versnelling van milieuprocedures in de motie aangegeven om tot economisch herstel te komen.

Deze twee typen van bedrijven bevinden zich echter in een verschillende levensfase, hetgeen specifieke problemen met zich mee kan brengen, en zodoende van de overheid gericht beleid op een van de beide categorieën kan vereisen. Daar in de motie onderscheid is aangebracht tussen bestaande bedrijven en starters is aan de commissieleden gevraagd of zij hun antwoorden voor bestaande bedrijven (vragen 3 t/m 21) zouden willen wijzigen voor startende ondernemingen (vraag 22). Om dit onderscheid in beeld te brengen, wordt in deze paragraaf achtereenvolgens nader ingegaan op de verschillen in maatregelen ten aanzien van de:

- lastenverlichting in de energiekosten (3.8.1)
- lastenverlichting in de fiscale kosten (3.8.2)
- lastenverlichting in de kapitaalkosten (3.8.3)
- versnelling van de milieuprocedures (3.8.4)
- overige verschillen tussen startende- en bestaande bedrijven (3.8.5)

Daarna geven de leden van de VCEZ in het kort aan welke volgens hen de belangrijkste redenen voor iemand zijn om een onderneming te starten (3.8.6).

3.8.1 Verschillen in energiekosten

Het grootste deel (22) van de commissieleden was van mening dat er voor starters geen afwijkende lastenverlichtingen in de energiekosten behoren te zijn. De argumentaties varieerden van 'concurrentievervalsing' tot 'ze verbruiken toch al minder energie'. Hierbij werd dan geïndiceerd op het lagere energieverbruik van nieuwe apparatuur in startende ondernemingen ten opzichte van de veelal oudere machines en voorzieningen in bestaande bedrijven.

De drie leden die wel verschillen aangaven, merkten op, dat bij starters:

- advies gegeven moet worden voor een goede energieopzet
- toegezien moet worden op energiebesparing
- minder energiesubsidie dient te worden gegeven.

3.8.2 Verschillen in fiscale kosten

De genoemde verschillen in fiscale kosten tussen startende en bestaande ondernemingen spitsten zich in grote lijnen toe op twee zaken:

- het toepassen van een lager belastingtarief of zelfs het invoeren van totale belastingvrijdom gedurende de aanloopperiode van een onderneming (9)
- een langere periode van verticale verliescompensatie (6).

Verlaging of zelfs afschaffing van belasting tijdens de eerste jaren van het bestaan van de onderneming, zoals dat voorgesteld is in het Plan Horrynga, is door negen van de 25 commissieleden aangeduid als een middel om tot een betere uitgangspositie te komen voor beginnende bedrijven.

Vier commissieleden waren tegenstander van een dergelijke maatregel. Als reden duiden zij vooral op de mogelijkheden tot misbruik. Een dergelijk plan zou immers in de hand kunnen werken dat bestaande ondernemingen nieuwe BV's oprichten die in feite niet meer voorstellen dat een afgesplitste bestaande activiteit.

Eén voorstander van deze belastingfaciliteit voor starters verweerde zich hiertegen door in dit verband naar de Wet op de Richtige Heffing te verwijzen. Door deze wet wordt de fiscus in staat gesteld om schijnhandelingen te negeren.

Zes commissieleden zagen meer voordelen in een langere periode waarover verliezen fiscaal gecompenseerd kunnen worden. Hoeveel langer deze periode dan moet zijn heeft geen van de respondenten aangegeven.

Eénmaal zijn ook de volgende fiscale alternatieven genoemd om beginnende ondernemers ten opzichte van hun reeds langer bestaande collega's extra te stimuleren:

- een ander fiscaal regime voor startende ondernemingen
- een aanpassing van de tarieven voor successierechten in de richting zoals die in het rapport van de Commissie Wagner wordt voorgesteld.

3.8.3 Verschillen in kapitaalkosten

Van de VCEZ zijn elf leden tegen en veertien voor verschillen in lastenverlichting op dit terrein tussen bestaande en startende ondernemingen. De tegenstanders noemden vooral concurrentievervalsing als argument om starters geen voordeel te verlenen.

Van de veertien commissieleden die wél maatregelen nodig achtten om nieuwe bedrijven te stimuleren vermeldden er tien één en vijf twee afwijkende lastenverlichtingen ten opzichte van gevestigde bedrijven.

De commissieleden droegen de volgende ideeën aan:

- speciale faciliteiten (door de overheid te verlenen) bij het verstrekken van kredieten en kapitaal aan startende bedrijven (10),
- rentesubsidie (4) ,
- meer inschakelen van particuliere participatie maatschappijen (PPM's) en de Maatschappij voor Industriële Projecten (MIP) voor nieuwe bedrijven (3) ,
- meer directe overheidsdeelneming in het kapitaal van startende ondernemingen
- bevorderen (o.a. fiscaal) dat particulieren kapitaal beschikbaar stellen aan startende bedrijven (1) ,
- in het algemeen meer faciliteiten scheppen voor lastenverlichting in de kapitaalkosten bij starters (1) .

Bij de eerste groep speciale faciliteiten zijn suggesties gedaan als vermogensversterkingskrediet, zekerheidsstelling door de overheid aan banken en het door de overheid verstrekken van risico- en startkapitaal tegen aanvaardbare rente.

Verder moet nog vermeld worden dat drie van de vier respondenten die rentesubsidie noemden dit 'zeer voorzichtig toegepast' willen zien.

3.8.4 Versnelling van milieuprocedures

De verschillen in versnelling van milieuprocedures tussen startende en bestaande ondernemingen is veel opgevat als een versnelling van alle procedures. Eénentwintig commissieleden achtten geen afwijkende maatregelen voor starters noodzakelijk. Slechts vier respondenten zagen op dit terrein wel mogelijkheden voor verschillend overheidsbeleid. Eén van hen vond het noodzakelijk om als overheid aan starters zwaardere milieu-eisen te stellen dan aan gevestigde ondernemingen.

De laatste drie respondenten accentueerden verschillen op het vlak van begeleiding en advies voor nieuwe ondernemingen in vergelijking met oudere bedrijven. Vooral voor kleine ondernemers is het lianewoud van regelingen, procedures en subsidies te ondoorzichtig om daarin zelf de weg te vinden.

3.8.5 Overige verschillen

Bij verlaging van arbeidskosten werd enkele malen de mogelijkheid geopperd als startende ondernemer zelf gedurende de eerste periode met behoud van uitkering te werken en anderen met behoud van uitkering in dienst te nemen. Of zoals iemand het vanuit een andere optiek belichtte: 'werklozen die gesubsidieerd worden' aan een baan helpen.

Verder is gepleit voor extra overheidssteun bij het opbouwen van een goed verkoopapparaat in de beginfase van een onderneming.

3.8.6 Motivatie van starters

Ter afsluiting van het eerste deel van het interview is geïnformeerd welke volgens de leden van de VCEZ *de belangrijkste redenen voor iemand zijn om een onderneming te starten* (vraag 23).

Volgens de commissieleden kunnen zowel materiële als psychologische factoren een belangrijke rol spelen voor iemand om de sprong te wagen naar het ondernemerschap.

Onder materiële factoren vallen winst- en inkomensverwachtingen, toekomstperspectieven of de noodzaak om iets zelf op te bouwen omdat men geen passende baan (meer) heeft.

Psychologische factoren zijn meer toegespitst op vrijheid, het eigen-baas-zijn, hobbyïsme, inventiviteit en de uitdaging van het ondernemen.

Indien wij de meningen van de commissieleden indelen in deze twee categorieën ontstaat het volgende beeld:

- alleen materiële factoren	(5)
- alleen psychologische factoren	(5)
- zowel materiële als psychologische factoren	(11)
- vraag niet aan de orde gekomen	(4)

Eén respondent verklaarde dat ook het uitoefenen van macht wel eens een belangrijke drijfveer zou kunnen zijn om een eigen bedrijf te beginnen.

Tenslotte was er één commissielid dat op de vraag naar de redenen waarom iemand een onderneming start, antwoordde: 'Om dezelfde redenen waarom men een huwelijk begint'.

3.9 De meningen van de leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken gesplitst naar andere kenmerken

In de vorige paragrafen zijn de meningen van de leden van VCEZ geanalyseerd en gerubriceerd naar de achtereenvolgens in de motie opgenomen beleidselementen. Aan het eind van dit hoofdstuk gekomen, willen wij nu nagaan in hoeverre er een bepaalde samenhang bestaat tussen enerzijds de voorstellingen die commissieleden bij de motie hebben en anderzijds partij, vooropleiding en beroepservaring.

3.9.1 Partijen

Bij de energiekosten werd bijna door alle respondenten de mogelijkheid van tariefsverlaging geopperd. Alleen twee kleinere partijen (die ook tegen de motie hadden gestemd) maakten bezwaar tegen tariefsverlaging als lastenverlichting voor het bedrijfsleven. De standpunten van de leden van de VCEZ over het uitbreiden van kernenergie binnen het totale pakket van energiedragers bleek ten nauwste samen te hangen met de desbetreffende partijprogramma's.

Bij één van de grote partijen attendeerden alle commissieleden op de positie van Nederland ten opzichte van het buitenland voor wat betreft de hoogte van de energietarieven. Op één na alle geïnterviewden van twee grote partijen wezen ook op het in het oog houden van de internationale verhoudingen op dit terrein. Bijna alle andere commissieleden uit de meeste politieke partijen vermeldden wel het gevaar van concurrentievervalsing bij lastenverlagingen.

Binnen de drie grootste partijen zijn de commissieleden duidelijk verdeeld over een mogelijke verlaging van het tarief voor de vennootschapsbelasting. Zowel voorstanders, tegenstanders als personen die geen mening hebben of zich onduidelijk uitlieten, waren binnen deze drie partijen aan te treffen. De vermogens- en voorraadaf trek als lastenverlichtende maatregelen in de fiscale sfeer werden relatief het meest door de respondenten van één grote partij naar voren gebracht.

De aandacht van géén van de kleine partijen ging uit naar deze aftrekregelingen. De specifieke fiscale maatregelen om startende ondernemingen te stimuleren werden in belangrijke mate in de meer rechtse partijen vernomen. Van de vier critici van dit soort regelingen kwamen er drie uit de meer progressieve richting.

Het terugbrengen van het financieringstekort als bijdrage om de kapitaal-kosten voor ondernemingen draaglijker te maken, werd weliswaar overwegend bij de meer behoudende partijen beluisterd, maar niet uitsluitend daar. De opvattingen van de commissieleden van de twee grootste partijen over het verlenen van rentesubsidies door de overheid strookten globaal met de politieke visie die zij uitdragen.

Slechts enkele andersdenkenden werden bij deze partijen aangetroffen. Volkomen tegen de partijpolitieke verwachtingen in, waren de meningen bij één grote partij sterk verdeeld.

Bij de vierde grote politieke partij heersten tevens verschillende opvattingen over het verlenen van rentesubsidies door de overheid. Ook de kleinere partijen dachten over dit onderwerp niet altijd conform de te verwachten partij-lijn. Bij de overige middelen die door de commissieleden tijdens de interviews zijn genoemd om een lastenverlichting in de kapitaalkosten mogelijk te maken is geen duidelijk verband met politieke partijen te ontdekken.

3.9.2 Vooropleiding

In deze paragraaf wordt een onderscheid gemaakt tussen leden van de VCEZ met en zonder economische opleiding. Deze variabele lijkt binnen de vooropleiding op voorhand het meest te discrimineren. Negen commissieleden hebben namelijk een economische opleiding genoten. Zes van hen hebben een universitaire graad verkregen, waarvan één doctor in de economische wetenschappen. Twee commissieleden hebben de MO-akte economie (staathuishoudkunde) behaald en een lid heeft de studie belastingrecht gevolgd en is in bezit van het Staats Praktijk Diploma (Handel en Industrie I en II).

Een tweede motief voor het onderscheid economen versus niet-economen is de veronderstelling dat economen enkel en alleen op grond van hun opleiding een andere visie op, en voorstelling van economische problemen kunnen hebben dan niet-economen.

De economen zijn afkomstig uit verschillende politieke richtingen. Bij de kleine linkse partijen komen zij echter niet voor.

Onder de 17 leden van de VCEZ die bij de vraag met betrekking tot de fiscale kosten direct een mening hadden over de vennootschapsbelasting als instrument van lastenverlichting voor ondernemingen bevonden zich alle negen leden met een economische opleiding. Gezien het relatief grote aantal respondenten dat deze lastenverlichting aangaf mag uit dit gegeven geen conclusies worden getrokken.

Alle commissieleden achtten het bevorderen door de overheid van energiebesparende investeringen in het bedrijfsleven nodig (zie ook paragraaf 3.3). Drie van de vier gesprekspartners die dit middel uit zich zelf noemden, hebben een economische scholing gehad. De zogenaamde 'gigantenregeling' (speciale tarieven voor belangrijke grootverbruikers) waar in totaal dertien commissieleden op hebben gewezen, werd door zes van de negen economen vermeld.

Het bevorderen door de overheid van een minder energie-intensief productieproces in het bedrijfsleven zagen drie respondenten allen met een economische achtergrond als een mogelijkheid om tot lastenverlichting in de uitgaven voor energie te komen. Tussen het al dan niet volgen van een economiestudie en de overige manieren om verlichting in de energiekosten voor ondernemingen te bewerkstelligen is geen verband vast te stellen.

Het terugdringen van het financieringstekort stelden twaalf respondenten zich als mogelijkheid voor om de kapitaallasten voor het bedrijfsleven te verlichten. Zeven van deze twaalf commissieleden hebben een economische opleiding gevolgd. Overigens mag niet onvermeld blijven dat vijf van deze zeven respondenten tot de meer behoudende politieke partijen behoren.

De 'economen' in de VCEZ bleken uiteenlopend te denken over het verstrekken van rentesubsidies door de overheid. Vijf van hen spraken zich uit voor het verlenen van rentesubsidies door de overheid en de vier overigen verklaarden zich tegenstander van een dergelijk middel om het bedrijfsleven te stimuleren. Met betrekking tot het laatste onderdeel van de motie, versnelling van milieuprocedures, waren tussen de commissieleden met of zonder economische vooropleiding geen opmerkelijke verschillen aanwezig.

3.9.3 Beroepservaring

Evenals in hoofdstuk 2 zullen wij de beroepservaring splitsen naar Kamerervaring en overige beroepservaring. Bij de overige beroepservaring wordt een verdeling gemaakt naar leden van de VCEZ met en zonder ervaring in het bedrijfsleven. In tegenstelling tot hoofdstuk 2 waar het ging om vroegere ervaring zullen hier ook die commissieleden die tijdens hun Kamerperiode ervaring in het bedrijfsleven opdeden, als commissaris, tot de categorie bedrijfsleven worden gerekend.

De negen commissieleden met meer dan zes jaar Kamerervaring wisten met name bij de kapitaal- en fiscale kosten in het algemeen meer verschillende mogelijkheden aan te geven dan degenen met minder dan zes jaar Kamerervaring.

Ten aanzien van de overige onderdelen van de motie was er geen sprake van een onderscheid in beantwoording tussen de respondenten met meer of minder Kamerervaring. De tien leden van de VCEZ met vroegere (en huidige) ervaring in het bedrijfsleven noemden over de gehele linie niet meer verschillende mogelijkheden tot lastenverlichting dan hun collega's die het zonder deze ervaring moeten stellen. In verhouding legden degenen die in een onderneming werkten, onafhankelijk van de politieke herkomst, bij de behandeling van de fiscale kosten wel meer de nadruk op de mogelijke aftrek-regelingen (vermogens-, voorraad- en zelfstandigenaftrek) dan de andere commissieleden. Ook ten aanzien van de milieu-procedures verwezen zij meer naar de problemen die ondernemingen op dit gebied momenteel ondervinden dan degenen zonder ervaring in het bedrijfsleven.

4. RELATIES TUSSEN MIDDELEN OM TOT ECONOMISCH HERSTEL TE
KOMEN EN ZAKEN VAN (BEDRIJFS)ECONOMISCHE AARD

De voorstellingen en meningen van de leden van de VCEZ zullen in dit hoofdstuk naar een tweede ingang worden geanalyseerd; per commissielid, in plaats van per vraag zoals in het voorgaande. Wij zullen met andere woorden trachten een indruk te geven van de 'onderbouwing' van het betoog van iedere respondent.

De uitwerking van de interviews naar deze ingang zal in de eerste plaats geschieden met behulp van de zogeheten 'doelboommethode'. Wij zullen ons hierbij concentreren op de 'middelen' die tijdens het vraaggesprek door de respondent 'uit zichzelf' zijn vermeld om de in de motie aangegeven elementen te verwezenlijken.

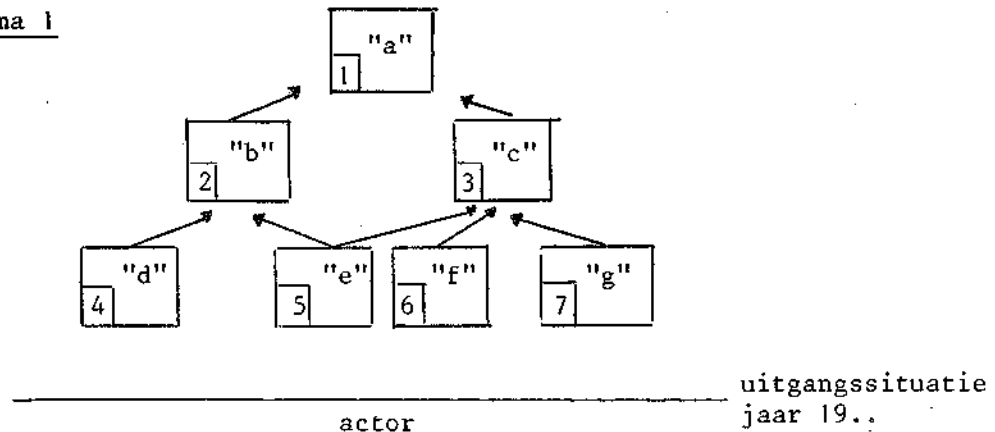
In paragraaf 4.1 zal eerst een korte uitleg van het begrip 'doelboom' worden gegeven. Bij wijze van voorbeeld zal in paragraaf 4.2 door de uitwerking van het interview van één willekeurige respondent in een doelboom de gebruikte methode worden geadstrueerd. Voorts (paragraaf 4.3) zullen wij enkele kanttekeningen plaatsen, bij de relaties die door de leden van de VCEZ zijn gelegd tijdens de interviews, (bij de middelen om tot economisch herstel te komen) met zaken van bedrijfs- en meer algemeen economische aard. Ter afsluiting van dit hoofdstuk (paragraaf 4.4) zijn het aantal middelen en relaties per respondent weergegeven en daaruit worden met het nodige voorbehoud enkele conclusies getrokken.

4.1 Doelbomen

Een 'doelboom' is een systematische en bondige weergave van een geformuleerd beleid of beleidsgedeelte in termen van 'beleidselementen' in hun 'doel-middel-relaties'. Deze 'middel-doel-relaties', meestal 'finale relaties' genoemd, kunnen uit de beleidstekst worden afgeleid omdat elk beleidselement (d.i. een situatie of verrichting) bijna altijd genoemd wordt in relatie tot een ander beleidselement (d.m.v. een zgn. 'finale term').

In eenvoudige vorm ziet zo'n doelboom er als volgt uit:

Schema 1

De finale relaties worden door een pijl weergegeven, wijzend van een 'middel' naar een doel'. Beleidselement "a" is in het bovenstaande schema te beschouwen als "einddoel", omdat het beleid in kwestie zich niet op een nog verder gelegen doel richt. De elementen "b" en "c" zijn tussendoelen, terwijl de laagste elementen ("d" tot en met "g") middelen in strikte zin worden genoemd, omdat het elementen zijn die alleen middel zijn voor tussendoelen cq. andere middelen. Door elk beleidselement ("a" tot en met "g") altijd te voorzien van aanhalingstekens, verplicht de analist zichzelf niet af te wijken van de letterlijke tekst.

De hierboven aangeduide eenvoudige techniek is als het ware de 'empirische verantwoording' van de hier gevolgde methode van analyseren.

Omdat alle beleid de structuur van een doelboom heeft, zodat ook elke ontwerper van een beleid bewust of onbewust ontwerpt langs de lijnen van zo'n doelboom, is een algemene methode van beleidsontwikkeling mogelijk.

Bij beleidsanalyse gaat het om het op strikt empirische wijze uiteenleggen van een beleid in beleidselementen en finale relaties.

De door Prof. dr. G. Kuypers* ontwikkelde hoofdregels voor het analyseren van bestaand beleid maken de 'doelboom-methode' tot een intersubjectieve methode: verschillende personen kunnen met dezelfde middelen tot eenzelfde doelboom komen.

Representatie van een beleid door middel van een doelboom maakt de methode bij uitstek geschikt voor het systematisch beoordelen van een beleid en het systematisch vergelijken van een beleid**. Het ligt voor de hand dat beleidsontwikkelingen opgespoord worden door gebruik te maken van Handelingen van de Tweede Kamer en van de Kamercommissie. Moties zijn daarbij interessant, omdat zij veelal kort maar precies een 'embryonaal' beleid formuleren, waarvan de indieners willen dat de regering het uitwerkt en overneemt. Ze zijn te zien als een opdracht tot het ontwikkelen van een beleid. Wij hebben ons daarom beperkt tot het maken van een empirische doelboom van een ingediende motie met betrekking tot het door ons geselecteerde onderwerp: het overheidsbeleid, voor zover gericht op maatregelen die het proces van economisch herstel in Nederland kunnen bevorderen, toegespitst op lastenverlichtende maatregelen en versnelling van de milieuprocedures ten behoeve van het bedrijfsleven.

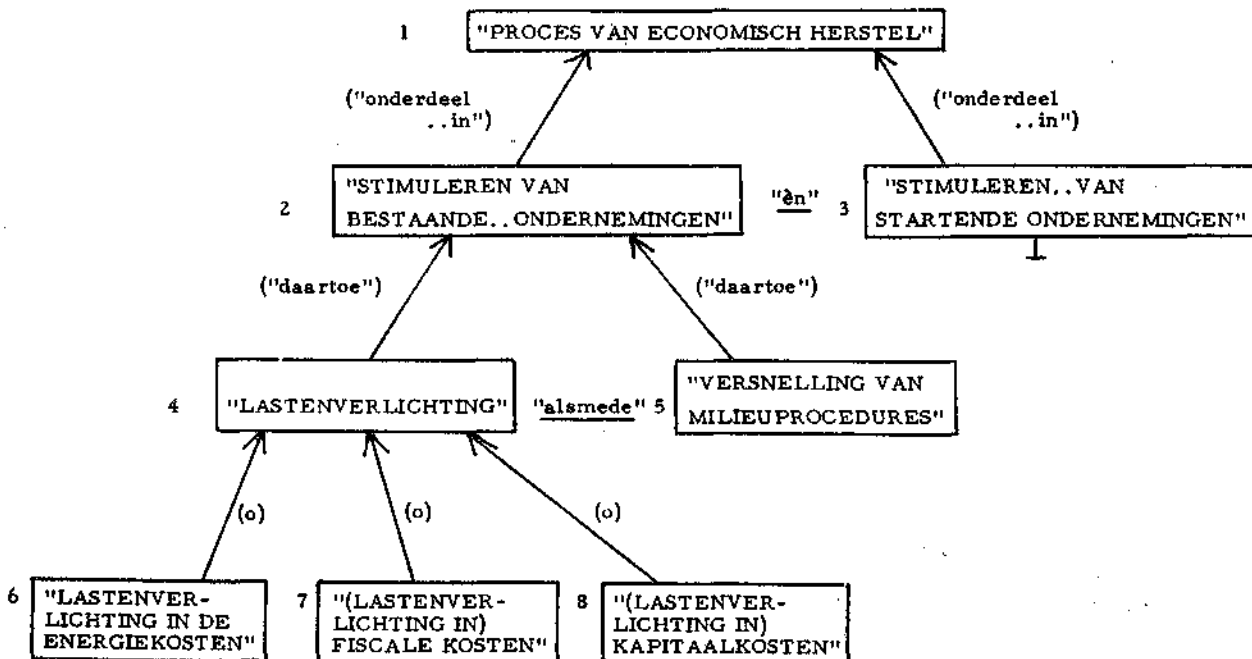
Aan de hand van het einddoel en de andere elementen van deze doelboom is de vragenlijst (bijlage 3) opgesteld. In de eerste fase van het interview is het deel dat betrekking had op 'het stimuleren van bestaande ondernemingen' (vragen 1 tot en met 21) deze doelboom (schema 2) vooraf aan de leden van de VCEZ voorgelegd en tijdens het gesprek als leidraad gehanteerd. De gesprekken van de respondenten zijn opgenomen met behulp van een cassette recorder en van de banden zijn letterlijk verslagen gemaakt. Naast een analyse per vraag, zoals weergegeven in het vorige hoofdstuk, is verder het gesprek geanalyseerd voor middelen en economische relaties.

*) G. Kuypers, *Beginnelsen van Beleidsontwikkeling*; (twee delen), D. Coutinho, Muiderberg, 1981.

***) Dit heeft zowel mogelijkheden voor interpersonele als longitudinale vergelijking.

De afwijkende maatregelen voor startende ondernemingen zijn te vinden door uitwerking van het tussendoel 'stimuleren ... van startende ondernemingen' (zie hiervoor ook paragraaf 3.8). De complete doelboom van de motie inclusief de uitwerking van 'het stimuleren van startende ondernemingen' (die analoog is met de uitwerking van het element 'stimuleren van bestaande ... ondernemingen') is volledigheidshalve opgenomen in bijlage 5. De doelboom zoals die daar wordt gepresenteerd, is eerst bij vraag 22 in het interview aan de respondenten getoond. Alle commissieleden vonden de doelboom die aldus in twee fasen is voorgelegd, een correcte weergave van de motie.

Schema 2 Doelboom motie-Van Iersel en Gerritse nr. 106 (17.100-XIII)

18 maart 1982

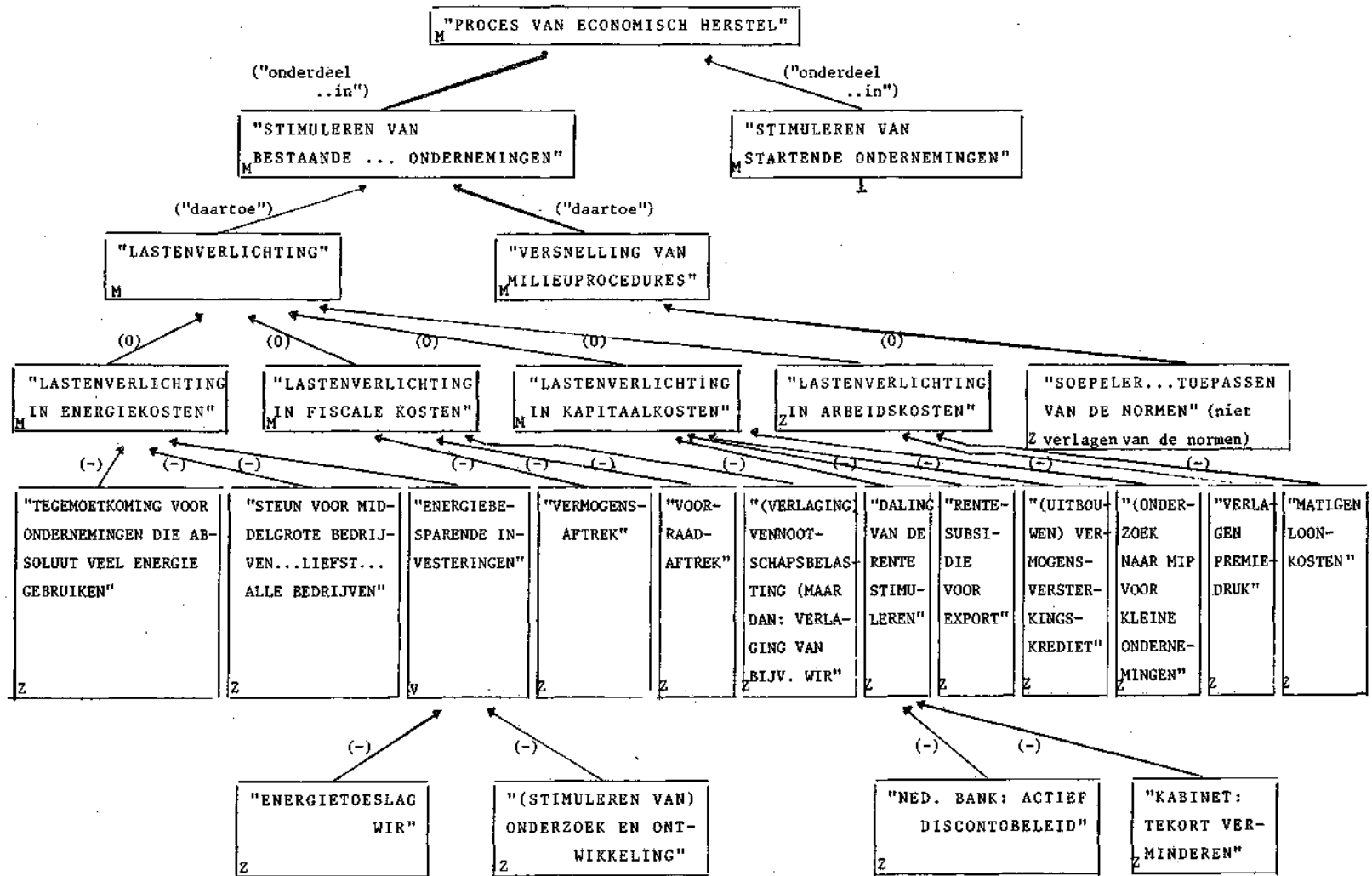
4.2 Voorbeeld van uitwerking

Om het voorgaande te concretiseren wordt in deze paragraaf een uitwerking van een interview gegeven, in de vorm van een doelboom, zoals die voor iedere respondent kan worden gemaakt. De respondent is hierbij volstrekt willekeurig gekozen.

De bijgaande doelboom (schema 3) is illustratief voor alle interviews. Elke rechthoek geeft een beleidselement weer. In het vakje linksonder in iedere rechthoek wordt aangegeven of de respondent dit element zelf bedacht heeft of niet. De volgende codering geldt:

- M = staat in de motie
- Z = door de respondent uit zichzelf aangegeven (tussen)doel of middel
- V = naar aanleiding van in de vraag met name genoemd (tussen)doel of middel.

Ook bij de interpretatie van deze gegevens is enige voorzichtigheid op zijn plaats. De middelen om tot economisch herstel te komen zijn uitsluitend genoemd in het kader van de motie. Zo zullen beleidselementen die de respondent weliswaar nodig acht voor economisch herstel, maar die volgens hem niet in deze motie horen, veelal niet in de doelboom voorkomen.

(- = logische implicatie door de respondent aangegeven)
 (0 = het ene (tussen)doel (of beleidselement) omvat volgens de 'letterlijke' tekst het andere (tussen)doel (of beleidselement)

4.3 Relaties met zaken van economische aard

De elementen van de motie en de elementen die een lid van de VCEZ daaraan toevoegde, zijn door hem of haar in veel gevallen in verband gebracht met zaken van bedrijfseconomische en van meer algemeen economische aard. De volgende omschrijvingen zijn hierbij gehanteerd:

Zaak van bedrijfseconomische aard is elke zaak die:

- kennelijk beschouwd wordt als een element van het beleid van één of meer ondernemingen, hetgeen steeds het geval is, indien:
 - . één of meer ondernemingen met name genoemd worden
 - . de zaak vermeld wordt in een zinsverband, waarin bij het taalkundig gezegde een onderneming als onderwerp gedacht wordt
 - . de zaak genoemd wordt in relatie tot een andere zaak, die onmiskenbaar een element van bedrijfseconomisch beleid is.
- kennelijk het attribuut is van één of meer ondernemingen c.q. bedrijfstakken.

Zaak van meer algemeen economische aard is elke andere economische zaak.

Uit de strekking van de motie (het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen) mocht verwacht worden dat de commissieleden naar zaken van bedrijfseconomische aard zouden verwijzen.

De relaties die gelegd zijn dienen als onderbouwing van het betoog van het commissielid. Het aantal relaties is dan een maatstaf voor de ondersteuning van de middelen om tot economisch herstel te komen. Er moeten hierbij echter wel enige nuances aangebracht worden. In de interviews is immers niet expliciet gevraagd naar deze relaties.

Een van de beperkende factoren is de tijdsduur van het interview. Andere factoren zijn: snel spreken (d.w.z. veel zeggen in dezelfde tijdseenheid), vermoeidheid of spanning. Correctie voor deze bias is vrijwel onmogelijk. Verder is meerdere malen bij de geïnterviewden in de antwoorden een houding aangetroffen van 'u weet wel'. Waar mogelijk is naar verduidelijking gevraagd. Dit is echter niet in alle gevallen geschied. Nog een beperkende factor moet worden vermeld. De ene parlementariër

antwoordt kort, duidelijk en zakelijk op de vragen. Een collega zal veel eerder geneigd zijn om een breedvoerig relaas te houden, waarin over het algemeen meer relaties gelegd kunnen worden. Toch houdt dit overigens niet in, dat de parlementariër, die minder uitweidde over een element uit de motie, daaraan ook minder zijn betoog kan onderbouwen met verwijzingen naar zaken van economische aard. Uit deze relativerende kanttekeningen volgt dat de cijfers niet meer dan een globale indruk geven van de spontaan gelegde relaties met zaken van (bedrijfs) economisch aard.

4.4 Aantal middelen en relaties

Na de meer theoretische uiteenzetting in de vorige paragrafen zal nu summier worden aangegeven, hoe het verkregen materiaal verwerkt is. Een voorbeeld hiervan is schema 3 zoals in paragraaf 4.2 is afgebeeld. Dit schema bevat het voorbeeld van hoe één lid van de VCEZ middelen toevoegde aan de elementen van de motie, te weten 'lastenverlichting' en 'versnelling van milieuprocedures. Elk van de in 'zijn' doelboom opgenomen elementen kon hen aanleiding geven te verwijzen naar zaken van algemeen economische dan wel bedrijfseconomische aard. Al die 'relateringen' werden bij de verwerking genoteerd (niet weergegeven in dit schema, zie bijlage 4).

Tabel 12 laat vervolgens zien, hoe bij alle respondenten en voor een aantal elementen van de motie deze toegevoegde middelen en relateringen, deze notities zich verdelen. Tevens is hierin aangegeven welke vragen uit het interview betrekking hebben op welk element.

In de tweede kolom - het proces van economisch herstel - is het aantal middelen dat genoemd is weggelaten. In deze inleidende vraag is namelijk aan de orde gekomen wat de respondent in eerste instantie onder economisch herstel verstond. Hoewel antwoorden op een vraag als deze terstond elementen oplevert in termen van 'middelen voor economisch herstel zo verstaan' zijn deze niet meegeteld omdat ze bij de latere vragen vanzelf terugkeerden.

In dit verband is nog een opmerking over de tabel van belang. Het is in een aantal gevallen voorgekomen dat een lastenverlichtende methode door de interviewers is genoemd en dat de respondent dit nader uitwerkte. De daarbij genoemde middelen, om tot deze (niet zelf genoemde) lastenverlichting te komen, zijn niet opgenomen in de tellingen van tabel 12. Tevens wordt nog opgemerkt dat de volgorde van de respondenten in de tabel volstrekt willekeurig is, in tegenstelling tot bijlage 4, waar de volgorde is aangehouden van de meest genoemde algemeen economische relaties.

Tabel 12

Middelen en relaties, aantallen

element respondent*	vr. 1-2 economisch herstel		vr. 3-7 energie- kosten			vr. 8-11 fiscale kosten			vr. 12-15 kapitaal- kosten			vr. 16-18 milieupro- cedures			vr. 19-21 overige lastenver- lichtingen			totalen		
	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.	midd.	b.e.	alg.
	1	0	0	1	3	2	6	1	3	3	2	0	2	0	0	1	1	6	13	7
2	0	1	3	6	5	2	0	0	6	1	3	1	0	3	2	0	1	14	7	13
3	1	1	4	5	7	2	2	4	2	4	3	0	0	0	0	2	1	8	14	16
4	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0
5	0	1	1	1	1	3	3	2	3	0	2	2	0	0	2	0	1	11	4	7
6	3	3	1	3	3	2	2	3	2	2	7	0	1	1	1	1	6	6	12	23
7	2	13	3	10	7	1	4	1	1	1	6	1	0	3	2	0	2	8	17	32
8	3	1	1	4	0	2	1	0	1	1	1	4	3	0	0	2	1	8	14	3
9	1	2	3	2	4	8	1	2	3	3	2	2	0	2	2	0	5	18	7	17
10	0	0	2	0	0	5	2	1	2	2	1	2	0	1	1	2	0	12	6	3
11	1	2	2	2	6	4	2	7	3	1	4	2	7	3	1	2	3	12	15	25
12	1	2	1	0	1	0	1	0	1	0	1	2	1	1	1	0	3	5	3	8
13	1	2	3	0	0	0	1	1	1	4	0	2	0	0	1	0	4	7	6	7
14	0	0	2	3	5	2	2	1	1	2	1	3	2	0	2	0	1	10	9	8
15	0	0	1	2	3	2	1	5	0	3	1	2	1	0	2	1	3	7	8	12
16	0	0	1	1	3	3	3	1	1	2	0	1	0	0	0	0	2	6	6	6
17	0	0	2	0	0	3	2	0	3	5	2	3	0	0	1	0	0	12	7	2
18	0	2	3	2	4	4	0	4	3	2	1	1	0	0	3	2	1	14	6	12
19	1	0	1	2	5	5	2	0	3	8	0	3	0	0	2	0	0	14	13	5
20	3	12	2	1	1	1	4	4	2	1	3	1	1	0	0	0	0	6	10	20
21	0	0	2	1	1	3	0	2	3	2	4	1	2	1	0	0	3	9	5	11
22	0	4	2	0	4	1	1	1	1	2	4	2	0	1	3	0	2	9	3	16
23	0	1	1	2	3	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	4	2	4
24	0	1	2	1	3	4	1	7	2	1	4	4	0	2	1	0	2	11	3	19
25	0	1	2	1	4	1	1	0	1	1	1	0	0	0	1	1	2	5	4	8
totaal	18	49	47	52	72	66	37	49	50	50	51	39	18	18	30	14	49	232	189	288
gemiddeld	1	2	2	2	3	2½	1½	2	2	2	2	2½	1	1	1	½	2	9	7½	11½

L E G E N D A

b.e. = relaties gelegd met zaken van bedrijfseconomische aard
 alg. = relaties gelegd met zaken van meer algemeen econ. aard
 midd. = middelen

*) De nummering van de respondenten correspondeert niet met de lijst van geïnterviewde personen (bijlage 2)

4.4.1 Commissieleden en elementen

Opvallend is dat bij het versnellen van milieuprocedures minder middelen en relaties zijn vermeld dan in de overige elementen. In vier gevallen zijn noch middelen noch relaties genoemd. Bovendien werd door één respondent geen middel en door zeven anderen geen relatie aangegeven.

Als deze cijfers vergeleken worden met het totaal van de drie hiervoor vermelde lastenverlichtingen, respectievelijk drie keer geen middel en negen keer geen relatie, lijkt duidelijk dat de politici over het versnellen van milieuprocedures minder uitgesproken ideeën hebben. Dat veel commissieleden de motie toch niet volledig achten, is naar voren gekomen uit de beantwoording van de vraag of er nog andere lastenverlichtingen in de motie zouden moeten staan. Negentien commissieleden antwoordden hierop immers bevestigend. De overige zes leden noemden uit zichzelf geen aanvullende lastenverlichting die in de motie zou moeten worden opgenomen. Twee van hen legden ook geen relaties met economische begrippen toen naar lastenverlichting in de arbeidskosten is gevraagd.

Uit tabel 12 is geen éénduidig verband af te lezen tussen de aantallen middelen en relaties. Ook valt nauwelijks een samenhang te ontdekken tussen deze aantallen en de tijdsduur van de interviews. Met het commissielid dat het grootste aantal relaties met zaken van economische aard legde is slechts weinig meer dan de gemiddelde tijdsduur gesproken. De twee langste interviews daarentegen leverden ongeveer gemiddelde aantallen middelen en relaties op.

Uit tabel 12 lijkt naar voren te komen dat de VCEZ zowel uit specialisten als uit generalisten bestaat. Iemand uit de eerste categorie scoort dan wat betreft één of enkele elementen veel hoger dan het gemiddelde, terwijl op een ander gebied de aantallen middelen en relaties lager liggen dan bij andere commissieleden. Een voorbeeld hiervan is de respondent die in de tabel met nummer 3 aangeduid wordt.

Generalisten zijn in tegenstelling tot de meer specialistische commissieleden, zo blijkt uit de tabel, meer all-round deskundig. Hun kennis is gespreid over meerdere onderdelen van het politieke bedrijf. Uit de tabel is respondent 11, een partijgenoot van nummer 3, daar een voorbeeld van.

Naast de verdeling van commissieleden met kennis op enkele en met kennis op meerdere gebieden, is ook een indeling in absolute getallen van middelen en relaties weer te geven. De cijfers variëren sterk:

- middelen	3-18
- bedrijfseconomische relaties	1-17
- meer algemeen economische relaties	0-32

Opgemerkt moet worden dat degene die de minste middelen noemde, dezelfde is als degene die het minste aan relaties (van beide typen) legde. Ook degene met de meeste bedrijfseconomische relaties legde de meeste relaties met zaken van meer algemeen economische aard. Met het voorbehoud zoals dat aan het begin van dit hoofdstuk is toegelicht, kan gesteld worden dat er groot verschil in economisch inzicht is tussen de leden van de VCEZ onderling. Het grote aantal relaties dat gelegd is met zaken van meer algemeen economische aard maakt duidelijk dat politici ook bij een onderwerp als het stimuleren van ondernemingen een meer algemeen-economische invalshoek kiezen. In totaal legden zij in hun gesprekken 288 relaties met zaken van algemeen-economische aard en 189 relaties met zaken van bedrijfseconomische aard.

4.4.2 Partijen, antecedenten en Kamerervaring

In de VCEZ waren in het zittingsjaar 1981-1982 acht partijen vertegenwoordigd. Vier partijen hebben met ieder één politicus zitting, de overige vier partijen beschikken over drie tot zeven vertegenwoordigers. In het navolgende wordt de eerste groep aangeduid met kleine partijen, de tweede groep met grote partijen.

Wat betreft de vier kleine partijen, moet nog vermeld worden dat drie hiervan tegen de motie gestemd hebben. Het lag voor de hand dat deze politieke vertegenwoordigers wat minder middelen en relaties bij hun antwoorden op de vragen aan zouden geven. Enige voorzichtigheid bij de interpretatie van het volgende is dus op zijn plaats.

In het algemeen kan geconcludeerd worden dat het betoog van de kleine partijen minder uitgebreid en minder goed onderbouwd is met economische relaties, in vergelijking met de grote partijen. Een voor de hand liggende verklaring hiervoor lijkt de mate van specialisatie in de grote partijen. Voor kleine partijen is die specialisatie veel minder mogelijk dan voor grote partijen. Het meer generalistische karakter van deze categorie volksvertegenwoordigers lijkt uit tabel II ook naar voren te komen. Middelen en relaties zijn redelijk gelijk verdeeld over de elementen van de doelboom. Wat betreft de grote partijen zijn de onderlinge verschillen in genoemde aantallen middelen beperkt. In grote lijnen liggen deze aantallen boven het gemiddelde. De aantallen relaties vertonen meer onderlinge verschillen. Hier variëren de cijfers per partij gemiddeld tussen 14 en 24.

Typerend is ook dat bij drie van de vier grote partijen degene die het minste middelen noemde dezelfde persoon is als die het geringste aantal relaties legde. Ook binnen partijen bestaat dus sterk verschil in de mate, waarin men inzicht heeft in de economische materie. De belangrijke positie van de fractiespecialisten komt hieruit naar voren, evenals in paragraaf 3.4 (lastenverlichting in fiscale kosten).

Tenslotte zal in dit hoofdstuk een poging gedaan worden om een verband te leggen tussen de cijfers uit tabel 12 en de opleiding en de ervaring van de politici in het bedrijfsleven en in de Tweede Kamer (tabel 11). Het aantal middelen dat de leden van de VCEZ voor ogen staat om te komen tot economisch herstel, zoals dat in de motie genoemd wordt, ligt voor de commissieleden met een economie-opleiding en voor leden met bedrijfsleven-ervaring op een gemiddeld niveau. De hoeveelheid gelegde relaties lopen ook hier wél uiteen. De economen komen hoger uit (21) dan het gemiddelde (18½), de mensen met ervaring in het bedrijfsleven scoren lager (16).

Als laatste factor die van invloed kan zijn op de uitkomst van tabel 11 is de Kamerervaring van de leden van de VCEZ in acht genomen. Hiervoor zijn twee extreme groepen van Kamerleden genomen, te weten*:

- politici met meer dan 6 jaar Kamerervaring (9 leden VCEZ)
- politici met minder dan 3 jaar Kamerervaring (6 leden VCEZ).

Zoals in de lijn van de verwachting ligt, wisten de commissieleden uit de groep met de grotere ervaring gemiddeld iets meer middelen te noemen (11) dan de groep minder ervaren leden, die globaal het gemiddelde aantal (9) vermeldde. Opmerkelijk zijn de cijfers wat betreft de relaties:

- commissieleden met meer dan 6 jaar Kamerervaring: gemiddeld 17
relaties
- commissieleden met minder dan 3 jaar Kamerervaring: gemiddeld 23
relaties.

Als we het aantal relaties en middelen representatief mogen noemen voor de onderbouwing van het betoog, dan lijkt Kamerervaring kennelijk minder belangrijk dan bijvoorbeeld een economie-opleiding.

Gelet op de beperkende factoren in 4.1 zijn uit de bewerkingen als weergegeven in tabel 11 geen verdergaande conclusies getrokken. Wat overigens niet inhoudt, dat deze cijfers op zich geen verdere bewerkingen zouden toelaten of dat het bij een iets andere inrichting van het onderzoek niet mogelijk zou zijn langs deze weg tot verdergaande conclusies te geraken.

* Peildatum 1 juli 1982.

5. MENINGEN OVER DE RELATIE MANAGEMENT-POLITIEK

Bij voorstellingen die leden van de VCEZ van de Tweede Kamer zich maken van een zaak van economische politiek is in het eerste deel van het onderzoek uitgegaan van een motie. Deze motie, inzake het proces van economisch herstel door middel van het stimuleren van bestaande en startende ondernemingen, vormde in dit eerste deel als het ware de kapstok om de visie van de parlementariërs over dit onderwerp en het bedrijfsleven in beeld te brengen. De commissieleden waren in de gelegenheid om bij alle elementen uit de motie aan te geven welk beleid hen daarbij voor ogen stond.

Deze uitkomsten werden gegeven in beide vorige hoofdstukken. Hierna zullen wij ingaan op de vraag op welke wijze politici aankijken tegen hun relatie met managers, die de gevolgen van dit beleid ondervinden. De resultaten van het tweede deel van dit onderzoek vatten wij hier in vijf paragrafen samen. Eerst laten wij de politici aan het woord over hun relatie met managers en de informatiebronnen die zij raadplegen bij hun werk in de VCEZ. Daarna zullen zij reageren op enkele klachten over politici die in het bedrijfsleven nogal eens zijn te beluisteren.

Gezien de beperkte 'partijpolitieke' betekenis die aan de in dit deel gegeven antwoorden mag worden ontleend, zullen wij hierbij afwijken van de tot nu toe gevolgde procedure om bij geen enkele uitspraak aan te geven tot welke partij een politicus behoort.

Het gaat hier veel eerder om de tegenstelling politici enerzijds en managers anderzijds. Bovendien kan het inzicht in de relatie tussen management en politiek er door worden vergroot als de lezer weet van welke partij iemand lid is. Wij hebben daarom in dit hoofdstuk enkele uitspraken opgenomen met vermelding van partij. Daar waar door een bepaalde woordkeuze herkenning van de respondent dreigde hebben wij in een enkel geval synoniemen gebruikt. Ons inziens blijft de anonimiteit van de individuele respondent hierdoor gewaarborgd.

5.1 Politici en managers

Vraag 24(a) luidt. Hoe ervaart u de relatie tussen politici en managers op dit moment? De 25 leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer (VCEZ) zijn het er vrijwel unaniem over eens dat *de relatie tussen politici en managers gebrekkig is*. Tweederde van hen vindt die relatie ronduit zwak. De eerste reacties op deze

vraag varieerden van 'weinig sterk' tot 'slecht', 'een duidelijke kloof' en 'er is nauwelijks een relatie'. Meerderen waren niettemin van mening dat de relatie de laatste jaren al iets is verbeterd. Een voorzichtige kentering is volgens hen merkbaar. Deze tendens is in tegenspraak met de uitlating van een commissielid dat veel met managers omgaat: 'de relatie tussen politici en managers is de laatste tijd juist sterk verslechterd, omdat bedrijfsmensen nu pas openlijk politici de schuld geven van de huidige malaise.' Bijna alle geïnterviewde politici (24) waren van mening dat de relatie management-politiek moet worden verbeterd, op één na.

De toenemende behoefte aan contact met elkaar schreef men vooral toe aan de economische recessie. Vandaar dat de relatie ook veelal vrij beperkt is. De meeste contacten bestaan met de bedrijven waar het slecht gaat. Deze zoeken immers de politiek om te proberen overheidssteun te verkrijgen. Een commissielid merkte in dit verband op: 'Wat dat betreft heb je als politicus een heel vreemd inzicht in het bedrijfsleven, je kijkt alleen maar naar wat op jou afkomt!'

Een andere respondent constateerde dat, gezien de schaarste aan middelen bij de overheid, ondernemers niet meer zo snel aankloppen bij het Ministerie voor Economische Zaken ('dat in wezen bedrijfsleven-vriendelijk is'), maar nu eerder de VCEZ opzoeken, waar zij dan tijdens hun gesprekken in versterkte mate het werkgelegenheidsargument naar voren brengen. Globaal kan gezegd worden dat de belangstelling van het bedrijfsleven voor de politiek veelal in hoofdzaak gericht is op het verkrijgen van overheidssteun of overheidsopdrachten. Managers van grotere ondernemingen kunnen dan meestal veel gemakkelijker de weg naar de politiek vinden dan die van kleinere bedrijven, aldus één van de respondenten. Dit is ook een van de conclusies van het onderzoek 'Produktbeleid en overheid' (eveneens uitgevoerd in het kader van het project 'Management & Politiek').

Waar schrijven de leden van de VCEZ die weinig florissante relatie aan toe? Als belangrijkste oorzaken gaven zij aan: -

- het grote mentaliteitsverschil tussen politici en managers
- de verschillende taak- en doelstellingen, die tot een belangenconflict hebben geleid,
- de negatieve opstelling van verschillende koepelorganisaties, met name het VNO en KNOV.

Enkele uitspraken mogen dit illustreren:

'Men staat te ver van elkaar af. Dat heeft twee oorzaken. De meeste politici hebben een verkeerde voorstelling van zaken, een verkeerd

beeld van het bedrijfsleven - alleen zij die uit het bedrijfsleven zijn voortgekomen weten best wat er te koop is. Politici hebben gewoon een heel andere denktrant. Politici kunnen zich moeilijk voorstellen dat een ondernemer een persoonlijk risico wil lopen; dat heeft men in zijn eigen leven nooit gedaan, dus waarom zou een ander dat doen.

(...) Aan de andere kant gaan managers ook niet vrijuit. Zowel in de opleiding van toekomstige managers als in de denkwereld van het bedrijfsleven wordt politiek gezien als iets dat ver van de managers afstaat. Verder beschouwen managers politici als onbetrouwbare jongens; die rommelen maar wat aan en bovendien loopt de politiek altijd achter de feiten aan. Men beschouwt politiek op zijn gunstigst als een gegeven; net als onweer - daar moet je rekening mee houden, maar voor de rest ga je je eigen gang.' (een CDA-er)

- 'De politiek moet aanvaarden dat als iemand een onderneming runt met alle zeggenschap er omheen, je hem je vertrouwen schenkt en het risico aanvaardt. Dat moet de politicus maar leren. Aan de andere kant denk ik dat een aantal managers toch moet accepteren dat het ondernemen ook een belangrijk maatschappelijk gebeuren is en dat het dus heel normaal is dat hij bij de samenleving te biecht gaat als hij moeilijkheden heeft en dat andersom de samenleving bij hem komt als zij problemen met hem heeft.' (een PvdA-er)
- 'Politiek heeft een bredere doelstelling dan alleen maar het functioneren van bedrijven. Ook culturele en sociale factoren spelen een rol. Wel valt op dat de politiek z'n hele ingewikkelde gedoe van regelgeving niet afstemt, en dikwijls ook niet kan afstemmen, op de wensen en noodzakelijkheden van het bedrijfsleven. Zij kondigt regelmatig papieren maatregelen af, waarvan men zich niet volledig realiseert of het bedrijfsleven deze regelingen ook wel kan nakomen. Je kunt wel een regel stellen, maar je moet bedrijven ook de tijd gunnen om tot oplossingen te komen. Doe je dat niet, dan komt er een spanning. De overheid, de politiek geeft zich daar onvoldoende rekenschap van.' (een D'66-er)
- 'Ik vind dat de politiek veel en veel te slecht op de hoogte is van wat er feitelijk in het bedrijfsleven speelt. (...) Ik ben geschokt door wat ik niet weet.' (een PvdA-er)

- 'Er gaapt een kenniskloof tussen bedrijfsleven en politiek. Veel Kamerleden weten er te weinig van af, hoe smal de marges zijn bij de ondernemingen in Nederland. Altijd naar de buitenkant kijken, naar de iets grotere auto die ondernemers hebben en dat soort dom gepraat. Dat werkt toch nog steeds door merk ik in de praktijk. Omgekeerd weten ondernemers ook griezelig weinig van politiek af.' (een CDA-er)

Een volgend commissielid vindt dat die kenniskloof nog verder reikt: 'Ik ben er echt van overtuigd dat zowel het VNO als de FNV absoluut niet weten wat er op ondernemersniveau speelt.'

Het VNO wordt in het bijzonder verweten, dat het een 'verwerpelijke' opstelling kiest naar de politiek toe en te veel egelstellingen betreft. Enkelen waren van mening dat de zogenoemde koepels in het algemeen de relatie met de politiek vaak frustreren.

Een commissielid zei in dit verband: 'Bij de individuele ondernemers vind je als politicus een veel beter gehoor dan bij de vertegenwoordigers'.

Zoals uit bovenstaande citaten blijkt, zijn de politici ook best bereid de hand in eigen boezem te steken. Meerdere respondenten merkten op dat er bij het gros der Tweede Kamerleden een gebrek is aan inzicht in het bedrijfsleven (zie ook paragraaf 5.3, stelling 3).

Ook een commissielid van klein links verklaarde dat het wel goed zou zijn om meer inzicht in het bedrijfsleven te hebben: 'Misschien geldt dat ook wel heel specifiek voor mensen van mijn politieke opvatting. Dat uit een soort aversie tegenover het bedrijfsleven ook een gebrek aan kennis met de situatie voortvloeit.'

Volgens een volgende respondent zou bovendien het functioneren in de Tweede Kamer wat minder chaotisch moeten worden: 'Dit is moeilijk, maar het is gewoon een chaos hier. Als dit in een bedrijf zou plaatsvinden, dan zou binnen één jaar de poort gesloten kunnen worden.'

Een betrekkelijke nieuwkomer in de Tweede Kamer en de VCEZ was van mening dat als het politieke bedrijf beter gerund zou worden ('mensen hebben het te druk', 't wordt slecht gemanaged, 't is een rommeltje...'), de politici meer tijd zouden hebben voor een aantal externe contacten die zij nu missen. Ook andere commissie leden wezen erop dat juist door het tijdgebrek van Tweede Kamerleden zij momenteel relatief weinig persoonlijke contacten met individuele bedrijven kunnen onderhouden. Dit geldt voor kleine fracties zelfs nog in sterkere mate, aldus deze parlementariërs.

Maar ook de ondernemers gaan niet vrijuit: 'Managers hebben de neiging de schuld van alle onheil aan de politici te geven', aldus een CDA-commissielid met bedrijfservaring. Een VVD-commissielid: 'Mijn zwaarste verwijt gaat naar het bedrijfsleven zelf uit. De ondernemer beschouwt de politiek nog vaak als een vijandige wereld waar je zo weinig moge-

lijk mee te maken moet hebben en hij begrijpt nog steeds niet dat zijn onderneming mede afhankelijk is van die overheid, of hij het leuk vindt of niet.' Terwijl de politici vaak proberen meer toenadering tot het bedrijfsleven te zoeken, missen enkele respondenten de handreiking van het bedrijfsleven. En hoewel het politieke besef van een ondernemer in het algemeen groter is dan dat van de gemiddelde kiezer^{*)}, vinden veel commissieleden dat er echter nog wel het een en ander aan ontbreekt.

Volgens hen zou de ondernemer:

- zich beter moeten informeren
- politiek actiever moeten zijn op lokaal niveau
- veel meer voeling dienen te houden met het parlement, opdat zo meer inzicht in en begrip voor het doen en laten van politiek wordt verkregen.

Een CDA-commissielid: 'Het bedrijfsleven kent de Kamer niet. Managers laten het over aan hun organisaties. Zelf willen zij zich niet aan koud water branden.

'Ik ken toch wel veel kringen van managers (loges, Rotary, round tables of clubs waar toevallig veel bedrijfsmensen komen), waar je maar beter niet over politiek kunt praten. Dat is niet gebruikelijk. Het vieze werk laten ze op deze manier echter wel aan de politici over. Een mentaliteit van struisvogels. En wat me dan opvalt als ik toch met die mensen praat: Er gaan werelden voor ze open, ze weten er niets van!

Eén lid van de VCEZ liet weten dat zijns inziens de remmende factor, het 'onbegrip' ten aanzien van het bedrijfsleven, niet zozeer bij de parlementariërs aanwezig is, maar veel eerder bij ambtenaren is aan te treffen.

Vervolgens is aan de commissieleden de vraag voorgelegd *of zij van mening zijn dat de relatie tussen politici en managers verbeterd moet worden* (vraag 24b).

Slechts twee commissieleden lieten weten de relatie tussen politici en managers niet zo slecht te vinden. Eén van hen vond het ook niet nodig om die relatie te verbeteren. De andere respondent achtte evenals de 23 overige leden van de commissie dit echter wel wenselijk of zelfs noodzakelijk, omdat men over en weer zich in het algemeen niet voldoende realiseert met welke taak- en doelstellingen men te maken heeft en niet voldoende kennis heeft van elkaars werkzaamheden.

*) Zie P. van Helsdingen, a.w., p. 78, waarin cijfers van het 'Nederlands Kiezers Onderzoek (NKO, var.056), 1981, zijn vergeleken met cijfers uit het rapport 'Nederlandse Ondernemers en Politiek' (p.3.5) en uit het onderzoek 'Produktbeleid en overheid'.

5.2 Mogelijkheden om de relatie management - politiek te verbeteren

Op de vraag *aan welke mogelijkheden men dan dacht* (vraag 24b), werd vooral gewezen op de noodzaak om meer met elkaar te praten ('en dan ook naar elkaar te luisteren', zoals een respondent opmerkte), niet alleen door intensiever gebruik te maken van de formele overlegstructuren, maar in het bijzonder door meer informele contactbijeenkomsten, onder andere zoals die nu door Stichting 'De Baak' worden geëntameerd.

Daarnaast werden als mogelijkheden ter verbetering van de relatie politici-managers genoemd:

- de overheid moet zich doorzichtiger maken
- de overheid moet veel meer gericht en geserreerder informatie verstrekken
- politici dienen meer vertrouwen te stellen in het bedrijfsleven
- politici moeten proberen meer werkbezoeken aan bedrijven te brengen
- de ondernemersorganisaties moeten meer begrip kweken en voor vorming en scholing op politiek terrein zorgen
- de bedrijven dienen zelf meer toenadering tot de politiek te zoeken.

Wat dit laatste punt betreft hebben de commissieleden adviezen genoeg voor de managers; zij dienen in hun ogen:

- meer contacten te leggen met politici, stamgast te zijn in Nieuwspoort, voeling te houden met het parlement
- in hun periodieken kritisch te volgen wat er in de Kamer gebeurt
- te accepteren dat ondernemen ook een maatschappelijk gebeuren is
- meer openheid van zaken te geven
- te proberen meer in de lokale politiek te participeren, bijvoorbeeld door politieke vergaderingen te bezoeken en/of zich beschikbaar te stellen voor de gemeenteraad
- niet alleen 'de plaatselijke leugenaar' en/of 'De Telegraaf' te lezen, maar ook 'goede kranten' als 'Het Financieel Dagblad' en 'NRC-Handelsblad'
- meer hun eigen vakbladen te lezen.

Speciaal voor managers in de industrie en in de dienstensector: zij dienen meer een voorbeeld te nemen aan de agrarische ondernemer, omdat in de landbouw de relatie met de politiek erg goed is ontwikkeld.

Meer dan een vijfde van de respondenten vond het bovendien van belang dat meer (top)ondernemers in de Tweede Kamer worden gekozen. Eén respondent pleitte in dit verband voor meer functiewisselingen tussen politiek en bedrijfsleven. De diverse politieke partijen zouden dan bij de recrutering van Tweede Kamerleden meer moeten zoeken

naar kandidaten met bedrijfservaring. Voorwaarde hiervoor is dat het bedrijfsleven deze mensen dan ook beschikbaar stelt. Het grootste probleem blijft echter volgens een respondent hoe je mensen in de top van het bedrijfsleven ertoe kan bewegen om in het parlement zitting te nemen. Veel ondernemers 'passen ervoor' om verschillende redenen. Het betaalt minder en/of men vindt de status van het Kamerlidmaatschap niet hoog genoeg en/of men vreest niet meer terug te kunnen naar het bedrijfsleven. Eén lid van de commissie kon zich nogal opwinden over de onwil van ondernemers om op 'de groene bankjes' van de Tweede Kamer plaats te nemen.

5.3 Stages

Vijf commissieleden duiden (bij vraag 24b) op de mogelijkheid van *stages van politici in het bedrijfsleven*,* die partijgenoten van hen hadden gelopen. Deze vijf parlementariërs hadden hierover zeer positieve geluiden gehoord van hun collega's. Desgevraagd (vraag 24c) achtten veertien van de overige commissieleden de SMO-stages eveneens (heel) nuttig. Onder hen bevonden zich twee leden die zelf zo'n stage hebben gedaan. Eén van hen: veertien dagen is eigenlijk veel te kort.

Langer is moeilijk. Misschien driemaal twee weken voor langere tijd. De SMO-stages werden met name nuttig geacht voor degenen die het bedrijfsleven niet kennen. "Politici kunnen daar veel van leren. De neiging bestaat bij politici om een oordeel uit te spreken over situaties bij bedrijven zonder op de hoogte te zijn", aldus een CDA-commissielid. Daarnaast toont het de goede wil van politici om de afstand tussen managers en henzelf te willen verkleinen. Verschillende respondenten betreurden het, dat zij door tijdgebrek niet toekomen aan zo'n stage. Vijf commissieleden uit verschillende politieke partijen hadden zo hun twijfels. Twee van hen legden een verband met de publiciteit; de een vond het om die reden 'aardig'. De ander zag er daarom juist niet zo veel in en was bang, dat als er geen publiciteit aan gegeven zou worden, er zich weinig Kamerleden voor zouden lenen. Een derde zei: "Leuk. Geen tijd, maar leuk. Wij werken honderduur per week. Moeten we nog meer? Wij zijn geen goden. Dat maakt men van ons."

Nog één parlementariër wees op het tijdgebrek en vroeg zich tegelijkertijd af wat je nu eigenlijk in een stage van veertien dagen kunt leren.

Het vijfde commissielid met twijfels over de SMO-stages vond het ook om die laatste reden niet meer dan 'wel aardig': "Korte stages zijn niet echt vormend. Een stage moet een onderdeel zijn van een leerprogramma en dat leerprogramma ontbreekt hier."

*) In 1981 heeft de Stichting Maatschappij en Onderneming (SMO) het Parlement-Onderneming-Project (POP) gestart. Dit initiatief naar Engels voorbeeld biedt Tweede Kamerleden de gelegenheid om twee weken stage te lopen bij grote Nederlandse bedrijven. Inmiddels hebben reeds 23 Tweede Kamerleden zo'n SMO-stage vervuld. (5 van het CDA, 9 van de PvdA, 3 van D'66 en 1 van PSP). Aan andere aanvragen van politieke partijen zal in volgende 'stage-rondes' door SMO worden tegenmoetkomen.

Eén commissielid stond volstrekt negatief tegenover de SMO-stages, omdat politici zich daarbij zouden engageren met een bepaald bedrijf of met delen van het bedrijfsleven. Hun onafhankelijke opstelling in de Kamer zou daaronder kunnen lijden.

Wat vinden omgekeerd de leden van de VCEZ, van stages door managers in de politiek? (vraag 24d).

De meeste geïnterviewden keken verrast op bij deze vraag. Tien à elf reageerden toch bijzonder positief; één à twee hadden enige twijfels en dertien geloofden hier niet in.

Waarom het niet mogelijk of zinvol zou zijn? 'Geen tijd', 'politici zijn allemaal éénmansbedrijfjes; als twee weken lang iemand achter me aanloopt, dan kan ik niet meer werken', 'ze kunnen geen fractievergaderingen bijwonen, want de beslotenheid daarvan is ons wel erg dierbaar: daar kunnen we elkaar uitschelden voordat we tot overeenstemming komen', 'de manager krijgt zo geen goed beeld van de politiek', 'in twee weken blijf je aan de oppervlakte' (zie ook de opmerking dat de veertiendaagse SMO-stages te kort zijn), 'je bereikt er niet mee wat je andersom wel bereikt, omdat er te veel ondernemers zijn om ze allemaal aan de politiek te kunnen laten ruiken'.

Veel van deze respondenten vonden werkbezoeken en seminars nuttiger en efficiënter. Daarnaast werd door een commissielid goede informatieverstrekking door politici of andere deskundigen binnen een ondernemersorganisatie waardevol geacht. 'Een mooie stage is zich te laten kiezen in de gemeenteraad', was de mening van één der geïnterviewden. Een ander lid van de VCEZ vond stages van managers niet nodig, want 'de politiek is wat dat betreft helemaal toegankelijk'. Deze parlementariër doelde hierbij op de openbaarheid van de meeste parlamentsactiviteiten.

Een tiental politici was van mening dat stages van managers bij de Tweede Kamer zeer nuttig zijn ('omdat management die kennis nodig heeft') en zes van hen zeiden expliciet dat dergelijke stages ook praktisch heel goed mogelijk zijn ('ondernemers kunnen o.a. commissievergaderingen bijwonen', 'binnen bepaalde aantallen heb je daar als (grotere) fractie wel mogelijkheden voor', 'laat ze maar een tijdje meelopen').

5.4 Informatiebronnen

Gezien de specifieke aard der werkzaamheden van de commissieleden hebben wij hen ook gevraagd naar hun *'belangrijkste informatiebronnen voor hun werk in de VCEZ met betrekking tot onderwerpen die het bedrijfsleven betreffen'* (vraag 24e).

De zogenoemde 'witte stukken' werden in het algemeen als uitgangspunt beschouwd. Slechts twee leden van de VCEZ vermeldden expliciet dat zij de 'witte stukken' niet zo belangrijk vonden als informatiebron; één van hen liet zelfs weten ze in zijn loopbaan als Tweede Kamerlid zelden gelezen te hebben, omdat hij ze niet interessant vond. Als belangrijkste informatiebronnen gaven de meeste respondenten op: de werknemers- en werkgeversorganisaties, de ondernemingsraden en de informatie die de (directies van) bedrijven verstrekken. De meeste leden van de VCEZ lieten weten rechtstreekse contacten met 'betrokkenen' te onderhouden. Dat wil zeggen met werknemers en werkgevers van individuele bedrijven (de werkgevers werden daarbij overigens frequenter genoemd dan de werknemers). Slechts een enkeling gaf te kennen geen tijd te hebben voor dergelijke persoonlijke contacten.

De media scoorden duidelijk lager als belangrijke informatiebron. Radio en televisie werden geen enkele keer expliciet vermeld. In een enkel geval werd juist aangegeven dat men hier echt geen tijd voor heeft of dat de informatie geheel ontoereikend is als bron voor het commissiewerk. De geschreven pers (met name haar signaalfunctie) is wel belangrijk voor het werk in de VCEZ met betrekking tot onderwerpen die het bedrijfsleven betreffen.

a)	dagbladen	(17)
b)	alleen vakbladen	(7)
c)	alleen tijdschriften/weekbladen	(5)
d)	tijdschriften/weekbladen en vakbladen
(beide genoemd)	(5)

Naast de dagbladen (17) scoren ook de vakbladen hoog met 12 (b + d samen) à 17 (indien de vakbladen tevens onder c zijn begrepen). De respondenten gaven te kennen de vakbladen als informatiebron van meer belang te beschouwen dan de kranten. Enkelien merkten op dat de kranten doorgaans onvoldoende achtergrondinformatie verstrekken, maar wel een belangrijke signaalfunctie kunnen vervullen.

Incidenteel (steeds één à tweemaal) werden als informatiebronnen vermeld: hoorzittingen, openbare commissievergaderingen, werkbezoeken, de minister, ambtelijke contacten, provinciale besturen of commentaren van andere regionale groeperingen, de Consumentenbond, informatie vanuit het eigen wetenschappelijke bureau (en de werkgroepen) van de partij, interne en/of vertrouwelijke stukken die 'in bepaalde circuits' circuleren, adviezen van SER en WRR.

5.5 Klachten vanuit het bedrijfsleven

In het verkennend onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit'* uiten managers nogal wat klachten aan het adres van politici. Een drietal veelgehoorde klachten zijn in de vorm van stellingen aan de leden van de VCEZ voorgelegd om te vernemen in hoeverre zij het met deze klachten eens waren (vraag 25 bijlage 3).

5.5.1 Electorale belangen

De eerste stelling luidde: *'Politici laten hun beslissingen doorslaggevend beïnvloeden door electorale belangen'*.

Bij deze klacht lagen de meningen van de commissieleden nogal verdeeld. Eén lid van de VCEZ vond de uitspraak helemaal geen klacht: "Als ik zou zeggen: 'ondernemingen streven naar winst', is dat dan een klacht? Het is toch een normale constatering!" Een ander commissielid vond dat 'de marktgerichte benadering' het bedrijfsleven toch zou moeten aanspreken.

Ongeveer de helft (12) achtte de stelling tamelijk juist, negen vonden hem onjuist en vier commissieleden namen een middenpositie in. Alle respondenten maakten echter wel zekere voorbehouden.

Zowel commissieleden die het met de stelling eens waren als commissieleden die de stelling niet onderschreven, ontkenden dat de electorale belangen doorslaggevend zouden zijn. Degenen die de stelling onderschreven, kenden de belangen echter wel een groot gewicht toe en vonden dat meestal ook voor de hand liggen, omdat een volksvertegenwoordiger te zorgen heeft voor zijn kiezers en dient te kijken naar wat zijn electoraat van bepaalde zaken vindt. Ook in andere opzichten heeft de politicus rekening te houden met zijn kiezers: drie respondenten verwezen naar de noodzaak om in de Tweede Kamer gekozen respectievelijk herkozen te worden en dat daarom voorkomen moet worden 'dat je electoraal in de kou komt te staan' ('je kunt niet zonder die electorale steun in een democratie'; 'anders weet je zeker dat je partij wordt weggevaagd en dan kan er helemaal niets meer van je plannen terecht komen'). Het waren ook juist

*) F. Beekers en P. van Helsdingen: 'Topfiguren spreken zich uit', een verkennend onderzoek in het kader van het mantelproject 'Management & Politiek', discussienota 1981-2, Economische Faculteit van de Vrije Universiteit Amsterda, maart 1981.

de commissieleden, die het grotendeels eens waren met de stelling, die tevens de grenzen van die 'electorale belangen' aangaven:

- politici hebben zich te houden aan partijbeginselen en de uitvoering van het verkiezingsprogramma;
- de politicus moet bij elke beslissing afwegingen maken ('je kunt niet alle wensen tegelijkertijd honoreren, want we zitten met een schaarsteprobleem');
- politici dienen in woord en daad' consistent te zijn.

In het bijzonder de politieke consistentie kan corrigerend werken en voorkomen dat politici tot misleiding van de kiezers overgaan. Zolang een politicus maar nakomt wat hij heeft (toe)gezegd (en dus consequent handelt), is dat honorabel ongeacht de intentie van het (toe)gezegde, aldus een respondent.

Politici zijn volgens deze geïnterviewde immers wel aanspreekbaar op hun politieke verantwoordelijkheid maar niet op 'wat zij eigenlijk in het achterhoofd hebben'.

Een vijfde deel van alle respondenten vond dat zijzelf en/of hun partij zich niet door electorale belangen lieten leiden, maar dat veel anderen dat wel deden.

Eén der geïnterviewden zei: 'De politicus moet voor de mensen uitgaan en niet achter de mensen aan.' Een partijgenoot dacht daar anders over: 'Ik verwijt mijn partij dat ze zich te weinig door electorale belangen laat leiden'.

Met name degenen die de stelling niet onderschreven wezen op enkele recente beleidsvoorstellen die electoraal gezien in het geheel niet aantrekkelijk zijn. Als voorbeelden werden onder meer vermeld: bezuinigingsplannen, ziektewetplannen, belastingverhogingen, het beddenreductieplan dat Minister Gardeniérs drie weken voor de verkiezingen voorstelde, het bekendmaken van de bevrozing van de inkomens in 1983 enzovoort.

'Als het landsbelang een bepaalde maatregel vereist, dan gaat een goede politicus voor die beslissing staan en zegt: 'Desnoods gaat mijn kop eraf!', aldus een commissielid dat het in het geheel niet eens was met de klacht. Een ander lid van de VCEZ vond de stelling 'flauwekul', omdat 'je electoraat niet een vaststaande groep is'.

5.5.2 Details en grote lijn

Een tweede klacht vanuit het bedrijfsleven, die aan de leden van de VCEZ is voorgelegd, luidde: *'Politici trekken te veel naar zich toe, waardoor zij ondergesneeuwd worden en de grote lijn uit het oog verliezen.'* (vraag 25b).

Van de 25 respondenten waren 21 het in meer of mindere mate eens met deze stelling:

- grotendeel of zelfs geheel juist (13)
- gedeeltelijk juist en gedeeltelijk onjuist (8)

Slechts 4 respondenten waren het niet eens met deze klacht vanuit het bedrijfsleven.

Om met het eerste gedeelte van de stelling te beginnen: in hoeverre trekken politici te veel naar zich toe naar de mening van de leden van de VCEZ?

Een aantal respondenten vond inderdaad dat politici zelf te veel naar zich toetrekken en zich richten op te veel details en daar talloze vragen over stellen in de Kamer.

'Dat kun je ook afleiden uit de nota- en motie-ziekte', vond een commissielid. Een ander lid klaagde dat het parlement te technisch geworden is, waardoor er een veel te detaillistische behandeling van zaken plaatsvindt. Een belangrijke oorzaak hiervan was volgens één der geïnterviewden: 'Politici hebben de neiging, in hun zucht om zich te profileren, zich in deskundigheid te meten met gigantische, deskundige ambtenarenapparaten. En dat leidt tot veel te groot detaillisme en te weinig inzicht in de grote lijnen.'

Bijna een derde van de leden van de VCEZ en die het allen voor een groot deel eens waren met de stelling gaf te kennen dat er nog andere redenen waren, waardoor Tweede Kamerleden zich met zoveel onderwerpen en details bezighouden:

- 'Politici krijgen ook veel van het bedrijfsleven toegeschoven, dat de weg van de minste weerstand kiest en met alle problemen gelijk op de stoep van de politici staat'
- 'Bij sommige partijen vloeit dat gewoon voort uit hun partijfilosofie, uit hun ideologie'
- 'Het systeem van districtgebonden politici (bij verschillende partijen) werkt dat in de hand'.

Een der respondenten zei veel detail-zaken te krijgen van mensen, die met problemen zitten. Hij rekende het tot een wezenlijk onderdeel van zijn werk om zich ook hier mee bezig te houden: 'een beetje sociaal-maatschappelijk dienstbetoon' dat de werkzaamheden echter niet mag gaan overheersen.

Eén commissielid vond dat de klacht voornamelijk van toepassing is op politici van kleine partijen en politici met nog weinig ervaring: 'Een ervaren politicus van een normale volwassen partij is consistent bezig met de grote lijnen, soms met belangrijke details.

Een commissielid van een kleinere partij: 'Je moet er niet van uitgaan, dat Kamerleden kleine dingen oppakken om kleine dingen op te pakken. Ze doen het weleens vanwege leuke publiciteit, maar je doet het meestal omdat je denkt dat het iets te maken heeft met wat je belangrijk vindt en meestal om verder te komen. (...)'

Ik begin zelf heel vaak met schriftelijke en mondelinge vragen te stellen, waar je dan weer antwoorden op krijgt, en kom je op een gegeven moment uit bij een probleem waarvan ik denk: hier gaat het om'. Een lid van een grote politieke partij vond die detailkennis belangrijk. Als specialist op een bepaald terrein is detailkennis juist nodig om de grote lijnen te kunnen zien.

Een commissielid, dat de klacht absoluut onjuist vond, merkte op: 'Bijna al het werk dat wij hier doen wordt aangeleverd door derden. Dat geldt voor de stukken van de regering, voor alle correspondentie, alle brieven die ik krijg en voor alle vergaderingen waar ik naar toe moet en de spreekbeurten die ik moet houden. Mijn agenda wordt door derden gedicteerd. Ik heb helemaal geen behoefte om werk naar me toe te halen'.

Resumerend blijkt uit veel reacties van de geïnterviewden op deze stelling dat politici 'ondergesneeuwd' kunnen raken door de volgende oorzaken:

- Tweede Kamerleden worden geacht enorm veel informatie te verwerken. Een overvloed aan nota's en andere papiermassa's wordt over hen uitgestort
- talloze groeperingen en organisaties uit de samenleving doen sterk een beroep op politici om tijd ter beschikking te stellen en juist de problemen van deze categorie in het parlement aan de orde te stellen
- sommige Tweede Kamerleden trekken zelf teveel onderwerpen naar zich toe.

Ook uit de twee volgende citaten komt nog eens duidelijk naar voren onder welke tijdsdruk vele onderwerpen het parlement dienen te passeren.

'Je bent vandaag de dag onvoldoende in staat om je op tal van zaken gedegen voor te bereiden, omdat je niet meer de tijd hebt om de gigantische hoeveelheid rapporten en het materiaal wat er allemaal bij hoort van bijvoorbeeld universiteiten, professoren en uit tijdschriften je eigen te maken. Hier kom je niet meer aan toe. Wat zo langzamerhand gebeurt, is dat je van een rapport alleen nog maar de samenvatting leest. Verder kom je niet meer. Nu staan daar wel de belangrijkste gegevens in, maar het is niet voldoende, je bent niet voldoende onderbouwd. Je moet nog maar afwachten of de samenvatting in overeenstemming is met de inhoud; of je dezelfde konklusies zou trekken. Dit vindt veel te veel plaats.'

'De Kamer zou moeten durven zeggen: minister, zoekt u dat nou maar eens uit, regel dat nou maar, want daar bent u voor. Over een half jaar of zo kijken we wel eens. Maar nee, men wil dan morgen een debat enzovoort en dat leidt ertoe dat iedereen zichzelf volstrekt ondersneeuwt. Men heeft ook weinig bestuurlijke ervaring. Er lopen hier veel mensen rond die nooit iets hebben bestuurd. Dus die hebben nog nooit in een positie gezeten die vergelijkbaar is met die van een minister of staatssecretaris.'*

Enerzijds blijkt uit het voorgaande dat het parlementaire werk te technisch zou zijn geworden en dat een te groot detaillisme van politici kan leiden tot weinig inzicht in de grote lijnen. Anderzijds is deze detailkennis vaak weer nodig om de grote lijnen te zien en te begrijpen.

Dit zijn zo enkele zaken die reeds aan de orde kwamen en die alles te maken hebben met de sterk toegenomen specialisatie in de Tweede Kamer. De toenemende complexiteit van de samenleving en de daarmee gepaard gaande groei van velerlei problemen op onder andere economisch, sociaal-maatschappelijk, technologisch en milieugebied hebben geleid tot een steeds omvangrijker overheidstaak en detaillistischer wetsontwerpen en nota's. Daarmee namen de parlementaire werkzaamheden ook sterk toe en werd specialistische kennis meer dan voorheen een vereiste.

*) Ongeveer 50% van de parlementariërs heeft voor intrede in de Tweede Kamer ervaring opgedaan in een Gemeenteraad en/of bij Provinciale Staten (zie paragraaf 2.3).

De noodzakelijke werkverdeling heeft geleid tot het huidige kamer-commissiestelsel, dat het 'oude' stelsel van afdelingsvergaderingen geheel heeft vervangen.*

Een kwart van de leden van de VCEZ merkte op (naar aanleiding van de tweede klacht), dat het te betreuren valt dat door het toegenomen specialisme de generalisten in de Tweede Kamer een uitstervend ras zijn geworden:

- 'Er zijn veel mensen die binnen de VCEZ sterk zijn gespecialiseerd. Je hebt er dus mensen bij die er zijn als energie aan de orde is en verder zie je ze nooit. Ik vind dat je je in de politiek best wat mag specialiseren, maar dat je toch wel vrij algemeen moet opereren, want de verkokering is ook in de grote fracties enorm toegenomen. Ik vind dat een hele gevaarlijke ontwikkeling, zeker als je je nog alleen maar met een sector bezighoudt. Een sector moet je altijd in het totaal bekijken.'
- 'Die hele specialisatie in de Kamer is natuurlijk de dood op de pot. Dat leidt ertoe dat mensen zo gesegmenteerd naar de werkelijkheid kijken.'

De vraag die rijst is of deze vorm van specialisatie nu onvermijdelijk is. Enkele respondenten zeggen hierover uit zichzelf:

'Dat is natuurlijk een kwestie van persoonlijke aard, een aantal is eenvoudig niet in de gelegenheid om generalist te zijn. Maar er wordt op dit moment een veel grotere druk gelegd op de politiek dan vroeger. En al die mensen moeten worden ontvangen en met al die mensen moet worden gepraat. Als je ziet wat voor werkweken de meesten maken!'

Naast persoonlijke aard en de grote druk die vanuit de samenleving op de politiek wordt gelegd, gaf deze respondent, die zich de laatste tijd ook meer is gaan specialiseren, nog een reden aan:

'Het komt doordat je in dit vak ook niets wordt als je niet woordvoerder bent op een belangrijk onderwerp. Je komt toch weinig in de krant als je niet een groot onderwerp hebt. Dus ook de interne druk naar

*) Zie hierover onder meer L. van Waasbergen: 'De vaste commissies in de Tweede Kamer der Staten-Generaal' in Acta Politica 1974-2, blz. 162-182, en M.P.C.M. van Schendelen, a.w., hoofdstuk 3: 'Kamercommissies en fracties'.

specialisatie is ongekend groot. Om aan ongewilde en te sterke specialisatie te ontkomen, verwees deze geïnterviewde naar het College van Burgemeester en Wethouders in grote gemeenten, waar men wel een portefeuillevordering kent maar waar het College toch meer als één lichaam opereert. Dit commissielid voegde er overigens onmiddellijk aan toe dat het werk in de Tweede Kamer veel omvangrijker is dan in de gemeente. 'Dus gedeeltelijk is het ook zo veel dat je wel moet specialiseren, maar ik zou toe willen naar een systeem waarin gewone management-principes werden gehanteerd.'

Een ander commissielid was van mening dat wanneer veel onderwerpen tot iemands werkterrein behoren (hetgeen voor toch nog veel Kamerleden geldt, ook in grote fracties), hij of zij zich dan niet met details kan bezighouden en zich moet concentreren op de hoofdlijnen. Vaak kan men echter niet zonder de details, zoals uit de uitspraken van andere commissieleden bleek. Eén van hen benadrukte daarom dat de bestaffing van Kamerleden ontoereikend is om al het werk op adequate wijze te kunnen verrichten. Bovendien: op welke grote lijnen wordt gedoeld? De grote lijnen van elk onderwerp apart of van het totale beleidsterrein van de centrale overheid?

Door het parlementaire werk met zijn sterke specialisaties lopen Kamerleden natuurlijk het gevaar dat zij op een gegeven moment de interdependenties en 'het grote verband' niet meer zien (of nooit te zien krijgen). Het ontstane spanningsveld door het afnemende generalisme en het toenemende specialisme gaf een commissielid eigenlijk impliciet aan door te zeggen: 'Wij zijn met 150 mensen, waarvan ieder met een onderwerp bezig is. Als iedereen zich alleen maar met de algemene lijn zou bemoeien, zou er waarschijnlijk van veel onderwerpen niets terecht komen. Omgekeerd zijn er zo verschrikkelijk veel onderwerpen, dat het in het algemeen wel zinnig is om de algemene lijn een beetje in de gaten te houden'.

5.5.3 Inzicht in het bedrijfsleven

De laatste klacht/stelling, waarop de reacties van de leden van de VCEZ werden gevraagd, is kort maar krachtig:

'Slechts enkele Kamerleden hebben inzicht in het bedrijfsleven'. (vraag 25c)

'Inzicht in het bedrijfsleven' werd door de meeste respondenten opgevat als: weten hoe een bedrijf werkt, hoe het in elkaar zit, hoe een manager werkt. Kortom, weten wat er in het bedrijfsleven omgaat en op grond van die kennis als Kamerlid in staat zijn om weloverwogen beslissingen te nemen op terreinen die het bedrijfsleven betreffen, hetgeen tevens impliceert het kunnen overzien van de mogelijke consequenties van die beslissingen. Van de Tweede Kamerleden mogen de leden van de VCEZ in het algemeen geacht worden het meeste inzicht in het bedrijfsleven te hebben.

Liefst 19 van de 25 leden van de VCEZ onderschreven de stelling. Vrijwel niemand kon aangeven hoeveel Tweede Kamerleden wèl inzicht in het bedrijfsleven hebben, maar de grove schattingen waren niet-temin opmerkelijk. De commissieleden bleken onder 'enkele Kamerleden' een aantal te verstaan variërend van ('een kleine') 15 tot circa 60.

Meer kennis van het bedrijfsleven is noodzakelijk. 'Het is de punt waar de piramide op staat. Het geldt dat naar bijvoorbeeld gezondheidszorg gaat moet wel eerst verdiend worden in het bedrijfsleven', aldus één respondent.

Zelfs binnen de Vaste Commissie voor Economische Zaken is het inzicht in het bedrijfsleven te gering, vonden enkele respondenten.

Een commissielid van een kleine partij, dat van zichzelf vond niet tot die enkele Kamerleden te behoren die inzicht in het bedrijfsleven hebben, had de stellige indruk dat maar enkelen in de VCEZ van de 'inside-verhoudingen' in het bedrijfsleven op de hoogte zijn.

Deze geïnterviewde gaf te kennen dat de leden van de VCEZ daar toch eigenlijk meer van zouden moeten weten. Een ander commissielid (van een grote partij) zei: 'Ik heb vaak de indruk dat er hier (in de VCEZ; red.) over onderwerpen wordt gesproken waar mensen relatief toch weinig van weten. Ik wil dat niet als voorwaarde stellen, want iedereen moet daar op één van die stoelen kunnen zitten; maar ik vind het wel een bezwaar.'

Een aantal commissieleden (van verschillende politieke partijen) meende dat er te weinig Tweede Kamerleden uit het bedrijfsleven afkomstig zijn (zie ook par. 5.1). Hoewel de meerderheid der leden van de VCEZ vond dat er te weinig Kamerleden met inzicht in het bedrijfsleven zijn, liet een groot aantal van hen weten dat het natuurlijk ook niet mogelijk en/of nodig is dat alle 150 Tweede Kamerleden die kennis hebben. Zoals al uit de eerder geconstateerde specialismen bleek, heeft ieder in de Kamer zijn of haar eigen vakgebied.

Zes leden van de VCEZ waren het niet (5) of slechts ten dele (1) met de klacht/stelling eens. De vijf die het niet met de stelling eens waren hebben geen van allen ervaring in het bedrijfsleven. Eén van hen zei: 'Ik vind het wat versimpeld dat je ondernemer moet zijn geweest om de problemen van het bedrijfsleven te begrijpen. Ik heb in de debatten toch niet gemerkt dat ik een grote achterstand had bij Kamerleden die ervaring als ondernemer hebben'. Overigens vond dit commissielid wel dat het steunbeleid van individuele ondernemingen uit handen van de politiek moet worden genomen, want 'wij houden ons daar in de Kamer op volstrekt onverantwoorde wijze mee bezig'.

Een ander commissielid vond dat je zonder eigen bedrijfseconomische kennis of inzicht in het bedrijfsleven toch tot weloverwogen beslissingen kunt komen: 'Je kunt wel ontzettend veel weten van het bedrijfsleven, maar als je dat niet in een algemeen maatschappelijke kader kunt zetten ben je weg. Dat maatschappelijke kader is voor mij het belangrijkste. De informatie kan ik bij mijn adviseurs halen'.

De variatie in antwoorden van de leden van de VCEZ was ook binnen de diverse politieke partijen zichtbaar.

Regelmatig kwam het voor dat een commissielid het geheel of grotendeels met een klacht eens was, terwijl een partijgenoot het juist niet eens was met de klacht. Dit gold zowel voor het CDA en de PvdA als voor D'66*. Van de grote partijen was alleen de VVD redelijk

*) Bij de kleine fracties van PSP, CPN, PPR en SGP, die elk maar één lid in de VCEZ hebben, valt hier uiteraard niets over te zeggen.

eensgezind in de opvattingen: de vier VVD-commissieleden gaven bij alle klachten steeds te kennen deze gedeeltelijk of (vaker) grotendeels juist te achten.*

Het aantal jaren, dat men ervaring als Tweede Kamerlid heeft, bleek van generlei invloed op de opvattingen die de commissieleden ten aanzien van de twee eerste stellingen/klachten hadden. Alleen bij de derde stelling viel het op dat alle commissieleden die negen of meer jaren ervaring als Tweede Kamerlid hebben (in totaal zes), het met deze stelling eens waren. Ook van de leden die ervaring in het bedrijfsleven hebben opgedaan (in totaal tien) was er niet één die het oneens was met de stelling dat slechts enkele Kamerleden inzicht hebben in het bedrijfsleven; bovendien schatten zij dat aantal lager (15 à 30) dan andere leden van de VCEZ (15 à 60).

*) Zou men de VVD-antwoorden willen weergeven op een vijfpunts-sterkte-schaal, uiteenlopend van 'zeer juist' (1) tot 'zeer onjuist' (5), dan zouden de vier commissieleden van de VVD op de drie stellingen in 9 gevallen 'grotendeels juist' (2) en in drie gevallen 'gedeeltelijk juist en gedeeltelijk onjuist' (3) hebben aangegeven.

6. SLOTBESCHOUWING

Electorale belangen beïnvloeden doorslaggevend de beslissingen van politici. Zij beoordelen het bedrijfsleven vanuit een theoretische achtergrond en hebben slechts zelden in een bedrijf gewerkt waardoor zij de gevolgen van hun besluiten onvoldoende overzien. Dit zijn klachten van veel geïnterviewde topmanagers die in het verkennend onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit' (Beekers en Van Helsdingen, 1981) naar voren zijn gekomen. Dit eerste onderzoek in het kader van het project 'Management & Politiek' aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, is gevolgd door een tweede onderzoek 'Produktbeleid en Overheid' (Van Helsdingen, 1982) dat de invloed van de overheid op het produktbeleid van ondernemingen heeft geanalyseerd. In dit derde onderzoek 'Kamerleden en bedrijfseconomie' is ingegaan op de klachten van het bedrijfsleven over politici zoals die uit het eerste onderzoek naar voren kwamen en ook elders in het bedrijfsleven wel te horen zijn.

Om meer licht te werpen op het waarheidsgehalte van dergelijke uitspraken van managers over de politiek is op grond van een belangrijke zaak van economische politiek de mening van Tweede Kamerleden geïnterviewd. Het onderzoek is toegespitst op die parlementariërs die veel te maken hebben met bedrijfseconomische onderwerpen, de leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken (VCEZ).

In het onderzoek is uitgegaan van de volgende probleemstelling. 'Wat voor voorstellingen maken leden van de Vaste Commissie voor Economische Zaken van de Tweede Kamer zich bij één bepaalde motie betreffende een zaak van economische politiek van een meer blijvend en algemeen belang en hoe relateren zij deze voorstellingen aan zaken van (bedrijfs)economische aard?'.
 Doel van het project 'Management & Politiek' en daarmee van dit onderzoek is enerzijds (in wetenschappelijke zin) een bijdrage te leveren tot nieuwe inzichten in de verwevenheden van de handelingen van een overheid en die van het bedrijfsleven. Anderzijds wil het (maatschappelijk) bijdragen aan een beter samenspel van overheden en ondernemingen waar mogelijk en tot een beter tegenspel waar noodzakelijk.

Aan de hand van een vrij recente motie (Van Iersel-Gerritse, nr. 106, 17100-XIII) dd 18.3. 1982 zijn alle vaste (25) leden van de VCEZ (zitting 1981-1982) in het najaar van 1982 geïnterviewd. Deze motie was voldoende algemeen om een verschillende voorstelling van de respondenten toe te laten (alleen PSP, CPN en PPR stemden tegen). De motie van 18 maart 1982 luidt in zijn geheel:

De Kamer,
 gehoord de beraadslaging;
 van mening, dat het stimuleren van bestaande en van startende ondernemingen een belangrijk onderdeel vormt in het proces van economisch herstel;
 van oordeel, dat lastenverlichting in de energie-, fiscale en kapitaalkosten alsmede de versnelling van milieuprocedures, welke immers eveneens een kostenverhogende factor vormt, daartoe een positieve bijdrage kunnen leveren;
 nodigt de regering uit, met spoed haar beleidsconclusies terzake te formuleren en deze in ieder geval in de begroting voor 1983 te verwerken.

De motie is inmiddels op verschillende onderdelen door de regering uitgevoerd. Op dit moment zijn de meningen van regering en werkgevers nog verdeeld over de uiteindelijke hoogte van de totale lastenverlichting voor het bedrijfsleven.

Maar hoewel in de komende jaren de nadere invulling nog dient plaats te vinden, is de lastenverlichting als zodanig wel opgenomen in de begroting van 1983. Dit onderzoek met behulp van deze motie is uitdrukkelijk niet bedoeld om het gehele sociaal-economische beleid van de regering in kaart te brengen.

Eerst is in dit onderzoek de vooropleiding en beroepservaring van Tweede Kamerleden en leden van de VCEZ als achtergrond weergegeven. Vervolgens zijn de voorstellingen die de commissieleden hadden over de motie gerapporteerd.

Tenslotte heeft deze groep van parlementariërs (de VCEZ) gereageerd op enkele verwijten van het bedrijfsleven aan politici. Achtereenvolgens zullen wij hier puntsgewijs de voornaamste resultaten uit dit onderzoek samenbrengen. Tussen haakjes zijn steeds de paragraafverwijzingen vermeld. Deze slotbeschouwing richt zich vooral op de selectie van die gegevens die kunnen bijdragen tot de beantwoording van de probleemstelling. Wij zijn er ons dan ook van bewust, in dit beknopte hoofdstuk, geen recht te doen aan de individuele respondenten. Een bloemlezing van de soms zeer openhartige en opmerkelijke uitspraken is daarom opgenomen in de hoofdstukken 3 en 5.

1. Het aantal universitair geschoolde Tweede Kamerleden nam tussen 1948 en 1982 toe met 19% punten van 43% tot 62%. De opgaande lijn voor wat betreft opleiding lijkt zich te stabiliseren in het begin van de jaren '80.* D'66 en de PPR blijken voornamelijk uit academici gepresenteerd te worden. D'66, klein links en klein rechts beschikken in het parlement (1981-1982) echter niet over economen. Van de academisch geschoolde CDA-ers heeft 26% economie gestudeerd. Voor de PvdA ligt dit percentage eveneens op 26 en voor de VVD is dit 13. Vooral de academici met een rechtenstudie zijn in de Tweede Kamer sterk vertegenwoordigd (41,8%) (2.1).
2. In de VCEZ zijn economen relatief sterker vertegenwoordigd dan in de gehele Tweede Kamer. In de VCEZ heeft 27% een economie opleiding, in de gehele Tweede Kamer bedraagt dit percentage 18%. Gezien de aard van de onderwerpen die in de VCEZ aan de orde komen is dit verschil nauwelijks verwonderlijk (2.2).
3. Politici blijven momenteel weer langer lid van de Tweede Kamer. Was er in de periode 1960-1978 sprake van een bijna continue daling van het aantal Tweede Kamerleden met meer dan negen jaar Kamerervaring, de situatie in 1982 is weer nagenoeg gelijk aan die in 1964. In totaal is 25% van de afgevaardigden meer dan negen jaar lid, 38% drie tot negen jaar lid en 37% minder dan drie jaar lid van de Tweede Kamer.** Slechts 21% van alle Tweede Kamerleden (Zitting 1981-1982) heeft vroeger weleens ervaring in het bedrijfsleven opgedaan. Tussen beroepservaring van Tweede Kamerleden in het bedrijfsleven en in de kwartaire sector (overheid, onderwijs, krijgsmacht, maatschappelijke en internationale organisaties) bestaat een opvallend verschil. Van de 150 Tweede Kamerleden blijken er namelijk 125 ervaring in de kwartaire sector te hebben opgedaan tegenover 31 ervaring in het bedrijfsleven. Verder hebben de Tweede Kamerleden voor hun Kamerlidmaatschap functies vervuld bij de media (18) en in het vrije beroep (13) (2.3).
4. Veel leden van de VCEZ hebben ongeveer eenzelfde voorstelling van het in de motie genoemde begrip economisch herstel. Wel gaven meerdere commissieleden een verschillende omschrijving van dit begrip (3.1).

*) Deze percentages gelden voor Zittingsjaar 1981-1982.

Binnen het tijdsbestek van dit onderzoek was het niet mogelijk om de samenstelling van de Tweede Kamer na 8 september 1982 te analyseren. Kort voor het drukken van dit rapport verscheen wel de studienotitie 1982/13 van de Afdeling Sociaal-Economisch Onderzoek (ASEO) van het VNO, 'Analyse van de samenstelling van de nieuwe Tweede Kamer'. Ook hieruit blijkt dat de voortdurende groei van het aantal academici in de Tweede Kamer inderdaad tot staan is gebracht. Er is zelfs sprake van een lichte daling tot 58%.

**) Uit de ASEO/VNO studienotitie 1982/13 komt naar voren dat het percentage Tweede Kamerleden met meer dan negen jaar Kamerervaring na de verkiezingen van 8 september 1982 weer iets is afgenomen tot 22%. Het aantal Tweede Kamerleden met minder dan drie jaar Kamerervaring is met 2% gestegen tot 3'

5. Alle leden van de VCEZ associeerden *lastenverlichting in de energiekosten* met tariefsverlaging. In totaal 23 (92%) commissieleden spraken zich uit voor een tariefsverlaging. Met name dachten de respondenten aan de zogenoemde 'giganten-regeling' (lagere prijzen voor aanzienlijke grootverbruikers), die inmiddels door de regering was getroffen. In tien (40%) van de gevallen gaf men nadrukkelijk aan de 'giganten-regeling' te willen uitbreiden tot het midden- en kleinbedrijf en wel tot die categorie ondernemingen waar energie (intensiteit) een belangrijke rol speelt. Andere ideeën die men had over hoe de regering dit onderdeel zou kunnen uitwerken, waren onder meer: overgaan op goedkopere energiedragers in de toekomst (24%) en het wijzigen van de gehele tariefstructuur (16%). Van de commissieleden gaf 24% uit zichzelf te kennen dat de regering energiebesparende investeringen moet bevorderen. Bij navraag bleken ook alle overige (76%) commissieleden maatregelen in deze richting nodig te achten. In totaal werden door de respondenten negen verschillende mogelijkheden genoemd om dit soort investeringen te stimuleren (3.3.1).
6. Meer in het algemeen waren bijna alle (92%) geïnterviewde politici ontevreden over ons huidige gehele *subsidie-stelsel*. De overige commissieleden (8%) hadden geen duidelijke mening op dit punt.
- De parlementariërs typeerden het subsidie-stelsel in Nederland als 'een gigantische mengeling van subsidies', 'lapwerk' en een proces waarin steeds maar 'hokjes worden aangeplakt'. Nodig achtten zij:
- de bestaande subsidies vereenvoudigen en doorzichtiger maken (61%)
 - het aantal verschillende subsidies verminderen (30%)
 - subsidies wijzigen in kredieten (9%)
- De belangrijkste redenen om de subsidiemogelijkheden te beperken, waren volgens de commissieleden:
- de slechte financiële positie van de staat
 - mogelijke concurrentievervalsing
 - meer doorzichtig maken van de regelingen zowel voor het bedrijfsleven als voor de overheid (3.3.2).

7. Opmerkelijk is dat 20% van de VCEZ geen enkele fiscale maatregel voor ogen stond die *lastenverlaging in de fiscale kosten* kon bewerkstelligen. Onder deze vijf was één commissielid dat tegen de motie had gestemd. De andere leden van de VCEZ (80%) hadden uiteenlopende belastingenregelingen in gedachten. Veel commissieleden uit bijna alle politieke stromingen noemden: het verlagen van het tarief voor de vennootschapsbelasting, de voorraadaf trek en de vermogensaf trek (hierbij werd soms verwezen naar de rapporten van de commissie Wagner). Deze drie maatregelen werden door de geïnterviewden ook gezien als belastingverlagingen die het grootste lastenverlichtende effect met zich mee zouden kunnen brengen voor het bedrijfsleven (respectievelijk 48%, 16% en 12%). Daarnaast zochten enige commissieleden, voor een lastenverlaging in de fiscale sfeer, aanknopingspunten bij de zelfstandigenaftrek, vermogensbelasting of de inkomstenbelasting. In vier (16%) gevallen zag men de dubbele belastingheffing uitdrukkelijk als een storende factor in het fiscale regime (3.4.1 en 3.4.2). Over de wenselijkheid van herinvoering van de vervroegde afschrijvingen liepen de meningen sterk uiteen (vóór 40%, geen mening 24%, tegen 36%) (3.4.3).
8. Op de vraag op welke manier de commissieleden graag zien dat de regering het voorstel tot *lastenverlichting in de kapitaalkosten* zou uitwerken gaf 32% één manier en 56% meerdere manieren aan. Middelen die verschillende politici naar voren brachten, waren onder meer: terugbrengen van het financieringstekort (48%), verstrekken van kapitaal en/of kredieten [via o.a. de particuliere participatie maatschappijen (PPM's) en de Maatschappij voor Industriële Projecten (MIP)] (40%), rentebeleid van De Nederlandsche Bank (16%). Geen concrete voorstelling volgens eigen zeggen had 12%, onder wie één (4%) van de commissieleden die de motie niet hadden ondersteund (3.5.1).
9. In totaal 88% van de respondenten achtte de ontwikkeling van de verhouding tussen eigen vermogen en vreemd vermogen in de bedrijven slecht. De meningen over het eigen vermogen als aandeel ten opzichte van het totale vermogen varieerden van 10 tot 35%. In werkelijkheid lag dit percentage in 1980 rond de 22% voor de Nederlandse ter beurze genoteerde industriële ondernemingen (exclusief de vijf multinationals). Meerdere politici bleef het belang van de vermogensstructuur voor ondernemingen duister. Twee (8%) van de 25 geïnterviewde Tweede Kamerleden gaven zelf aan onbekend te zijn met deze materie.

Eén (4%) commissielid vond dat daar niet moeilijk over moest worden gedaan. Een vierde politicus veronderstelde dat de waarde van het eigen vermogen vermindert als de beurskoers van een aandeel daalt (3.5.2).

10. Van de geïnterviewden is 64% min of meer tegenstander van het verlenen van rentesubsidies om de kapitaalkosten voor het bedrijfsleven te verminderen. Bijna een derde van de VCEZ was voor. Eén (4%) respondent achtte zich niet voldoende op de hoogte van dit onderwerp (3.5.3).
11. Als laatste beleidselement in de motie werd *de versnelling van de milieuprocedures* aangegeven. Volgens de motie vormen deze immers eveneens een kostenverhogende factor. Een versnelling van de milieuprocedures kan zo een positieve bijdrage leveren aan het stimuleren van bestaande en van startende ondernemingen en daarmee aan het proces van economisch herstel. Vijf (20%) leden van de VCEZ stond geen tijdsduur voor ogen en de anderen hadden uiteenlopende ideeën over het aanbrengen van de tijdsdimensie. Opvallend was wel het percentage respondenten dat de termijn die aan milieuprocedures verbonden is wilde terugbrengen tot rond een jaar. De schattingen over de huidige duur van een gehele vestigingsprocedure liepen uiteen van 1 à 2 jaar tot 5 jaar. Elf (44%) parlementariërs uit de VCEZ achtten een periode korter of gelijk aan (maximaal) één jaar wenselijk.
12. Ook varieerden de voorstellingen over de tijd die een vestigingsprocedure momenteel gemiddeld in beslag neemt. Veel commissieleden vonden deze periode moeilijk te schatten. Overigens wilden meerdere commissieleden de motie op dit punt graag uitbreiden tot (de)regulering in het algemeen (3.6.1).
13. In totaal deden de respondenten vijftien verschillende suggesties om de milieuprocedures te versnellen. Vooral coördinatie van (en bij) de vergunning verlenende instanties werd veel bepleit. De uitspraken van de commissieleden in dezen waren zeer illustratief en toonden aan dat bij veel respondenten uit de onderzochte groep parlementariërs zeker begrip bestaat voor de problemen die bedrijven op dit terrein hebben (3.6.2). De meerderheid van de commissieleden zagen behalve het versnellen van de milieuprocedures geen andere mogelijkheden om de milieukosten voor het bedrijfsleven te verlagen. Meerdere politici verwachtten juist dat de milieukosten in de nabije toekomst nog verder zullen toenemen voor het bedrijfsleven en anderen (20%) zeiden nadrukkelijk niet aan lichtere eisen te denken (3.6.3).
14. De door McKinsey & Company tijdens het VNO-congres van 6 mei 1982 geopperde suggestie voor de overheid om (op grond van ervaringen in de Verenigde Staten) de

mogelijkheid te onderzoeken om in plaats van een bronbeleid een ballon (bubble) beleid te voeren op milieugebied, was bij tien respondenten niet bekend. De negatieve beoordeling van dit plan (ook na uitleg) bleek in de meeste gevallen uitstekend van argumenten te kunnen worden voorzien (3.6.4).

15. Buiten de in de motie aangeduide beleidselementen waren volgens de commissieleden nog *andere maatregelen* nodig en voorwaarden te vervullen voordat sprake kan zijn van enig economisch herstel. Enkele hoofdaccenten waarop het economisch beleid van de overheid zich mede dient te richten brachten zij tijdens de gesprekken aan. Zo vonden zeer veel (84%) commissieleden op z'n minst matiging in de arbeidskosten nodig om tot economisch herstel te komen. Het belang van de sociale premies mag hierbij volgens hen niet onderschat worden. Het aanscherpen van het aankoopbeleid, het bevorderen van innovaties en export door de overheid alsmede het op peil houden van de effectieve vraag zijn enkele andere belangrijke aandachtsvelden in het proces van economisch herstel, volgens de respondenten (3.7).
16. Afwijkende ideeën tussen de commissieleden onderling bestonden ook over de manier om in het bijzonder *startende ondernemingen te stimuleren*. Het meest eensluidend waren de respondenten over bepaalde lastenverlichtingen voor nieuwe ondernemingen op het terrein van de fiscale kosten en kapitaalkosten.
 Ruim eenderde van alle respondenten wilde voor startende ondernemingen een lager belastingtarief toepassen dan voor bestaande ondernemingen of zelfs een totale belastingvrijstelling invoeren gedurende de aanloopperiode van een onderneming. Om de kapitaalkosten te verlichten gaf 40% van de VCEZ te kennen dat de overheid (meer) speciale faciliteiten moet verlenen bij het verstrekken van kredieten en kapitaal aan startende bedrijven.
 Bij verlaging van arbeidskosten werd enkele malen de mogelijkheid geopperd de startende ondernemer zelf de mogelijkheid te verschaffen om tijdens de aanvangsperiode met behoud van uitkering te laten werken en anderen met behoud van uitkering in dienst te nemen.
17. Volgens de leden van de VCEZ vormen alleen materiële (20%), alleen psychologische (20%) factoren of beide (44%) de belangrijkste redenen voor mensen om de sprong naar het ondernemen te wagen (3.8.1-3.8.6).

18. De verschillen in interpretatie van de motie - zowel tussen als binnen de politieke partijen - kwamen vooral tot uiting bij de elementen lastenverlichting in de fiscale en kapitaalkosten. Zo dachten de commissieleden binnen de drie grootste partijen onderling duidelijk verdeeld over een mogelijke verlaging van het tarief voor de vennootschapsbelasting. Zowel voorstanders, tegenstanders als personen die geen mening hadden of zich onduidelijk uitlieten, waren in deze drie partijen te vinden.
- De specifieke fiscale maatregelen om startende ondernemingen te stimuleren werden in belangrijke mate in de meer rechtse partijen vernomen (3.9).
19. Het aantal middelen en relaties dat de commissieleden legden met (bedrijfs)economische zaken liep nogal uiteen. Het aantal middelen dat tijdens een gesprek werd vermeld door een respondent liep uiteen van 3 tot 18. Ook de relaties die men tijdens de interviews legde met zaken van bedrijfseconomische aard en met zaken van meer algemeen economische aard varieerden sterk per respondent (respectievelijk van 1-17 en 0-32). Dit lijkt er op te duiden dat tussen de leden van de VCEZ onderling er een aanzienlijk verschil in economisch inzicht is. Voor een belangrijk deel kan dit verschil in economisch inzicht worden verklaard uit het verschijnsel fractiespecialist. In sommige gevallen is er zelfs sprake van de super-fractiespecialist waar de overige commissie- en fractiegenoten van de partij zwaar op lijken te leunen. Een ander deel van de verklaring kan gezocht worden bij de economen in de VCEZ. Commissieleden met een economiestudie legden namelijk meer relaties met (bedrijfs)economische zaken dan hun collega's in de VCEZ zonder zo'n opleiding. Als wij het aantal relaties en middelen representatief mogen noemen voor de onderbouwing van het betoog naar aanleiding van de motie dan lijken, onder het nodige voorbehoud, Kamerervaring en ervaring in het bedrijfsleven minder relevant dan bijvoorbeeld een economie-studie (4).
- Het grote aantal relaties dat gelegd is met zaken van meer algemeen economische aard maakt duidelijk dat politici ook bij een onderwerp als het stimuleren van ondernemingen een meer algemeen-economische invalshoek kiezen. In totaal legden zij in hun gesprekken 288 relaties met zaken van algemeen-economische aard en 189 relaties met zaken van bedrijfseconomische aard.

In het tweede deel van het onderzoek is ingegaan op de relatie tussen politici en managers. Deze relatie is gebrekkig en moet worden verbeterd. Dit was de vrijwel unanieme mening van de 25 leden van de VCEZ. Tweederde van hen vindt die relatie ronduit zwak. Wel is in de laatste jaren een voorzichtige kentering ten goede merkbaar. Men zoekt elkaar meer op dan enkele jaren geleden, aldus meerdere parlementariërs. De toenemende behoefte aan contact met elkaar schreef men vooral toe aan de economische recessie. De relatie is daarom nog veelal incidenteel van aard. De meeste contacten bestaan met bedrijven waar het slecht gaat of die overheidsopdrachten trachten te verkrijgen. Zo ontstaat een vertekend beeld van de werkelijkheid.

20. Belangrijke oorzaken van de kloof tussen management en politiek zijn volgens de geïnterviewde Tweede Kamerleden:
- het grote mentaliteitsverschil tussen politici en managers
 - de verschillende taak- en doelstellingen, die tot een belangenconflict hebben geleid (kunnen leiden)
 - het gebrek aan kennis van elkaars wereld
 - de polariserende opstelling van verschillende koepelorganisaties zoals het VNO en KNOV.
21. Uit zichzelf beginnen de meeste respondenten over de schuldvraag van de slechte relatie management-politiek. 'Ik vind dat de politiek veel en veel te slecht op de hoogte is van wat er feitelijk in het bedrijfsleven speelt ... Ik ben geschokt door wat ik niet weet'. Deze en andere uitspraken, waarvan er een aantal in dit verslag zijn opgenomen, maken duidelijk dat de parlementariërs zichzelf zeker niet vrij pleiten. Doch de oorzaak is niet alleen bij hen te zoeken. Enkele commissieleden met veel contacten in het bedrijfsleven stelden dat ondernemers de politiek nog vaak als een vijandige wereld beschouwen. Bovendien zien managers politiek als iets dat teveel van hun onderneming afstaat. Kortom, politici missen de handreiking van het bedrijfsleven. Op één na alle commissieleden (96%) zijn van mening dat de relatie tussen managers en politici moet worden verbeterd. Men vond het nodig meer met elkaar te 'praten' en daarbij tevens te 'luisteren' naar de ander. Niet alleen wilden zij intensiever gebruik maken van de bestaande formele overlegstructuren maar vooral de meer informele contactbijeenkomsten gebruiken.

Belangrijk is meer vertrouwen in het bedrijfsleven te durven stellen, aldus deze respondenten. Andere suggesties waren: meer werkbezoeken aan bedrijven te brengen en (daar) stages te lopen. De deelneming van topmanagers in de volksvertegenwoordiging zou verder de stem van het bedrijfsleven direct in de politiek kunnen laten doorklinken. Overstappen van managers naar de politiek (en andersom) bevordert het inzicht in de onderlinge verwevenheden. De ondernemersorganisaties moeten meer zorgen voor vorming en scholing op politiek terrein. De overheid zal er tenslotte op moeten toezien dat zij meer gerichte informatie verstrekt aan het bedrijfsleven dan thans geschiedt. De keerzijde van de medaille is, zo vonden veel geïnterviewden, dat bedrijven zelf meer toenadering tot de politiek moeten zoeken. De commissieleden deden daarvoor de volgende suggesties: frequent contact onderhouden met politici, kritisch volgen van het parlementaire reilen en zeilen, zo mogelijk participeren in de lokale politiek (bijvoorbeeld door politieke vergaderingen te bezoeken en/of zich beschikbaar te stellen voor de gemeenteraad); verder dienen managers te accepteren dat ondernemen een maatschappelijk gebeuren is, hetgeen betekent dat managers meer opening van zaken behoren te geven; managers in de industrie en dienstensector kunnen een voorbeeld nemen aan hun collega's in de agrarische sector - in de landbouw bestaat al lang een uitstekende relatie tussen management en politiek (5.2 en 5.3).

22. Voor onderwerpen over het bedrijfsleven zijn voor het werk in de VCEZ persoonlijke contacten met vertegenwoordigers van werknemers- en werkgeversorganisaties, ondernemingsraden, de gegevens van de directies van bedrijven en de geschreven pers de belangrijkste informatiebronnen. Radio en televisie worden minder als informatiebron gebruikt (5.4).

In het verkennend onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit' is een aantal klachten geuit aan het adres van politici. De mening van de VCEZ-leden over drie van deze klachten laat zich als volgt samenvatten.

23. 'Politici laten hun beslissingen doorslaggevend beïnvloeden door electorale belangen.'

(tamelijk) juist	48%
juist noch onjuist	16%
onjuist	36%

Wel relativeerden de parlementariërs het doorslaggevende karakter van het electorale belang. De grenzen beginnen daar waar de noodzaak tot herkozen worden aanwezig is of worden gevormd door partijbeginselen of verkiezingsprogramma's en situaties waarin meerdere belangen moeten worden afgewogen.

Opmerkelijk is dat een vijfde deel van alle respondenten vond dat niet zichzelf of hun partij maar wel anderen zich lieten leiden door electorale belangen (5.5.1).

24. *Politici trekken teveel naar zich toe, waardoor zij ondergesneeuwd worden en de grote lijn uit het ook verliezen.*

(grotendeels of geheel) juist	52%
juist noch onjuist	32%
onjuist	16%

Een overvloed aan nota's en andere papiermassa's wordt over Kamerleden gestort. Talloze maatschappelijke groeperingen doen een beroep op hen. Als dan ook nog sommige Kamerleden in de zucht om zich te profileren teveel onderwerpen naar zich toe trekken raken zij helemaal ondergesneeuwd, aldus meerdere respondenten. Een andere indicatie is de nota-en motieziekte, vond een commissielid. Zowel de toenemende complexiteit van de samenleving als de groeiende overheidsinterventie op tal van terreinen maakt zeer specialistische kennis ook in het parlement noodzakelijk. Binnen de fracties hebben deze specialisten mede tot 'verkokering' geleid. Een kwart van de leden van de VCEZ merkte op dat het te betreuren valt dat daardoor de generalisten meer en meer in de kamerfracties verdwijnen. Een totaalvisie bij ieder Kamerlid ontbreekt zo veelal (5.3.2.).

25. *Slechts enkele Kamerleden hebben inzicht in het bedrijfsleven.*

juist	76%
juist noch onjuist	4%
onjuist	20%

Het is opvallend dat juist alle commissieleden met een zeer lange Kamerervaring deze klacht beamen. Ook leden van de VCEZ met ervaring in het bedrijfsleven zijn het unaniem eens met deze klacht (5.5.3).

Concluderend blijkt tussen de leden van de VCEZ redelijke eenstemmigheid te bestaan over de richting van het te voeren beleid via het stimuleren van bestaande en van startende ondernemingen met als doel economisch herstel. Veel formuleringen in de motie zijn zo algemeen en abstract gesteld (compromistekst), dat een brede meerderheid van de VCEZ zich erin heeft kunnen vinden. De meningsverschillen doemen vooral op bij de instrumentatie van het beleid: hoe en langs welke wegen die doelen gerealiseerd moeten worden. De voorstellingen van de leden van de VCEZ over de motie lopen op een aantal belangrijke punten uiteen, zowel tussen als binnen de politieke partijen. Op dit moment lijkt de politieke strijd zich meer af te spelen op het gebied waar beslist wordt op welke wijze onze samenleving wordt ingericht dan in welke richting zij zich ontwikkelt. In de dagelijkse praktijk concentreert men zich eerder op de middelen dan op de doelen. De antwoorden op de gestelde vragen blijken veelal te worden gebonden aan de actualiteit. De respondenten spelen daar nogal eens op in. Zo denkt men bij lastenverlichting in de energiekosten aan tariefsverlaging. Dit onderwerp was op het moment van het interview in de aandacht als gevolg van de door Minister Terlouw voorgestelde tariefsverlagingen voor grootverbruikers. Deskundigheden van fracties zijn gespreid over meerdere personen door een vergaande taakverdeling. De generalist lijkt daarbij tot spijt van meerdere respondenten steeds meer het veld te moeten ruimen voor de specialist.

Indien een generalist heden ten dage alleen nog maar iemand is die weinig weet van veel en een specialist iemand die veel weet van weinig en indien de volksvertegenwoordiging een lichaam is dat steeds meer moet weten van steeds meer, is deze ontwikkeling begrijpelijk en moeilijk om te keren.

Het ligt vervolgens voor de hand om te denken dat alle leden van de VCEZ specialisten zijn in economische zaken. Wat ons als onderzoekers vooral getroffen heeft, is dat dit geenszins zo blijkt te zijn. Niet alleen gaf de ene na de andere respondent te kennen op bepaalde onderdelen ondeskundig te zijn (bijv. fiscale zaken, kapitaalkosten), maar het kwam ook daarin tot uiting, dat menigeen moeite had om het 'embryo' van de motie aan te vullen tot een meer gedetailleerd beleid (wat in feite deskundigheid inzake het ontwikkelen van - toch economisch - beleid veronderstelt). Gesteld kan worden dat slechts enkele commis-

sieleden specialisten zijn op het gehele terrein van economische zaken, enkelen in geen enkel opzicht economisch specialist zijn en de meesten zich alleen op sociaal-economische *deelterreinen* blijken te specialiseren.

Een conclusie moet daarom zijn, dat ook binnen een Vaste Kamercommissie als die van economische zaken zich 'commissieleden' bevinden, die afgaan op (andere) 'specialisten'. Zeker als de fractie in de commissie uit meerdere personen bestaat. Maar ook als een lid in de commissie het enige uit zijn fractie is. Een VCEZ-lid van een kleine partij - meer dan eens ook lid van menige andere vaste commissie - zal zich in de VCEZ in vele gevallen wel moeten laten leiden door 'specialisten' buiten de fractie in wie hij of zij vertrouwen heeft.

Een dergelijke conclusie - niet geheel binnen onze probleemstelling, maar onzes inziens interessant genoeg - verdient als 'voetnoot', dat zijn nog eens onderstreept hoezeer 'vertrouwen' de smeerolie is zonder welke de machinerie van een parlementair-politiek systeem niet loopt. Wat in het groot geldt, geldt blijkbaar zelfs in de kleine context van zo'n vaste commissie.

Anderzijds valt op - en dat is een conclusie die wel binnen onze probleemstelling ligt en eveneens belangrijk is - hoezeer de aantallen relaties, die respondenten gelegd hebben van wat wij 'beleidselementen' genoemd hebben naar wat wij 'economische zaken' genoemd hebben, uiteen lopen.

Immers, deze frequenties variëren voor wat betreft de zaken van 'bedrijfseconomische aard' van 0 tot 32 en voor wat betreft zaken van 'algemeen economische aard' van 1 tot 17. Dit is een opmerkelijk en intrigerend feit, ook al willen en kunnen wij daar in het kader van dit onderzoek geen verdergaande conclusies aan verbinden. Welke invloed heeft dit op de besluitvorming? We hebben er geen idee van. Echter, en dat is, hoe globaal geformuleerd ook wellicht de belangrijkste slotsom van dit onderzoek: wij hebben bij het overgrote deel van de leden van de VCEZ een duidelijk positieve houding ten opzichte van ondernemingen vastgesteld. Dat is in elk geval iets. En biedt althans enige troost voor die respondenten uit het bedrijfsleven, die volgens ons onderzoek 'Topfiguren spreken zich uit' iets anders veronderstelden.

Vooral in de laatste jaren is deze houding van politici veranderd, aldus de respondenten. Op zichzelf is het een unieke situatie dat politici in dit onderzoek (en ook in het openbaar, zoals in de Brandpunt-uitzending van 28.1.82) blijken te geven van hun onvolkomenheden. Verder is op initiatief van de Stichting Maatschappij en Onderneming (S.M.O.) in 1981 het Parlement-Onderneming-Project-(POP) gestart, waar inmiddels 23 Tweede Kamerleden aan hebben deelgenomen. Via onder meer stages en bedrijfsbezoeken spannen zij zich zo werkelijk in om deze kennis bij te spijkeren teneinde tot een evenwichtige besluitvorming te kunnen komen.

Soortgelijke ervaringen komen naar voren uit de bijeenkomsten van het management-studiecentrum 'De Baak' in Noordwijk, waar leidinggevendenden uit de 'wereld' van de overheid en het bedrijfsleven het afgelopen jaar themagewijs een aantal knelpunten in de relatie overheid-bedrijfsleven hebben besproken. Dergelijke ontmoetingen geven meer inzicht en dat lijkt hard nodig.

Tweede Kamer der Staten-Generaal**2**

Zitting 1981-1982

Rijksbegroting voor het jaar 1982

17 100Hoofdstuk XIII
Departement van
Economische Zaken

Nr. 106

**GEWIJZIGDE MOTIE VAN DE LEDEN VAN IERSEL EN GERRITSE, TER
VERVANGING VAN DIE GEDRUKT ONDER NR. 89**
Voorgesteld 18 maart 1982

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van mening, dat het stimuleren van bestaande en van startende ondernemingen een belangrijk onderdeel vormt in het proces van economisch herstel;

van oordeel, dat lastenverlichting in de energie-, fiscale en kapitaalkosten alsmede de versnelling van milieuprocedures, welke immers eveneens een kostenverhogende factor vormen, daartoe een positieve bijdrage kunnen leveren;

nodigt de Regering uit, met spoed haar beleidsconclusies terzake te formuleren en deze in ieder geval in de begroting voor 1983 te verwerken.

en gaat over tot de orde van de dag.

Van Iersel
Gerritse

Bijlage 2 LIJST VAN GEÏNTERVIEWDE PERSONEN*

(Leden van de Vaste Kamercommissie voor Economische Zaken, zittingsjaar 1981-1982.)

1. Drs. G.M.V. van Aardenne (VVD)
2. Drs. M.J.J. van Amelsvoort (CDA)
3. M. Bakker (CPN)
4. Mevr. Drs. M.B.C. Beckers-de Bruijn (PPR)
5. Dr. R. Braams (VVD)
6. Mevr. Mr. S. Dekker (D'66)
7. Mr. S.J.M. Dijkman (CDA)
8. C.N. van Dis (SGP)
9. Drs. M.B. Engwirda (D'66)
10. Mevr. Drs. M. Epema-Brugman (PvdA)
11. Drs. G. Gerritse (CDA)
12. Drs. A. van der Hek (PvdA)
13. Mr. J.F. van Iersel (CDA)
14. H.H. Jacobse (VVD)
15. Drs. P.R.H.M. van der Linden (CDA)
16. W.A. Mateman (CDA)
17. F. Moor (PvdA)
18. Mr. G. van Muiden (CDA)
19. Mevr. Drs. N. Smit-Kroes (VVD)
20. A.G. van der Spek (PSP)
21. B. Spieker (PvdA)
22. J. Veldhuizen (D'66)
23. J. Wallage (PvdA)
24. Drs. M.A.M. Wöltgens (PvdA)
25. Dr. K. Zijlstra (PvdA)

Met Drs. H. Rienks (PvdA), plaatsvervangend lid van de Vaste Kamercommissie voor Economische Zaken zittingsjaar 1981-1982, is een proefinterview gehouden.

*) De hier in alfabetische volgorde weergegeven lijst van geïnterviewde personen correspondeert niet met die uit tabel 12.

Bijlage 3 VRAGENLIJSTDeel 1 vragen naar aanleiding van de motie Van Iersel en Gerritse
nr. 106 (17.100-XIII).(E1.1) 'Proces van economisch herstel'

1. 'Wat verstaat u in eerste instantie onder economisch herstel?'
2. 'Zijn de beide onderdelen (elementen 2 en 3) de enige die u in dit proces zou willen onderscheiden?'

(E1.6) 'Lastenverlichting in energiekosten'

3. 'Heeft u ideeën over hoe de regering dit zou kunnen doen?'
4. 'Denkt u aan bepaalde bedrijven voor wie verlaging van energiekosten een zeer aanzienlijke lastenverlichting zou betekenen?'
5. '(U noemde" men zou kunnen denken aan tariefverlaging. Veel bedrijven zijn daar vóór. Wat is uw mening hierover?'
- 6.a '(U noemde) men zou óók kunnen denken aan energiebesparende investeringen. Moet volgens u de regering die bevorderen?'
- 6.b Hoe?'
7. 'U noemde'). Ook dit is een vorm van subsidiëren. Maar de gevoelens over subsidies in het algemeen zijn steeds meer gemengd, zowel bij overheidspersonen als bij bedrijven. Hoe denkt u daarover?'

(E1.7) 'Lastenverlichting in fiscale kosten'

8. 'Nog steeds sprekend alleen over bestaande bedrijven: aan welke fiscale kosten denkt u in het bijzonder?'
9. 'Welke belastingverlaging zou naar uw mening de grootste lastenverlichting met zich mee brengen voor de bedrijven?'
10. 'Er is een voorstel gedaan tot herinvoering van het systeem van vervroegde afschrijvingen van bedrijfsinvesteringen. Bent u hier vóór of tegen?'
11. 'Wat vindt u van het bezwaar, dat verlieslijdende bedrijven daarvan nauwelijks zouden profiteren?'

(E1.8) 'Lastenverlichting in kapitaalkosten'

12. 'Op welke manier zou u graag zien dat de regering dit voorstel uitwerkt?'
13. 'Hoe denkt u in dit verband over de ontwikkeling, in het algemeen, van de verhouding tussen eigen vermogen en vreemd vermogen in de bedrijven?'
14. 'Bedrijven zuchten onder hoge rentelasten, hoewel deze fiscaal aftrekbaar zijn. Hoe denkt u daarover?'
15. 'Hoe denkt u in dit verband over het verlenen van rentesubsidies door de overheid?'

(E1.5) 'Versnelling milieuprocedures'

16. 'Hoe groot kan volgens u de versnelling in de milieuprocedures zijn?' (voorstemmers, open vraag bij tegenstemmers).
17. 'Ziet u nog andere mogelijkheden om de milieukosten te verlagen voor bestaande bedrijven?'
18. 'Hoe denkt u in dit verband over een ballon- in plaats van een bronbeleid?'

(E1. 5, 6, 7, 8)

19. 'Ziet u naast de elementen 5, 6, 7, 8 (milieuversnelling/lastenverlichting in resp. energie-, fiscale- en kapitaalkosten) nog andere mogelijkheden om bestaande ondernemingen te stimuleren?'
20. Indien lastenverlichting via arbeidskosten niet genoemd: 'Veel bedrijven klagen over te hoge arbeidskosten. Acht u daar een lastenverlichting voor het bedrijfsleven mogelijk?'

(vervolg vragenlijst)

21. 'Alle voorgaande lastenverlichtingen eens overziende, welke vindt u achtereenvolgens het effectiefst:
- milieuver snelling / energie / fiscale / kapitaalkosten / loonkosten?'
22. 'Tot dusverre ging het dus over bestaãnde ondernemingen' (el.2). Maar de motie betreft alles óók op 'startende ondernemingen (el.3). Gemakshalve heb ik op dit aanvullende doelboompje nog eens al die elementen herhaald (voorleggen). Mag ik ze nõg eens met u doorlopen? Uiteraard alleen om te vernemen, of u antwoorden zoudt willen schrappen, wijzigen of toevoegen, omdat het nu om startende ondernemingen gaat.'

(In principe vragen 3 t/m 20 herhalen, met verwijzing naar eerder gegeven antwoorden.)

23. 'Welke zijn volgens u de belangrijkste redenen voor iemand om een onderneming te starten?'

DEEL 2 We hebben het met deze motie gehad over het beleid. We willen nu kijken naar politici en managers, die met dit beleid te maken hebben.

- 24 a) Hoe ervaart u de relatie tussen politici en managers op dit moment?
b) Moet deze verbeterd worden? Zo ja, aan welke mogelijkheden denkt u dan?
c) Wat is uw opvatting over stages van politici c.q. Tweede Kamerleden in het bedrijfsleven?
d) En omgekeerd van managers in de politiek?
e) Wat zijn uw belangrijkste informatiebronnen voor uw werk in de Vaste Kamercommissie voor Economische Zaken met betrekking tot onderwerpen die het bedrijfsleven betreffen?
25. Tenslotte willen wij uw korte reactie horen op enkele klachten, die vanuit het bedrijfsleven vaak aan het adres van politici worden gericht:
- a) 'Politici laten hun beslissingen doorslaggevend beïnvloeden door electorale belangen.'
b) 'Politici trekken teveel naar zich toe, waardoor zij ondergesneeuwd worden en de grote lijn uit het oog verliezen.'
c) 'Slechts enkele kamerleden hebben inzicht in het bedrijfsleven.'
26. Ter afsluiting zouden wij van u willen weten:
U functioneert nu enige tijd als Kamerlid en als lid van de Vaste Commissie voor Economische Zaken; als u nu een half 'sabbatical' jaar zou krijgen, op welke terreinen zou u dan uw kennis willen uitbreiden en/of verjongen?
27. Wij zijn nu aan het eind van ons vraaggesprek gekomen. Wilt u nog iets toevoegen aan het gesprek dat van belang kan zijn voor de relatie overheid-bedrijfsleven?

1

'... marktsector 40.000 arbeidsplaatsen verdwenen per jaar en in quataire sector 40.000 erbij' '... draagvlak economie aangetast' '... kapitaalbehoefte ... overheid (in grote mate toegenomen)' '... financieringslast ... overheid (in grote mate toegenomen)' '... export is tussen de 40% en 50% van het bruto nationaal produkt' '... als .. dit in gevaar (komt) ... werkgelegenheid (ondermijnen)' '... draagvlak (aantasten)' '... niet lonen (maar loonkosten)' '... (inclusief) ziekteverzuim' '... arbeidsproductiviteit ...' 'wensen van de jaren zestig-zeventig stroken niet meer met de financiële mogelijkheden van de jaren tachtig-negentig' '... keuzevraagstuk ... meer werkgelegenheid ...' '... via marktsector ...' '(allergrootste omschakelingsproces dat de Westerse wereld ooit gekend heeft)' 'bij laag welvaartsniveau makkelijker aanpassen aan gewijzigde omstandigheden dan bij zeer hoog welvaartsniveau' '... kleinere en middelgrote bedrijven uit werkgelegenheidsoogpunt belangrijk ...' '... bedrijven met hoge energiequote' '... concurrentienadeel ten opzichte van buitenland' 'werkgelegenheid in de directe toelevering (in de verwerkende sfeer) is formidabel' '... Frankrijk ... speerpuntsectoren speciale fiscale faciliteiten' '... laagconjunctuur ... vraag naar kapitaal vanuit bedrijfsleven laag' '... Denemarken was renteniveau 25% opgegemen (moment)' '... terugbrengen van het financieringstekort ... werkgelegenheidspolitiek' 'renteontwikkeling in buitenland van invloed op ... ons land' '... wijzigingen in de lonen- en salarissenstructuur' '... niet te veel bezuinigen op (overheidsinvesteringen) tenzij het prestige investeringen zijn' 'Nederland (is sterk) exportafhankelijk' '... verschuiven van plekken van overvloed van arbeid naar waar tekort is ...' 'regulering is verschijnsel van de samenleving en niet alleen van de politiek ... tevens bestuurlijk probleem' 'nieuwe commissie (opgericht) zonder (af te vragen) of bestaande ... nog wel functioneel zijn' 'vertragingen in besluitvormingsproces' '... onderscheid (energie) tariefstructuur tussen bestaande en startende ondernemingen ... administratieve rompslomp (en) discriminatie'

2

'economische groei ... procentuele groei van het nationaal inkomen of reële inkomen per hoofd van de bevolking' 'uitstoot (van arbeid) ... vaak ... bij ... bedrijfsleven dat zich op binnenlandse markt richt ... weerslag inzaken bestedingen' 'tarieven van grootverbruikers ... gestabiliseerd ... minder in vergelijking met Duitsland, Frankrijk etc.' '(overdreven om te streven naar gelijkheid van energiekosten ten opzichte van de goedkoopste concurrent' '...energieprijs ... erg hoog ... erg snel steeg' '... meeneemeffect in energiesubsidie' '(nieuwe) subsidieregelingen ... terwijl ... er (al) teveel zijn' '(plan Horringa, weinig vertrouwen) ... buitenlandse investeerders ... gigantische misbruikmogelijkheden' '... effectiviteit (verdere fiscale regelingen) ... betwistbaar' '... particuliere investeringen ... achterblijven' '... effectiviteit WIR (lager dan) ... Vaia' '... lage vennootschapsbelasting ... zweepslag voor investeringen' '... (misbruik) WIR (mogelijk) door creatie verliesgevende bedrijven' '(in huidige) conjuncturele situatie ... (Vaia) mooie stimulans' 'innovatie ... niet aan fiscalist overlaten' '... rente ... internationaal gedamineerd ... problemen ... terugbrengen van het financieringstekort ... groter ... dan voordelen rentedaling' '... politiek (van) de Nederlandsche Bank ... eerste plaats het terugdringen van de liquiditeitsquote ... tweede plaats ... positie van de gulden (daminerend voor rentepolitiek)' '... positie gulden nadelen ... voor exportsector' '... loonmatiging ... niet (geleid) tot ... verbeterde concurrentiepositie, omdat ... lonen, uitgedrukt in buitenlandse munteenheden, zoveel duurder (zijn geworden)' '... milieueffing ... 6 à 7 ... heffingen ... op dezelfde stoffen' '... stelling; vervuiler betaalt (handhaven)' '... jonge bedrijven sectoren' '... Vintafmodel ... reële arbeidskosten ... rede ... voor die arbeidsuitstoot' 'te kleine economische groei voor de snellere groei in de beroepsbevolking ... reële achteruitgang' '... reële inkomensdaling per hoofd kan gepaard gaan met stijgende consumptieve bestedingen in ... totaliteit, via arbeidstijdverkorting ... met evenredige inlevering van loon'

3

'... concentratie afhankelijk van ... economische optimum en machtsfactoren' 'winstpositie ... investeringen' 'macro-economische ... afzet en winstmarge' '... kostendekkende prijs voor energie' 'lage prijs van kolen en kernenergie in Duitsland ... (door subsidie) schijn' 'concurrentievervalsing ... EEG' '(bij voorschotten aan de fiscus) verslechteren liquiditeitspositie' 'WIR ... afwegen ... budgettaire positie van de overheid' 'verliesgevende bedrijven op lange termijn ... (niet blijven steunen)' '(plan-economie' ... een produktiestructuur' '... niet consumptiesfeer maar ... industrieel technisch' '2 à 3% renteverlaging (hier) ... kapitaalvlucht' '... risicodragend vermogen ... door overheid bevorderen' '... kapitaalverkeer ... VS (en landen buiten de EEG)' '... algemene renteverlaging' niet mogelijk ... te afhankelijk van buitenland' '(daarom rentesubsidies)' '... maatschappelijke kosten laten doorwerken in produktie- en investeringsbeslissingen' '... sociale uitkering ... ook produktief benutten ... macro-economisch (beter uit)' '... financieringstekort ... belastingverlichtingen (plan Schouten)' '... verschuiven van sociale premies ... arbeidsintensieve bedrijven bevoordelen en kapitaalintensieve ... benadelen' '(voorbeeld) 50% van het nationaal inkomen exporteert naar de EEG' '... nergens ... nog investeringen toenemen' '... Keynesiaanse politiek ... effectieve vraag stimuleren'

4

'onze betalingsbalans heeft een (geweldig) overschot' 'op onze exportgebieden worden ... dezelfde overheidsmaatregelen genomen' '... economisch probleem ... vraagzijde ... alleen maar behoefte van mensen, die ze kunnen betalen' '... overheidsfinanciën ... negatieve effecten voor consumptief gedrag en ... economisch herstel' '... koopkracht ... marktbeveging ... niet een rechtstreekse overheidsbijdrage aan het bedrijfsleven' '(100% deelneming van) de overheid ... oncontroleerbare NV's ... in feite particuliere ondernemingen' '... 30 miljard (gulden) ... ongericht en (veelal) inefficiënt ... aan het bedrijfsleven gegeven via + 130 steunregelingen'

5

'... zeer rendabele ondernemingen ... (teveel) profiteren van WIR ...' '...MIP ... als (project begint te lopen) ... minderheidsaandeel ook nog moet terugtrekken ... (slechte projecten blijven over) ...' '... (WIR premie komt) ... uiteindelijk (terecht bij particulieren) ... pogingen tot nivellering weer ongedaan...' '... andere factoren ... (voorbeeld:) Research en Development ... (groot deel) door de overheid ... betaald ... bedrijfsleven (heeft) voordeel' '... (onnodige) investeringen van 20 jaar geleden ... nu ... te grote (produktiecapaciteit)' ...' '... concurrentiepositie ... energiekosten ... met name Duitsland (vanwege het gebruik van) ... kernenergie' '... premies ... bij de fiscale kosten gerekend omdat ... technisch via de fiscus' '(door) stijgende sociale lasten groeit ... klein kapitaal-intensief ... deel van de economie af van grote (arbeids-intensieve) sector' '... concurrentie ... vrij sterk' '... verschuiving van premiepercentage ... richting werknemers ... koopkrachtverlaging' '... vier (overheidsbedrijven) ... met eenzelfde structuur als een departement ... begroting ter goedkeuring ... parlement' '... sommige (overheidsbedrijven) onttrekken ... aan elke waarnemen' '... overzicht van Financiën van de ondernemingen waar de Nederlandse staat in deelneemt'

6

'industrie moet worden hersteld ... niet uitsluitend op landbouw ... en diensten kunnen draaien, zonder geldeconomie' '(hogere energieprijzen) houdt investeringen in Nederland tegen ... (en) uit Nederland verplaatsen' '... bezwaren ... selectiviteit ... concurrentievervalsing terrein' '... overheid ... niets doen ... Adam Smith' '... plan Horiga ...' '... doel niet bereiken ... (d.m.v.) fiscaal instrument, maar ... (via) stimuleringsmaatregel' '... ene kant 6 of 5,4 miljard (gulden) WIR en daarnaast ... vervroegde afschrijvingen' '... plan Schouten...' '... inverdieneffecten door vakkbeveging(en) ... ondernemerskant' '... arbeidsmarkt nog verder (verslechteren) ... en zwarte circuit nog verder (uitbreiden) ... (als nu) loonmaatregel (wordt getroffen)

fen)' '... multiplier 1,25 ...' '... past SBIC in het Nederlandse systeem ...' '... rente ... desastreus' '... laatste jaren ... (steeds meer) concurrentievervalsing bezig' '... meer ... doen i.v.m. export ... ontwikkelingssamenwerking' '... ambtenaren ... niet gericht op ... het draagvlak van de Nederlandse economie' '(milieu)eisen in een wat ruimer perspectief ... investering ... niet verplaatsen naar een ander land' '... Wagner de kwestie van de successie' '(plan Horryng; de mislukten) daar ziet ... dood kapitaal bij'

'een (stelsel) ... investeringen (sterk ondersteunt)' 'land als Noorwegen ... bijna onmogelijk (tegen te concurreren) die met waterkracht werken' 'economische zijde ... kernenergie' 'investeren in gebieden ... die technologisch voorop lopen' 'Duitse tarieven ... degressief, maar in totaal is de energie wel kostendekkend' 'inflatie neutraal ... bevorderen d.m.v. aftrekken (Hofstra-studie)' 'particuliere kapitaalverschaffer bereikt eerder een basisrendement' 'gasprijs (gekoppeld aan olie) ... (doorbreken dan vorm van) subsidie' 'effectieve vraag (beoordelen) via de particuliere consumptie ... groot deel naar buitenland weglekken' 'rentesubsidie ... bestrijden van een symptoom' 'milieuprocedures Nederland ... (aansluiten) bij EEG' 'SO2 discussie ... internationaal' 'niet uitvoeren van plan Schouten ...'

'werkgeverspremie ... loononderhandelingen' 'loonkosten lager maar niet via subsidie ... vennootschapsbelasting (weer hoger) of inkomstenbelasting' '(bij internationale vergelijking) Nederlands financieringsstekort en percentage overdrachtsuitgaven hoog'

'alles richten op terugdringen financieringsstekort ... dan weglekken via andere weg'

7

'... vraagkant buiten beschouwing ... herstel uitsluitend in rendementsverbetering en in capaciteitsverbetering' 'concurrentievervalsing ... als ... bepaalde bedrijven tegen goedkope prijzen (energie) krijgen' '... kosten van energie niet in rekening (brengen) ...' '... redden van bestaande arbeidsplaatsen is geen slecht ideaal' '... uit Duitsland concurrerende energie' 'voor particuliere consumptie ... blijvende hoge energieprijzen' '... internationale concurrentiepositie ... internationale energiekosten' '... bij dalende (binnenlandse) prijzen ... Spiereburg rondes vergeten' '... bulkbedragen ... sectorgewijs werkgelegenheid' '... omvangrijke herstructureringsoperaties ...' '... totale lastenkant van het bedrijfsleven, eerst ... over loonkosten (beginnen)' '... geld goedkoper ... meer kwestie van algemeen economisch ... en financieel economisch beleid' '... niet belasting-technisch blokkeren' 'geld heeft zekere prijs ... macro gegevens in de economie' '... rentesubsidie alleen indien ... potentiële bijdrage aan Nederlandse economie' '... overheid trendsetter arbeidsplaatsenbeleid, loonsombeleid ... volume van werkloosheid ... prijs van arbeid'

8

'de Nederlandse economie, in vergelijking met andere hoog geïndustrialiseerde landen ... zeer open economie ... sterk afhankelijk van import en export' '... export ... eenzijdig ... nauwelijks ... kapitaalgoederen' 'een groot deel van het nationaal inkomen ... via overheid ... 70% ... perfecte sociale zekerheidsstelsel ... direct of indirect afgewenteld ... op het bedrijfsleven' 'extra probleem ... voor de Nederlandse economie ... arbeidsaanbod ... bevolkingsopbouw ... (relatief grootste in de EEG)' '... sterke scheefgroei ... laatste 6 à 7 jaar ... vergeleken met het concurrerend buitenland (energiekosten)' '... concurrerende landen ... aandeel ... kerncentralen' 'effect van energiebesparende investeringen ... kostprijsverlagend voor het bedrijfsleven en bron van werkgelegenheid' '... het grootste deel (van de energie-besparende in-

vesteringen) moet komen van de rentabiliteit die ondernemers zelf inzien ... via normale marktontwikkelingsn' 'aftrekken vergroten ... in plaats van de vennootschapsbelasting ... (lijkt het meest op) inflatie-neutrale belastingen ...' 'WIR verder uitbouwen ... (spanning) Europese wetgeving ... nu al aan grens ... Europese concurrentie vervalsen' 'terugdringen van financieringstekort met één procent ... verlaging rente met ... procent' 'de buitenlandse invloeden ... (rentestand) ... groter' 'rentesubsidies ... onbetaalbaar indien globaal ... toepassen ... dan selectief ... en werkt het concurrentievervalsend' '...kwestie van mentaliteit van management binnen de overheie ... kost geen geld, levert alleen maar geld op' '... risico's in Nederland ... groei vindt plaats in de exportsector in zaken die niet zo kennisintensief zijn ... drempels (voor andere landen) te laag' '... ten opzichte van buitenland ... (hier) ... collectieve lastendruk met name de sociale premiedruk ... veel te hoog'

9

'kernenergie ... middellange termijn een lastenverlichtend effect, op de langere termijn ... waarschijnlijk niet meer' 'EEG concurrentievervalsing' 'opleiding en onderzoek (bij innovatie) ... algemeen belang ... financieren uit rijksbegroting' '(WIR teveel) gericht op investeringen ... gedifferentieerd naar regio's (en ... projecten' 'WIR basispremie à f 2 mld. handhaven' 'ruimte ... kapitaalmarkt vergroot ... rentedaling' 'overheid ... probleem van herfinancieren' 'prognose ... (BS ... 3%(inflatie) in 1983' 'overschot op betalingsbalans' 'rendementsherstel via (globale) maatregelen ... (wellicht) te laat' 'concurrentiepositie verbeteren ... zowel ... import- als exportgoed' 'afzetmogelijkheden ... nodig'

10

'(tariefverlaging) grootverbruikers ... waarvan aantoonbaar ... oneerlijke concurrentie zich afspeelde' '(concurrentievervalsing) grootverbruiker (ten opzichte van kleinere verbruikers)' '... uitwerking van de WIR (beneden verwachtingen)' '... eerst eens kijken hoe ... een paar (winstgevende bedrijven) op de been (gehouden kunnen worden)' '(plan Horryng) oneerlijke concurrentie (kunnen) ... veroorzaken' '(protectionisme) in andere landen gebeurt dat wél...' '... export (is) bevordert ... door matiging ... lonen en salarissen' '... proces ... tussen sociale partners' '... bezuinigen ... overheid hoeft niet uit te sluiten dat de procedures niet ter hand worden genomen' '... grensgebieden ... oneerlijke concurrentie' '... verplicht (aan) internationale afspraken'

11

'(te grote) tariefverlaging ... concurrentievervalsing met buitenland' 'grote bezwaren ... tegen gedifferentieerde (lagere energietarieven)' 'concurrentievervalsing ... gevolgen' 'WIR ... niet ... sturend ... wel stimulerend' '(doel) WIR ... niet ... verliesgevende bedrijven te ondersteunen' 'verliesgevende bedrijven door de overheid winstgevend ... maken ... via globale maatregelen' 'periode ... (waarin) weinig geïnvesteerd wordt ... maatregel ... die investering kan stimuleren nooit ... afschaffen' 'midden- en kleinbedrijf ... 95% van (alle) Nederlandse (ondernemingen)' 'overheid moet niet ... (milieukosten doorschuiven) naar een aantal bedrijven die daardoor ... tot faillissement kunnen worden gebracht' '(Nederland) klein land ... met een open economie ... beperkte mogelijkheid om economie te (steunen bij internationale depressie)' 'loonkostencomponent ... zwaarder dan in andere landen omdat ... kosten (sociale zekerheidsstelsel ... zwaarder drukten'

12

'de economische groei stagneert in de wereld en de koopkracht vermindert ... totale afzet mogelijkheden ... nemen niet toe'
'in Nederland is 50% (van de bedrijven) afhankelijk van de export'
'klacht van de laatste jaren ... energiekosten voor het bedrijfsleven aanmerkelijk hoger dan in buitenland door onze samenstelling van het brandstofpakket' '... verhouding van energiekosten ... in buitenland prijzen niet geharmoniseerd ... verschillen per plaats' '... halffabrikaten ... teruggelopen ... midden-oosten en andere aardolie producerende landen (toenemend deel in de productie' 'één van de opdrachten van de gemeenschappelijke markt op economisch gebied: concurrentievervalsing ... onnatuurlijke energieprijzen verrekend ...' 'enige band met dubbele belastingheffing op het dividend via ...' 'buitenland verkapte concurrentievervalsing ingebouwd ... (subsidies) ... om eigen bedrijfsleven te stimuleren' 'relatie tot nieuwe bedrijvigheid ... fiscale stimulans ... heel zwak' 'rente lager ... kapitaal-export ... stimuleren' 'WIR ... teveel geld ... opbrengst (macro) te klein'

13

'concurrentie gelijk ... tussen grote en middelgrote ondernemingen met dezelfde energie-intensiteit' '(belastingvrije zones) niet zo'n gelukkig idee ... maar indein België moeten wij het ook uit concurrentieoogpunt overwegen' 'jaarverslag ... WIR ... 10 tot 15 grote projecten in Nederland afgekeurd (door de Europese Commissie)' 'rentesubsidies ... in strijd met het streven naar rentedaling' 'DNB ... actief discontobeleid' 'tekort verminderen (kabinet) en ... (rente) in de prijs van het produkt tot uitdrukking komen' 'procedures zo lang dat een aantal ... (investeringen) niet ten einde worden gebracht' 'herstel van export ... zolang ... niet (weglekt) in de wisselkoers'
'(loonskosten) ... premiedruk is 25%' '(loonkosten) ... belastingdruk is iets van 35%'

14

'energieprijs verlagen ... (gevolg van) concurrentiepositie'
'liever ... algemene subsidiëring dan ... op componenten'
'(lager grootverbruikerstarief) afwentelen op gezinshuishoudingen'
'uit prijscompensatie halen ... koopkrachtaantasting'
'extra stimulans voor energiebesparende investeringen ... vorig jaar 300 miljoen (gulden)' '(bepaalde) investering ... 50% subsidie (mogelijk)' 'verlaging kapitaalkosten ... substitutie van arbeid' '(arbeidskosten) twee kanten: kosten ... (en koopkracht ... is afzet'

15

'handhaving van een bepaald bestedingsniveau ... (koopkracht) van de overheid' 'energieprijs voor m.n. grote ondernemingen verlaagd ... concurrentiepositie t.o.v. Duitse ondernemingen'
'de categorie midden- en kleinbedrijf is (zeer belangrijk) voor het totaal van onze economie' 'bezwaar generieke maatregelen ... grootste bedrijven profiteren meeste' 'in moeilijke tijden ... (alleen) ... (financierien) ... heel grote ondernemingen nog investeringen' 'overheid ... beroep op kapitaalmarkt ... rente zal zakken' 'effect van loonkostenmatiging ... export-toename in bulkprodukten' '70% van de Nederlandse productie voor binnenlandse markt ... minder besteding ... 70% van de productie'

16

'(Nederlandse industrie) teveel gericht op binnenlandse markt'
'(industrie) teveel gericht op (energie- en grondstofintensieve) produkties' 'concurrentievervalsing' '(stijgende) overheidsuitgaven ... renteniveau ook doen stijgen' 'milieu-investering ... creatie werkgelegenheid en ... (verbeteren) milieu' 'loonsverlaging ... productie (teruggelopen) ... aantal werklozen ... toegenomen ... premieverhoging ... (geen) lastenverlichting'
'Nederlandse (industrie) ... 60% voor binnenlandse markt'
'(verlaging) fiscale kosten (bij constante lonen ... overheid ... taken afstoten ... minder investeren ... die vaak door de particuliere sector worden verricht'

17

'... afgelopen jaren) daling van investeringen ... 11%' '...
geijktrekken van concurrentienadelen' '...noodzaak beperking
financieringstekort' '... Hofstra voorstellen invoeren'
'... rente ... 1% te drukken ... 10 à 15 mld. bezuinigen'
'overheid 70% van de kapitaalmarkt afroomt' '(arbeidstijdver-
korting) ... premies lager ... minde ... stijgen'

18

'herstel vanuit de marktsector door lastenverlichting' 'ver-
dwijnen elk jaar 30.000 arbeidsplaatsen' 'vervroegde afschrij-
ving bereik je bedrijven met ... sterke schouders' 'prijscompen-
satie handhaven maar anders bestemmen' 'per soort bedrijf ...
andere lastenverlichting nodig' 'verliesgevende bedrijven ...
maatregelen in de belasting- en subsidiesfeer erg belangrijk'
'arbeidsintensieve (ondernemingen) ... loonkosten en premiedruk
van belang'

19

'alle punten ... discrimineren' 'concurrentienadeel ... één
miljard (gulden) ... aan energiekosten ten opzichte van bijv.
gelijke hoeveelheid industrie in Duitsland' 'energiepolitiek
... meer investeren in energie-extensieve apparatuur of isolatie-
maatregelen' '(eigen vermogen) discriminatie-sfeer' 'aankoop-
beleid ... 40 mld. jaarlijks' 'aanwenden van know-how ... ook op
... eigen industrie van toepassing'

20

'... verhoging (aardgastarieven relateren aan) ... fiscale en
loonkosten (i.v.m. concurrentieyervalsing)' '(infra-structurele)
verschillen ... in de tariefstelling (voor energie) ... anders ...
scheve concurrentie' '... overheid ... borg voor het krediet
(i.p.v. subsidie)' '... subsidie ... beslag op middelen die
(overheid) nog niet heeft' '(effectiviteit) subsidie (niet bekend)'

21

'rente in Nederland met 1% omlaag ... effect op de investeringen van
1 mld. gulden' 'energiekosten ... bedrijfsleven hoger dan in ...
buitenland' 'faam houden van mensen ... die ... hoogwaardig
rprodukt maken' 'afweging ... (betalen) produktiekosten (en)
... koopkrachtige vraag van de Nederlanders in stand houden'

22

'oorzaak van deze (zeer slechte) toestand ... vanaf 1964 ... eerste
loonronde van 10%' '(gebrek aan kooplust) aandelen ... omdat ...
geen dividend' 'milieulasten zijn voor het bedrijfsleven opge-
lopen van 1 à 2 miljard (gulden) tot 5 miljard (gulden)'

23

'te weinig inkomen uit onze ondernemingen ... (daardoor) ... te
weinig belastinggeld' 'rentestand is natuurlijk afhankelijk van
de ontwikkeling in het buitenland' 'als er geen prijscompensatie
is en geen inflatiecorrectie ... sterkere druk vanuit bevolking of
... de politiek om inflatie te bestrijden'

24

'effecten (eigen rentebeleid en vermindering financieringstekort)
... weinig' 'subsidies (vertekenen) het beeld en (verhinderen)
optimale aanwending van kapitaal'

25

'80% van het midden- en kleinbedrijf is aangewezen op de binnenland-
se vraag'

Relaties met zaken van bedrijfseconomische aard

1

'(aan het einde jaren zestig begon) weerstandsvermogen van ondernemingen (terug te lopen)' 'we moeten het hebben van (uitbreiding) bestaande bedrijven en opstarten ... nieuwe ontwikkelingen' '... minder energie(verbruik) betekent versterking van de concurrentiepositie' '... weerstandsvermogen ... bedrijfsleven ... minimaal (zo niet nul) ... omdat rendementen zijn aangetast ... en kostenposten zeer hoog zijn' '(voorbeeld) tuinbouw ... produktiewaarde 4,5 miljard ... energiebesparingsprogramma ... 3000 miljoen gulden' 'subsidies werken vaak discriminerend binnen de sector' '... groot meeneem-effect'

'... produktie ... die niet markt-conform is' '... zuiver gebaseerd op vraag- en aanbodverhoudingen ...' '... produktie uitbreiding op andere manier ...' 'door Bijzondere Regionale Toeslag ... produkties in gang, die je op de markt niet (kwijt kunt) ... daardoor marktbederf' '... negatieve prijseffecten ... waar de hele sector, de hele produktie en alle producenten onder lijden'

'... inkomen zelfstandigen ... drie functies ... investeren ... reserveren ... consumeren' 'iemand met CAO-loon ... één functie ... consumeren' 'verliesgevende bedrijven (profiteren niet van) vervroegde afschrijvingen (wel van de WIR)' '... misbruik WIR via BV constructies ...' '... eigen-vreemdvermogen (verhouding) laag ... daardoor bedrijven kwetsbaar'

2

'... hoogte van de kosten als percentage van de totale omzet mede het gevolg van ... (lage) omzet' '(tariefsverlaging glastuinbouw)

3

tijdelijke regeling in verband met ... maatregelen treffen ... om ... hetzelfde rendement te (realiseren bij) hogere energieprijzen' 'segmenten (van warmtekrach-koppeling) ... doorgeven aan bedrijfsleven' 'Vaia alleen voor grote ... rendabele bedrijven ... (waarvan) zullen we het ... moeten hebben' 'investeringen ... niet (afhankelijk) van de fiscale druk maar ... van afzet- en rendementsverwachtingen en ... nog andere elementen' '(veel) kleine ondernemingen ... (hoge) rendementen' '(voorbeeld van een onderneming die) al 5 à 6 jaar bezig (is) met milieuprocedures' '... bestaande ondernemingen hebben ... zeer lange termijn aanpak' '... vestigingsvergunningperiode ... afhankelijk ... al of niet op industrieterrein' '... lozingsprobleem (bepaalde onderneming) ... waar (veel mensen) op aangewezen zijn en waar (veel) mensen werken ... (mag niet zomaar leiden tot sluiting van de onderneming)' '... principe: industrie betaalt voor eigen vervuiling' '... maatschappelijke kosten zoveel mogelijk tot bedrijfseconomische ... maken' '... bij investeringsbeslissingen letten op maatschappelijke kosten' '(voorbeeld groep arbeiders) loonkostensubsidies ... gehouden ... mislukkers' '... startende ondernemingen zeer specifieke problemen ... die bij bestaande ondernemingen ... minder op de voorgrond treden'

4

'... olie-industrie ... economisch optimum, capaciteit ...'

'... voorkomen dat bestaande ondernemingen onder kapitaalgrens komen'

'... electriciteitsbedrijven ... (economisch optimum)' 'kosten per kilowatt ... toegerekende kosten' '... niet afzonderlijk ... van andere kostenfactoren in de glastuinbouw' 'terugverdiendtijd ... (bij investeringen)' '... die nieuwe fabriek ... spin-off-effecten'

'... door vernieuwing in andere bedrijven ... lastenverlagende technieken' '... auto-industrie ... rente' '... bedrijven zoals Philips Duphar in het verleden ... te lage kostprijs' '... in chemische industrie ... verzwaring van milieukosten' '... Holec ... windmolens ... kapitaalintensief'

5

'... landen ... lage lonen zoveel lager, dat de bijkomende transportkosten het toch goedkoper maken ... hier blijft produceren'
'...(veelal) buitengewoon slecht management ... weinig gericht op initiatieven ... moeilijk veranderen' '... grote kapitaalintensieve projecten ... al eigenlijk heel lang gesteund ... in aanvangsfase' '... (indien) internationale marktrelaties ... zwak ... door die energiekosten ... energiekosten autonoom verlagen...'
'... arbeidsbesparende technieken ... (uitsparen) in het bijzonder ... van de sociale lasten' '... winst (gaat niet) naar investeren en reserveren ... (belangrijk deel naar) consumptieve sector' '... aantal (ondernemingen) die geweldige rendementen hebben ...' 'vervroegde afschrijvingen en de voorraadaftrek werken ongericht' '(ontwikkeling eigen - vreemd vermogen) is één van de redenen dat lenen minder geschikt is' '... versnelling (van milieuprocedures) in feite ... ontkrachtiging van de tegenargumenten'

6

'... concurrentie (zorgt voor) ... aanpassing (in de concurrentiepositie t.o.v. buitenland)' '... rentabiliteit nul ... en vermogenspositie 23% (eigen vermogen) gemiddeld van de op de beurs genoteerde bedrijven' 'Nederlandse (industrie) ... verplicht te exporteren ... anders draagvlak te klein'

7

'die bedrijven ... betere verkoopprijs of lagere kostprijs afhankelijk van concurrentiepositie op de wereldmarkt' 'in ieder bedrijf ... bij hoge energiekosten ... interessant om te besparen' '(voor individueel bedrijf) ontwikkelingskrediet is een subsidie als het risico te groot wordt' 'zouden we de rentabiliteit hersteld hebben ... dan praten over VALA' 'verfijningen en financieringsmogelijkheden zover ... basisrendement (indien bedrijf dit niet heeft helpen verfijningen ook niet)'

'eigen vermogen is natuurlijk in eerste plaats om fiscale redenen verwaarloosd' 'rentelasten praktisch gehalveerd (zijn nu) nog te zwaar'

8

'... ondernemingen ... (die) produkten wel kwijt kunnen' '... rentabiliteit van het energiegebruik' '... verwerkende industrie ... grotere capaciteit tot investeren ... moderbedrijf ... energie importeren' '... investeringsplan van een bedrijf ...' '... uit oogpunt van innovatie ... totale kostenpakket ... niet de totale investeringen' '... te weingi capaciteit ... rentabiliteit op langere termijn aantast' '... tijd van ... technologische vernieuwing per onderdeel van (een) bedrijf' 'verliesgevend bedrijf (oorzaken:) ... zichzelf uit de markt geprijsd ... produkt waarvoor weinig interesse ... kan technisch niet (blijven)' 'bedrijven met relatief klein vermogen (snel) gegroeid ... geld duurder ... problemen' '(ondanks beperkt eigen vermogen) aantal mensen die meer risico durfde te nemen ... verantwoordelijk voor ... groei'
'... winsten zelfs op gelijkblijvende omzetten zijn sterk teruggelopen...'
'(indien) slecht management ... geen subsidie' 'vraag naar investeren (voornamelijk afhankelijk) van vraagkant' '... (indien) Philips hard-ware ... revolutionaire stappen zou zetten ...'

9

'... aftrekken ... het meest algemeen voor bestaande en nieuwe bedrijven tegelijk' 'verhouding eigen vermogen/vreemd vermogen zeer laag varieert per bedrijfstak, per bedrijf ... verhouding ... verslechteren' 'rentabiliteit ... (bedrijf) ... na aftrek van belastingen ... beoordelen'

10

'energiebesparende investeringen verdienen zich ... zelf terug'
'pay-out kan lang op zich laten wachten' 'risicograaf van (bepaalde) investeringen ... hoog' 'premie veroorzaakt niet ... activiteit'
'(bepaalde)onderneming winstgevend maken, herfinancieren ... management' 'veel ondernemingen rijp voor (herfinanciering)'
'onderneming ... voor continuïteit ... (aanzienlijk) subsidieprogramma ... waarvoor effectieve vraag niet toereiken is' 'elk offer ... spiegelbeeld van een opbrengst'

11

'... wezenlijk element (van de energiekosten) ... in de kostprijs-opbouw' '... energiebesparende maatregel ... al (voordeel voor) bedrijf' '... subsidies ... particulier initiatief ... verdwijnen' 'innovatie ... gebeurt in werkplaatsje' '(vermogensstructuur bedrijfsleven verbeteren anders) reddeloos' '(rentelasten, in ieder geval) stuk van te betalen' '... macht ... voor 60% verdiend in het buitenland'

12

'verlaging van energiekosten ... verlaging ... kosten ... (per) bedrijfstak verschillend' 'energiekosten ... (stimulans) inventiviteit van bedrijven zelf' 'onderdeel ... van agent ... kennis van overheid, overheidskanalen, -voorwaarden' 'vervroegde afschrijvingen (en voorraadaftrek) met name aantrekkelijk voor ... kleine ... en voor (het) startende bedrijf' 'hoe groter het eigen (vermogen) bestanddeel, hoe groter de overlevingskansen ... periode met hoge rentekosten' 'verschillende bedrijfstakken ... hoeveelheid vreemd vermogen te groot' 'fiscaal aftrekbaar ... eerst verdiend zijn' '(voor) bedrijfsleven (moeilijk te achterhalen) wat exact de eisen zijn ... tijdverlies en irritaties en geringe bereidheid tot investeren' 'stimuleringsmaatregelen van lagere overheden ... tijdelijke aard en ... goede kostprijsberekening ... vervalsen'

13

'... Nederlandse industrie op lange termijn voorsprong ... hoge energiekosten ... (grote) investeringen (voorbeeld Botlek: warmtekrachtkoppelingen)' 'het blijkt nu dat de pay-off time te lang is voor warmtekrachtkoppeling ... drie jaar ... en dat is één jaar te lang ...' '(slechte verhouding eigen vermogen)vreemd vermogen ... terug te voeren ... Ionen (te hoog)' '(hoge) rente ... (hogere) eisen aan investeringen ... voordat rendement eerst 10% à 12% ...'

14

'eik produkt moet zijn kostprijs opbrengen' 'een secretaris van een Kamer van Koophandel ...: bedrijf met 10% eigen vermogen (is al veel)'
'rentelasten behoren ... tot de kosten' 'koeltoren ... Amercentrale ... als men één kosten-batenanalyse gemaakt had (betwijfel ik) of dat vereiste gesteld was' 'vergunningaanvraag van Shell-Moerdijk ... bedroeg ongeveer 30 ordners'

15

'(lagere prijs voor grootverbruikers) concurrentiepositie ... kleinere bedrijven ten opzichte van grote ... nog slechter'
'(verlaging van tarief) relateren ... aan ... energiekosten in de produktkosten' 'energiebesparende investeringen ... niet ... gericht op afzet ... maar op lastenverlaging' '(ondernemingen met weinig eigen vermogen) minder vennootschapsbelasting betalen om geld in de onderneming te houden' 'bedrijven die erg slecht gaan ... betalen (vrijwel geen belasting)' 'grote bedrijven ... deskundige staven, die alle subsidies weten te vinden ... (hebben nog redelijk resultaat)' 'kleinere bedrijven ... gevoeliger voor marktveranderingen' 'CBS ... 1979: milieukosten ... 3,1% van de investeringen' 'geluidshinderbestrijding ... 42 miljoen (gulden) uitgegeven'

16

'produktie van opwekkingsinstallaties ... (belangrijke) startende bedrijfstak' 'andere verlichtingen en vervroegde afschrijvingen hangen samen met de positie van het bedrijf ... de WIR is gelijk verdeeld' '(rentekosten) zijn slechts ... voor een deel aftrekbaar ... geen lasten ... meer over' 'beslissingen over ... vestigingsplaats ... sociale lasten ondergeschikte rol (ligging Nederland, de kwaliteit van de arbeid belangrijk)'

17

'Nederlandse (industrie geen) service-apparaat bij de exportartikelen (opgezet)' 'maximumtarief (belasting) ... voor nog geen 1/3 gehaald ... als gevolg van aftrekposten' 'bedrijven betalen 1% aan milieukosten'

18

'liquiditeitsbehoefte (voor investeringen)' 'uitgekeerde winsten eerst ... vennootschapsbelasting en vervolgens ... inkomstenbelasting'
'minder (benadelen) van eigen vermogen' '(scheve verhouding) eigen-vreemd vermogen doordat rentekosten ... vreemd vermogen ... afgetrokken'

19

'tal van ... exportmogelijkheden als ... de weg (waarlangs bekend is)' 'voor concurrentiepositie ... geen bezwaar' 'veel vreemd vermogen'
'start ... moeilijk, gezien de zware lasten' 'eerst (rentelasten) getalen (daarna aftrekbaar)' '(om de bank te kunnen betalen, moet je eerst weer lenen bij die bank)'

20

'(grote) bedrijven ... lastenverlichting, terwijl ook andere ondernemingen ... hetzelfde energieprobleem (hebben)' 'interen op vermogen' 'waar vermogensbelasting aan de orde ... inflatie-neutraal blijven ... vermogen van een miljoen gulden ... netto winst een ton extra ... om ... eigen vermogen in stand te houden'
'veel bedrijven geen winst maken ... verlaging van de vennootschapsbelasting ... geen verlichting' 'rentekosten fiscaal aftrekbaar ... toch kostenfactor' 'te (veel) vreemd vermogen ... kansen op investeren ... steeds geringer'

21

'energiebesparing betaalt zich vanzelf' 'rendement (van energiebesparende investering) van 20 à 30% bereikbaar maar (er is) gewoon geen geld voor' '... rente ... aftrekpost ... eigen vermogen ... belast' '(vervroegde afschrijving) verschuift belastingdruk ... naar volgende jaren' '... offer (verminderde belastingopbrengst bij hogere dividendvrijstelling) is vrij klein ... (t.o.v. toenemende aantal) mensen die ... spaargelden en deposito's omzetten in aandelen'
'... ver verwijderd van ideaal ... 50/50 (% eigen-vreemd vermogen)' '(industrie) uitgehold mede door de inflatie' '... te weinig ... vreemd vermogen op lange termijn ... te veel vreemd vermogen op korte termijn' '... rente hoog ... geen winst ... renteaftrek helemaal niet zo hoog' 'eigen vermogen ... niet af te lossen; bij vreemd vermogen ... aflossing tegenover ... renteaftrek' 'tijdelijke gematigde rentesubsidie (voor midden- en kleinbedrijf) ... niet marktverstoring ... collega concurrent ... volle rente en heeft ... fiscale renteaftrek' '... hoge rentelasten ... (in prijs doorberekenen)' '... als marge ontbreekt om kapitaal te vormen ... helemaal verkeerd'

22

'(energiebesparende investeringen) ... rendementen nog jaren op zich laten wachten' '... basis ... in het ontwikkelen en produceren van nieuwe ontwikkelingen ... en het verkopen van de daarmee samenhangende know-how'

23

'als bedrijf ... eerst vennootschapsbelasting ... uidelen ... (ook nog) inkomstenbelasting' 'WIR ... voordeel ... claim op investeringsbijdrage premie ... eerder in geld om kan zetten dan regeling van vervroegde afschrijving'

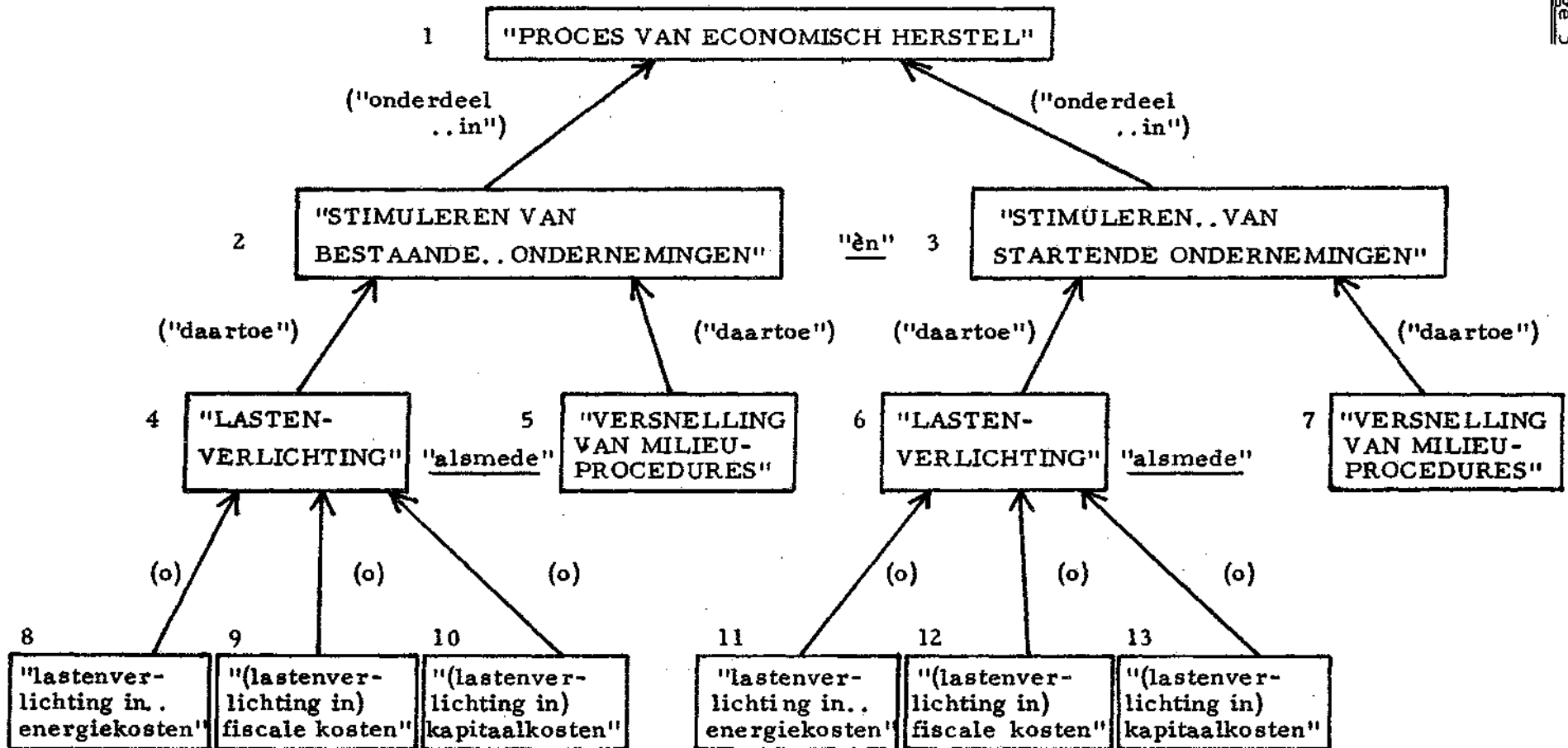
'door winstinhouding ... zelf ... vermogenspositie verbeteren'
'rentelasten ... wel aftrekken maar ... ten koste van ... samenstelling van de bruto-opbrengst minus directe kosten' 'elke ruimte ... niet in werkgelegenheid ... maar in herstel eigen vermogen' '... vervangen van dure (arbeid) ... door machines of computers die ...'

24

'vermogenspositie van die ondernemingen is slecht' 'te weinig winst gemaakt voor nieuwe activiteiten' '(bepaalde bedrijven) ... gebrek aan ideeën, gebrek aan geld ... vernieuwing van het management (nodig)' 'burger betaalt (energie)kostprijs niet ... maar wordt gesubsidieerd door grootverbruikers (industrie)' 'bijdrage in vermogen ... opgesteld (door grootverbruikers)' 'investeren in nieuwe produktiemiddelen (met lagere energiekosten) ... (moet hij doen uit) bedrijfseconomische overwegingen' '... off-balance financiering ...' 'researchkosten ... zichtbaar maken met een accountantsverklaring' '... bedrijven te weinig eigen vermogen' 'het grote aantal vergunningen (betrokken) instanties vraagt vrij veel deskundigheid (van het management) in een bedrijf' '(voorbeeld) ... (/ x, --) ... (milieu)' '(milieu) ... rekening houden met mogelijkheden (middelen, mensen) van het bedrijf'
'bedrijf x) ... (bedrijf y) ... ziekteverzuim' 'betrokkenheid (van werknemers) bij ... (bedrijf) ... te onpersoonlijk (geworden)'

25

'verschillende (sectoren) ... aparte (belasting) regimes' '(voordeel vervroegde afschrijving) is liquiditeitspositie' 'aandeel eigen vermogen in totale vermogen ... 20% ... geen uitzondering' 'banken ... steeds meer zekerheden bij ... vreemd vermogen' 'vreemd vermogen ... vaste last ... eigen vermogen ... in slecht jaar ... uitgesteld'
'geen winst ... rente nergens vanaf trekken' 'geen tarieven van 100% (vennootschapsbelasting) dus ... (rentelasten) zelf altijd kosten'

18 maart 1982

Bijlage 6Onderzoeksgroep Management & Politiek en deelprojectenBegeleiders

Prof. Dr. Ir. A. Twijnstra, vakgroep Organisatie & Leiding
Economische Faculteit.

Dr. D. Keuning vakgroep Organisatie & Leiding,
Economische Faculteit.

Prof. Dr. G. Kuypers sub-faculteit Politikologie.

Drs. D.J. Haank Economisch & Sociaal Instituut, Vrije
Universiteit

Drs. H. Smit Stichting 'De Baak' in Noordwijk.

Onderzoekers

Drs. P.J.C. van Helsdingen

verder werkten mee:

W. van Ditmars
R.J.M. van Oudendijk
H. Hogervorst
S. Reeskamp
R. Band
K. IJff

Adres

Onderzoek Management & Politiek
Economische Faculteit
Vrije Universiteit
De Boelelaan 1105
Postbus 7161
1007 MC Amsterdam
tel. 020-548 6945 b.g.g. 020-548 4933

Deelprojecten binnen mantel project 'Management & Politiek

- Topfiguren spreken zich uit, een verkennend onderzoek, Mr. Fred Beekers en Drs. Piet van Helsdingen, discussienota 1981-2 maart, 1981, Vrije Universiteit, Amsterdam, Economische Faculteit.
- Produktbeleid en overheid, een onderzoek naar de invloed van de overheid op het produktbeleid in de verpakkingsmiddelenindustrie, Drs. Piet van Helsdingen, researchmemorandum 1982-4, februari 1982, Vrije Universiteit, Amsterdam, Economische Faculteit.

- (In uitvoering) Overheidsbeleid en Produktinnovatie: '... wat voor beleid voerde de Rijksoverheid tot 1981 m.b.t. produktinnovatie en hoe paste dit in de produktinnovatie van enige Nederlandse ondernemingen?...' Onderzoeker : Drs. J.W.A. van Dijk.
- (In voorbereiding) Bedrijven als politieke actoren: '... Welke percepties (vooroordelen/oordelen/begrippen) bestaan in de politiek over bedrijven als politieke actoren, hoe reproduceren zich deze vooroordelen en hoe kan daarin verbetering worden gebracht?...' Onderzoeker Drs. A.H. Peterse m.m.v. Prof. Dr. H.R. van Gunsteren, R.U. Leiden.

Serie Research Memoranda

- 1980-1 P. Nijkamp and H. Voogd
jan. New Multicriteria Methods for Physical Planning by Means of Multidimensional Scaling Techniques
- 1980-2 Hidde P. Smit Medium- and Long-Term Models for the Escap-Region - A Review of existing models and a proposal for a new model system -
- 1980-3 P.v. Dijck en H.Verbruggen
april Productive Employment in Developing Countries' Exporting Industries
- 1980-4 P. Nijkamp and L. Hordijk Integrated Approaches to Regional Development Models; A survey of some Western European Models
- 1980-5 P. Nijkamp Soft Econometric Models; An Analysis of Regional Income Determinants
- 1980-6 P. Nijkamp and F.van Dijk Analysis of Conflicts in Dynamical Environmental Systems via Catastrophe Theory
- 1980-7 E. Vogelvang
juni A short term econometric model for the Consumer demand of roasted Coffee in The Netherlands
- 1980-8 N.van Hulst De effectiviteit van de geleide loonpolitiek in Nederland
- 1980-9 P. Nijkamp
okt. A survey of Dutch integrated Energy-Environmental-Economic Policy Models
- 1980-10 P. Nijkamp Perspectives for Urban Analyses and Policies
- 1980-11 P. Nijkamp New developments in Multidimensional geographical data and Policy analysis
- 1980-12 F.C. Palm, E. Vogelvang and
D.A. Kodde Efficient Estimation of the Geometric Distributed Lag Model; some Monte Carlo Results on Small Sample Properties
- 1981-1 E. Vogelvang
jan. A quarterly econometric model for the Price Formation of Coffee on the world market
- 1981-2 Hidde P. Smit Demand and Supply of natural Rubber, Part I
- 1981-3 R. Vos The political Economy of the Republic of Korea; A proposal for a model framework of an open economy in the Escap-region, with emphasis on the role of the State
- 1981-4 F.C. Palm Structural Econometric Modeling and Time Series Analysis - Towards an Integrated Approach
- 1981-5 P. Nijkamp in co-op. with
H.van Handenhoven and
R. Janssen Urban Impact Analysis in a Spatial Context: Methodology and Case Study
- 1981.6 R. Ruben Primaire exporten en economische ontwikkeling
- 1981-7 D.A. Kodde
maart Het genereren en evalueren van voorspellingen van omzet en netto winst: een toegepast kwantitatieve benadering
- 1981-8 B. Out Financiële vraagstukken onder onzekerheid
- 1981-9 P.van Dijck and H.Verbruggen A Constant-Market-Shares Analysis of ASEAN Manufactured Exports to the European Community